BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TJUGONDETREDJE DELEN.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

TREDJE HÄFTET,

KARL DEN TOLFTE I TURKIET.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
HOS L. J. HJERTA.

STOCKHOLM.
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN. 1856.

INNEHÅLL.

RÄTTELSER.

Sid.	21, r. 10	står:	farligaste fiender	läs:	grannar.
"	24, r. 14	"	och så, att	"	— —
"	38, r. 4	"	i sig sjelf	"	i verkligheten.
"	55, r. 15	"	tills	"	till.
"	68. r. 9	"	Sniatim	"	Sniatin.
"	70, r. 29	"	phalzgrefliga	"	plaltsgrefliga.
"	73, r. 3	"	betänkligheter	"	betänkligheterna.
"	85, r. 38	"	Jfr.	"	Jfr. sid. 72 not 3.
"	111, r. 14	"	drabanterna	"	en drabant.
"	— r. 15	"	och	"	och en löjtnant.
"	133, r. 18	"	han	"	det.
"	137, r. 13	"	Hevamal	"	Havamal.
"	141, r. 13, 17, 21	"	Friesendorff	"	Frisendorff.
"	142, r. 33	"	hemmavarande	"	— —
"	162, r. 25	"	Han	"	Denne.

I 22:a delen.

"	140, r. 6	"	än	"	än sorg.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Tredje häftet.

KARL DEN TOLFTE I TURKIET.

FÖRSTA KAPITLET.

FLYKTEN FRÅN DNIEPER TILL BUG.

De om natten och morgonen den 1 Juli till södra stranden af Dnieper öfverkomna svenskar och zaporoger afreste ej genast derifrån. De voro alldeles uttröttade och i behof af några timmars hvila. Troligt är ock, att Karl ville dels invänta så många svenskar, som möjligt, dels se, hur det skulle gå med hans på andra sidan stående troppar. Men fram på förmiddagen märktes, att dessa sednare blifvit af ryssarna instängda, och kort derefter kom underrättelse om deras dagtingan. Då lät Karl förstöra alla slags farkoster och ordna folket till flyktens fortsättande. Han sjelf och den sårade öfverste Hård togo plats i en vagn, Mazeppa i en annan; likaså några andra högre officerare och ämbetsmän. Folket skulle framgå i två olika hopar; svenskarna med konungen, kosackerna med Mazeppa. Allt buller, all krigsmusik förbjöds, på det icke ljudet skulle tjena de förföljande ryssarna till efterrättelse. Vid solnedgången uppbröt tåget inåt den stora skoglösa heden, utan någon annan ledning än

den, som erhölls af kompass eller kosacker. Men dessa sednare kände noga hvarje träsk, hvarje kulle och träffade alltid rätta kosan; ehuru icke tecken till väg förefanns. Jordmånen var här och der mycket sank. Konungens vagn gick sönder, så att man i stället måste göra honom en hästbår, hvilken han sedermera begagnade skiftevis med någon af de andras vagnar. Vid midnattstid togs ett par, tre timmars hvila. Men derpå fortgick tåget hela

den 2 Juli genom ett steppland, der icke träd, icke kulle fanns; men deremot ett ovanligt högt gräs, som gaf ymnigt bete åt hästarna. Menniskorna ledo så mycket mer af hunger, men i synnerhet af törst; ty nästan intet vatten kunde på hela dagen anträffas, och solstrålarna brände med förlamande häftighet. Om aftonen kommo båda tågen till ett träsk, hvars vatten visserligen var orent och vämjeligt, men dock i hög grad välkommet. Hultman silade detsamma och framräckte drycken i konungens silfverbägare, hvilken för sådant ändamål alltid medfördes. Natten blef ganska kall, och skydd fanns lika litet mot dess frost, som mot middagssolens brand.

Den 3 fortgick tåget och frampå dagen under samma stekande hetta. Vid middagstiden fanns väl både en god källa och rikt bete; men svenskarna började blifva af hunger mycket utmattade. De, som ägde några lifsmedel, gömde dem undan för att icke tvingas dela med sig. Karl sjelf kunde ej bekomma annat än då och då något hafresoppa. Kosackerna deremot förplägade sig med det råa köttet af uttröttade hästar, hvilka de slagtade. Svenskarna sågo på, men ville hellre svälta än tillgripa sådan spis. Förrådet derå minskades ock. Om natten släpptes nämligen hästarna att beta, och några personer förordnades till deras vård. Men alldeles uttröttade, somnade väktarne snart in, och ett icke ringa antal hästar försvann. Deras ägare, ofta sårade och uttröttade personer, saknade om morgonen

den 4 Juli alla medel att komma fram. De blefvo efter, och icke de endast, utan ock många andra, hvilka här och der segnade ned af trötthet eller sjukdom, snart blifvande rof för ryssar, vilddjur eller hungersnöd. De andra fortsatte tåget. — Under loppet af denna dag påträffades mellan det höga gräset små kersbärsbuskar med mogen frukt. Den var visserligen sur och illasmakande; men stillade i någon mån törsten, hvarföre man ock såg soldaterna bära flere sådana buskar i handen. Hungren var svårare. Några rapphöns och får blefvo skjutna; men ingen ved fanns att dervid steka köttet. Då sammanplockade man hästspillning, som torkades i solen och derpå jemte vass och gräs antändes. Vid denna eld halfstekte man det kött, hvilket nu som en läckerhet frambars att stilla konungens och det högre befälets häftiga matlust. Åt den stora skaran kunde det omöjligen räcka till. Hungern dref dem alltså att nu ändtligen följa kosackernas exempel. De togo köttet af slagtade hästar, stekte det i solen eller lade det under några timmars ridt mellan sadeln och hästryggen, för att blifva mörare, och tillgrepo så den förut afskydda, raa spisen.

Den 5 började man nalkas Bug-floden och gränsen mot Turkiet. Landet var lika ödsligt och vildt. En gång kommo till och med vargar och sprungo mellan folket. Karl befallde nu Stanislaus Poniatowski och Otto Klinckowström att skynda förut till staden Oczakow, som ligger vid Bugflodens mynning och då lydde under sultanen. Poniatowski skulle hos dervarande pascha utverka tillstånd för Karl att beträda turkiska rikets gränsor. Tillika skulle han öfvertala samma pascha att hålla i ordning en mängd farkoster, på hvilka svenskarna kunde sätta öfver Bugströmmen, så snart de till densamma anlände. Efter mycket prutande lofvade paschan att framsläppa konungen och några dennes närmaste herrar. Men kosackerna och de öfriga svenskarna ville han icke mot-

taga förr, än tillåtelse från Konstantinopel hunnit inhämtas.

Den 6 Juli på förmiddagen anlände hela tåget till stranden af Bug. Då kom en båt, som sade sig skickad att öfverföra konungen. Denne förklarade dock, att han alldeles icke ville låta sätta sig öfver, så framt ej hans landsmän och olyckskamrater jemväl räddades. Men paschan icke blott afslog en sådan begäran, utan förbjöd stadsfolket att för dylik öfverskeppning låna ut sina båtar. I stället anlände dessa med allahanda lifsmedel, för hvilka man af de hungrande svenskarna prejade sig till mångdubbel betalning. Turkarna trängdes ock kring konungens person, hvars kämpabragder redan många år väckt deras beundran och nyfikenhet. När de nu fingo se hans äfven i olyckan orubbligt stolta hållning och när han tillika utan prut betalte deras varor med mångdubbelt pris, t. ex. 12 dukater för ett enda får; då blefvo turkarna än mer hänryckta. Det oaktadt begagnade de tillfället att rikta sig på hans bekostnad och fordrade någon gång 16 dukater för hvar person, de skulle ro öfver floden. Svenskarna, uppbragta, togo då med våld [1]) några båtar och satte sig sjelfva öfver; dock betalande för hvarje person två dukater. Vid ett nytt besök och genom en gåfva af 2000 dukater, lyckades Poniatowski slutligen utverka ett slags bifall af paschan; så att öfverskeppningen fick fortsättas. Men båtarna voro få, och mycket folk återstod ännu, när den 9 på eftermiddagen ryssarna började visa sig.

Efter Lewenhaupts dagtingan hade nämligen tsaren genast befallt 6000 ryttare förfölja den flyende Karl. Men det dröjde först länge, innan denna tropp kunde komma öfver Dniepern. Sedermera gick den vilse i ödemarken; eljest hade måhända Karl och alla hans följeslagare blifvit tagna. När ryssarna ändtligen nalkades Bug, voro ännu Karl och 8- till 900 sven-

---

[1]) Några säga efter framprutad öfverenskommelse

skar qvar på flodens norra strand. Men nu kunde konungen ej dröja längre hos sina landsmän och olyckskamrater. Han besteg en väntande båt och satte, åtföljd af fyra eller fem personer, öfver strömmen. Så många svenskar, som fingo farkoster, följde efter. De öfrigas lott blef sorglig. Ungefär 300 jagades i floden; 500 togos till fånga och måste vandra genom samma ödemark uppåt Ryssland igen. En stor del af de olyckliga dog likväl under återtåget. Några bland de vid stranden öfverraskade vadade ut i floden och dolde sig bland den täta vassen; tills ändtligen ryssarna bortgått, då de arma varelserna, af hunger förtärda och nästan oigenkännliga, lyckades komma öfver och upphinna sina landsmän.

ANDRA KAPITLET.

RESAN FRÅN BUG TILL BENDER.

Efter ofvannämnde förluster, återstodo nu hos Karl ungefär 500 svenskar, sista qvarlefvan af de båda lysande härar, som två år förut kommo från Polen och Liffland tågande mot Ryssland. Den närvarande lilla troppen var utmattad och till största delen sjuk, dels af sår och mödor, dels af en svår rödsot, som hastigt grep omkring sig, när folket erhöll rikliga lefnadsmedel, men icke njöt deraf med nog måtta. Nederlag, flykt och sjukdom verkade allmän modlöshet. Men Karl utgjorde också nu ett märkvärdigt undantag. Han var nästan den ende, som icke i någon mån angreps af nämnde farsot: den ende, som, ehuru sårad och slagen, likväl icke visade sig nedslagen [1]. I bref

---

[1]) Brokind. St. Poniatowski till St. Leczinski d. 22 Juli 1709.

kort derefter till Ulrika Eleonora omtalade han Pultava-striden blott i förbigående och *som en händelsevis inträffad förlust, hvilken han hoppades snart skulle botas;* och till Stanislaus Leczinski skref han, att nämnde *nederlag icke var vigtigare, än att det kunde godtgöras; och att Karl skulle snart med betydligt understöd komma Stanislaus till hjelp.* — Man erinrar sig dervid, huru efter Narwa-slaget tsaren sökte på samma sätt förneka eller förringa sina lidna förluster.

Karl affärdade emellertid till både sultan och tartar-kan några sändebud för att vinna deras vänskap. För sultanen uppgafs, att de vid Pultava besegrade tropparna utgjorde blott en slags afdelning af den svenska här, som stod i Polen och Tyskland; och att Karl, väl mottagen af sultanen, skulle kunna göra denne stora återtjenster, o. s. v.

Derpå tågade konungen från Bug framemot Oczakow. Han sjelf gick likväl aldrig in i nämnde stad, ej heller lät han dit flytta sitt läger; emedan paschan, oaktadt de undfångna dukaterna, fortfor att visa sig tämligen ogynnsam. Detta uppförande ogillades sedermera af turkiska regeringen, hvarföre paschan blef afsatt och fängslad, men dock på konungens förbön frigifven [1]).

Karls mest älskade syster, enkehertiginnan af Holstein, Hedvig Sofia, hade den 11 December 1708 aflidit i Stockholm. Budet och brefvet derom hunno ej till Karl förr, än jemnt ett halft år derefter eller omkring den 20 Juni 1709 och utanför Pultava. Konungen hade dagarna förut blifvit sårad och led af svår feber, af hotande kallbrand, troligtvis ock af bekymmer för det stundande slaget och för sitt och härens öde. Alla visste, huru mycket han älskade den

---

[1]) Andra säga, att paschan blef strypt. Andra, att silkessnöret var honom redan tillskickadt, men att han på Karls förbön skonades.

aflidna systern, och förutsågo derföre, att underrättelsen om hennes frånfälle skulle smärta honom på det högsta och måhända förvärra sjukdomen. Piper beslöt derföre, att ingen skulle för Karl säga ett enda ord om det timade dödsfallet, utan lemna honom tillsvidare i lycklig okunnighet derom. Efter nederlaget vid Pultava och under den svåra flykten hade man ej heller hjerta att med dödsbudet plåga den af olyckan redan förut så hårdt träffade konungen. Men nu och här vid Oczakow hände sig, att några personer, då de talte om Hedvig Sofia, antingen med flit eller af misstag nämnde henne *högtsalig* hertiginnan. Konungen fäste sig vid ordalaget och släppte icke efter med sina frågor, förr än man måste fram med hela sanningen [1]). Underrättelsen grep honom ganska djupt. *Ack, min syster, min syster!* utbrast han ett par gånger efter hvarandra; och drog derpå kappan öfver hufvudet för att i mörker och tystnad dölja utbrottet af sin sorg. Man såg dock hur han våldsamt vred händerna och märkte sedermera spår efter tårar. Detta väckte så mycket större uppmärksamhet, som man nyss sett honom med oförändrade anletsdrag bära de djupa fast olikartade smärtorna af ett svårt sår, af ett för honom och hans land krossande nederlag, af en förlorad kämpahär och slutligen af en mödosam och skymflig flykt. Allt detta hade han under mindre än en månads tid genomgått, utan att med ett ord, ett ljud, en min visa det ringaste tecken till smärta

---

[1]) Adlerfelt s. 156, säger, att det var Müllern, som åtog sig att formligen lemna konungen denna underrättelse. Hultman säger, att detta skedde genom Düben och först den 16 Augusti och i Bender. Se Floderi handlingar I. 60. Konrad Sparre säger, att underrättelsen meddelades genom Düben, och just som konungen gått öfver Bug. (Giörwells nya svenska biblioth. I. 27). Af Lettres inedits de Charles XII par Geoffroy s. 33, tyckes, som underrättelsen vid Bug blifvit meddelad blott som rykte, och att den ej blifvit bekraftad förr än vid Bender.

eller djupare sorg. Men systerns död besegrade den eljest obesegrade, och det dröjde flere dagar, innan han kunde återvinna sin jemna och vanliga sinnesförfattning.

Efter några dagar uppbröt han från trakten af Oczakow, tågade först utefter stränderna af Svarta hafvet, men vek sedermera af uppåt Dniester-floden, tagande vägen till Bender. Också denna resa medförde många svårigheter. Dagarnas hetta, nätternas köld, landets ödslighet, bristen på vatten, voro desamma som förut. Dessutom infunno sig svärmar af gräshoppor, hvilka då och då likasom moln förmörkade luften och sedermera slogo ned, förtärde gräset och tillika betäckte och besvärade både menniskor och kreatur. Folkets sjuklighet fortfor ock. Konungen sökte väl draga försorg om de lidande; men det var omöjligt medföra dem alla, och äfven i dessa ödemarker måste många efterlemnas, döende eller döda. I allmänhet var likväl detta tåg mindre svårt än det förra. Svenskarna hade nämligen ännu godt om penningar, hvarföre ock en hop köpmän följde med och höllo till salu allahanda förnödenheter. Varorna voro väl dyra och ofta ganska dåliga. Mjölken hade en svår smak af malört. Vattnet, som förvarades i bockskinnssäckar, var hett och motbjudande, men måste ändå betalas med två groschen drickan. Men den, som dyrt köper, svälter dock ej. De förmögnare hade dessutom i Oczakow köpt en mängd simpla vagnar med tillhörande filtar. Hvarje sådant åkdon blef till mycken nytta, icke blott för sjelfva resan, utan ock som visthusbod och säng, och tillika som skydd mot både regn och solhetta. När om qvällarna tecken gafs till hvila, var det eget att se, huru svenskarna krupo till sängs, somliga i vagnen, andra under dess botten. De liknade sig sjelfva och detta sitt lefnadssätt vid det, som i samma trakter fördes af forntidens skyther och ännu af deras efterträdare, tartarerna. Andra jemförde dessa vagnar med Diogenis ryktbara tunna, som

var sin egares allt i alla; och man skämtade öfver de svenska krigarne, hvilka nu blifvit förvandlade till dylika filosofer.

Underrättelsen om konungens olycka hade emellertid flugit kring grannskapet och förorsakat mycket uppseende och mycket deltagande: ty dervarande furstar och folk fruktade tsarens ärelystnad och magt. Fran tartar-khan kom ett sändebud, som omtalade, huru gerna denne velat hjelpa svenskarna, om blott sultanen tillåtit. Dessutom skickade han till konungens bruk en med fyra hästar bespänd vagn och ett kostbart tält. Karl begåfvade öfverlemnaren med 1000 dukater. Äfven från Jussuf, pascha i Bender, kom med tält, hästar och inbjudning, en turkisk ämbetsman, hvilken likaledes erhöll samma summa i föräring.

Nämnde Jussuf, en gammal gråhårsman, hade alltid varit en stor beundrare af Karl den tolfte, samt en lika stor fiende till ryska väldet, hvilket nu genom eröfringen af Azow börjat på närmare håll hota hans fädernesland. Det var samme Jussuf, som 1707 lät börja den turkiska underhandling med Karl, om hvilken vi redan förut hafva talat. Han mottog nu konungen så praktfullt, som ske kunde. På den strand af Dniester, dit Karl först skulle komma, lät han uppsla tvänne stora och praktfulla tält, det ena till konungens sofrum, det andra till hans matsal. Som marken var något fuktig, lät han den i tälten först beströs med mycken och torr sand och sedermera betäckas med mattor. Dessutom ordnades tält åt Karls förnämsta herrar, till och med åt soldaterna. En bland paschans högsta ämbetsmän, åtföljd af en stor och glänsande hedersvakt, red konungen till möte och förde honom på det mest högtidliga sätt in i detta läger. Der och under kanonernas dunder infann sig genast Jussuf pascha i all sin ståt, och dock till fots, hälsade på sultans vägnar konungen välkommen, framlemnade den befästade stadens portnycklar och bad honom derstädes taga qvarter. Karl svarade med den

vänligaste artighet; men afböjde inbjudningen och förklarade, att han ville stanna i den boning, han redan intagit.

Men denna var belägen på nordöstra sidan af floden. Man kunde befara, att ryssarna skulle våga ett hastigt inbrott på turkiska området för att oförmodadt öfverfalla och bortsnappa sitt lands farligaste fiende. I sådan händelse skulle Karl icke kunna nog hastigt få hjelp af turkarna, hvilka voro förlaggda i fästningen sydvest om Dniester. Då Jussuf började öfvertänka dessa förhållanden, bad han återigen Karl flytta in till Bender, eller åtminstone till södra sidan af floden, der han inom några ögonblick kunde erhålla undsättning, i händelse af blifvande fara. Men en *fara* hade för Karl ingenting afskräckande, utan tvärtom. Han förklarade, att han alldeles icke ville ömsa lägerplats. Jussuf blef mycket orolig. *Sultanen*, sade han, *har ålaggt mig ansvara för eders majestäts lif och säkerhet. Om någon olycka här skulle hända, så sväfvade mitt hufvud i största fara. Jag bönfaller derföre, att eders maj:t, om icke för egen, åtminstone för mina gråa hårs skull, måtte göra mig till viljes.* Dessa skäl verkade, och flyttningen skedde. Tälten uppslogos sydvest om floden i en serdeles härlig af blommor och fruktträd betäckt äng, hvilken på nära tre sidor omgafs af Dniesters vågor.

TREDJE KAPITLET.

KARL I BENDER 1709.

Turkiska styrelsen visade mycken gästfrihet mot den verldsberyktade främlingen. Till hans dagliga underhåll blefvo snart anslagna 500 riksdaler samt, enligt någras uppgifter, dessutom i natura de lefnadsme-

del och det foder, som behöfdes. Med tillhjelp häraf inrättades nu en fullständig hofstat med kungstaffel, hofmarskalkstaffel, kansli, vakter, afton- och morgonböner samt tre gudstjenster hvarje söndag, till hvilka tecken gafs medelst trummor och trumpeter. Konungens svenska omgifning utgjordes af 5 generalspersoner, 28 regementsofficerare, 55 kompaniofficerare, 24 drabanter, 20 prester, 28 herrar vid kansliet med betjening och soldater, tillhopa ungefär 400 man [1]). Längre fram ditkommo ytterligare många andra Karls anhängare, polackar, zaporoger samt svenskar, som på ett eller annat sätt blifvit befriade ur fangenskapen; så att skaran slutligen steg ofta till flere tusen personer.

Under denna sydliga himmel hade de härdade svenskarna hitintills icke behöft annan boning än tältet. Men, emedan vintren också i dessa trakter är temligen sträng, beslöt man att till skydd mot densamma förvandla tälten till hus eller jordhyddor. Vid arbetets början, kom likväl Jussuf och hans turkar och afrådde från försöket; *ty*, sade de, *hvartenda år stiger Dniester öfver sina bräddar, hvarvid hela denna halfö, der konungen nu ämnar ordna sina boningar, blir satt under vatten. Han bör derför till sin bostad välja någon plats högre upp, der man kan vara tryggad mot öfversvämningar.* Men det var omöjligt förmå Karl öfvergifva sin en gång fattade föresats. Han sade sig icke frukta Dniestern, utan lät fortsätta arbetet. När han icke kunde härifrån öfvertalas, kommo en hop turkar, som voro hans beundrare, och erbödo sig att upptaga flere djupa grafvar, som skulle afleda vattnet och skydda konungens blifvande boning. Men äfven detta förklarade Karl obehöfligt; och inom kort voro hans nya byggnader färdiga. Turkarna dro-

---

[1]) Andra antaga den blott till 283. Sista beräkningen torde vara uppgjord sedan Gyllenkrook med sitt manskap blifvit bortsänd.

go sig tillbaka, undrande och väntande på utgången. Tiden för årsfloden 1710 kom; men Dniestern stannade inom sina bräddar och det blef ingen öfversvämning af. Det var liksom floden icke vågat angripa hjelten från norden. Äfven de oförnuftiga djuren tycktes, så trodde några, känna ett inflytande af hans utmärkta personlighet. I lägret funnos nämligen en hop tama hjortar. Man såg dessa alltid följa konungen på hans vandringar och sedermera lägga sig utanför hans tält, likasom kände äfven de, hvem det var, åt hvilken de skulle egna sin hyllning.

Redan förut hade turkarna om Karl den tolfte ganska höga föreställningar. Hos dem, liksom hos de flesta raare folk, ansågos frikostighet och mod vara de högsta dygder; och dessa hade de aldrig hört omtalas i sa hög grad, som hos den svenska konungen. Sägnerna om hans kämpabragder hade nämligen från mun till mun vandrat kring hela Europa och för många år sedan framträngt äfven till Turkiet. Nu hade han också sjelf kommit dit; väl i den djupaste olycka, dock med den mest slösande frikostighet, det mest obetvingliga mod, och med en personlighet, som nödvändigt måste hänföra det turkiska folket. Qvinnor, prakt och guld, dessa i deras ögon mest lockande frestelser, sågo de honom förakta. Ingen rättrogen muselman kunde i högre grad afsky vinet och mer samvetsgrannt iakttaga sina morgon- och aftonböner; och vid trumpetstötarna om Söndagsmorgonen infunno sig turkarna hoptals för att beskåda den svenska gudstjensten och den nordiska hjeltens andakt. Han tycktes dem höjd öfver alla menskliga brister och svagheter; ja nära nog vara ett öfvernaturligt väsende, hvilket djur och naturkrafter hyllade och kulor och svärd icke vågade vidröra. Folket hänfördes af en beundran, som gränsade till dyrkan. De visade alla slags vördnadsbetygelser, och en dag kom en bland dem och klappade honom på axeln sägande: *hvarföre har icke Allah gifvit oss en sådan herre? Med dig*

i spetsen skulle vi muselmän eröfra hela verlden. — Det är ganska troligt, att denna deras sinnesstämning bidrog i sin mån till Karls märkvärdiga beslut att tills vidare stanna qvar i Turkiet.

FREDSFÖRSLAG.

Under flykten från Pultava till Perevoloczna skickade Karl generalmajor Mejerfelt att föreslå Peter fred och fångvexling. Peter svarade, att sedan omständigheterna blifvit förändrade, måste ock freden blifva det. I öfrigt ville Peter icke närmare utlåta sig; ty han hoppades ännu genom sina förföljande troppar få Karl sjelf till fånga och sedermera kunna enväldigt förestafva villkoren. Men sedan det blef bekant, att Karl kommit lyckligen undan till Turkiet, uttalade tsaren sina fordringar mera bestämdt. De voro nu Liffland, Estland, Ingermanland, Wiborg och Karelen, samt att Mazeppa med anhängare skulle utlemnas och August erkännas för Polens konung. Då svenskarna funno dessa anspråk alltför stora, erkände ryssarna sjelfva, att, när man komme till underhandling, torde åtskilliga jemkningar kunna göras [1]). Men det kom aldrig till någon underhandling. Karl tillbakavisade helt tvärt de obilliga anspråken.

Hvad, som mycket väckte hans ovilja, var Peters fordran, att Mazeppa skulle utlemnas. Tsaren svarade, *att detta påstående vore alldeles detsamma som det, Karl framställde, då han tvingade August att utlemna Patkull; och att Mazeppa i alla hänseenden vore vida mer brottslig än Patkull.* Den gamle kosack-

---

[1]) Enligt Josias Cederhielms berättelse i Giörwells svenska Biblioth. I. 277. Nordberg tillägger, det Peter äfven fordrade, att Skåne, Halland och Blekinge skulle afstås åt Danmark.

hetmannens mod och krafter hade emellertid blifvit helt och hållet brutna genom de hårda slag, som krossat hans plan och hans välde. Efter ankomsten till Bender var han för det mesta sängliggande och fick snart sluta sin oroliga och numera olyckliga lefnad.

Spänningen mellan Karl och Peter ökades återigen och i följe af flere ryssarnas olofliga tilltag. Ett sådant var anfallet mot Gyllenkrook, hvarom mera framdeles. Ett annat bestod i några försök att bortsnappa konungens egen person. Mutad af ryssarna, hade hospodaren i Moldau lofvat åt dem förråda Karl, under det denne, beledsagad af blott några få personer, företog långa ridter än åt ena, än åt andra sidan och, enligt vanan, åt ödsliga eller föga besökta nejder. Planen blef förrådd, och Karl tog sig sedermera något bättre i akt.

KARLS BESLUT ATT DRÖJA I TURKIET.

Tvänne af Karl fattade och sedermera länge vidhållna föresatser hafva på honom och på Sverge utöfvat ett stort och ganska olyckligt inflytande, De voro nämligen beslutet att afsätta August och att dröja i Turkiet. Vi hafva redan sett uppkomsten, fortgången och närmaste följderna af det första. Oss återstår att betrakta det andra.

Af några omständigheter skulle man tro, att Karl nyss efter ankomsten till Bender ämnade, så fort möjligt, återvända till Pommern eller till Sverge. Flere bref och uppsatser säga uttryckligen, att sådan var afsigten, och i Sverge ansågo många hans snara hemkomst vara säker [1]). Verkställandet fördröjdes dock genom följderna af hans erhållna sår. Detta hade för-

---

[1]) Brokind. Bref till generalmajoren i Stralsund i December 1709 och början af 1710.

värrats genom de mödor, de skakningar, för hvilka konungen var under flykten från Pultava beständigt utsatt. Såret visade åter anlag till kallbrand, och botandet blef så mycket kinkigare, som Karl ej heller nu ville begagna de medel, läkaren Neumann föreskref. Då förklarade denne, att man på sådant sätt skulle snart nödgas afskära benet, så att konungen sedermera kunde hvarken gå eller rida. Detta skrämskott verkade. Karl tog in, hvad Neumann föreskref, och foten måste underkastas en ny och smärtsam behandling, hvarvid läkaren icke endast bortskar en mängd skadadt kött, utan ock tog ut ett ben, som redan börjat svartna och frätas. Det var icke förr än i medlet af September, som konungen blef så återställd, att fråga om hemresa kunde uppstå. Emellertid hade han skickat Gyllenkrook med några hundra svenskar på vägen upp emot polska gränsen, för att der inhämta underrättelse om Krassau och bereda väg för den snart efterkommande Karl. Gyllenkrook inberättade dock, att vägen genom Polen var ganska osäker, ty den kringsvärmades af dels ryska troppar, dels polska vänner till konung August. Nämnde ryssar kommo också kort derefter och skingrade eller tillfångatogo Gyllenkrooks lilla tropp, tillåtande sig dervid ett olofligt besök inom turkiska området samt ett tadelvärdt brott mot de löften, som vid tillfället blifvit åt samme Gyllenkrook gifna [1]).

Det är svårt att bestämdt säga, om det någon gång var Karls allvar, att hösten 1709 återvända till Sverge; — likaså att afgöra, när han fattade det märkvärdiga beslutet att dröja i Turkiet. Orsakerna till det sistnämnde kunna dock anas. Först nämligen stoltheten. Under nio års tid hade han till Sverge oupphörligen skickat endast glänsande segertidningar.

---

[1]) Några påstå, att Karl ämnat Gyllenkrook till en lockbit, som skulle narra ryssarna till ett anfall inom turkiska området och sålunda reta sultanen till krig.

Att nu vid ingången till det tionde komma hem ensam, fattig, slagen, lik en på lyckans haf skeppsbruten äfventyrare, sådant kunde ej annat än vara i hög grad motbjudande. — Andra skälet var hans gamla ovilja mot August. Genast efter Pultava-nederlaget hade denne återvändt till Polen och der blifvit som konung antagen. Att jaga honom bort igen, blef också hädanefter Karls förnämsta syfte. Af dessa skäl var det, som han nu och allt framgent icke ville resa hem på någon annan väg än genom Polen, och ej heller på något annat sätt än i spetsen för en stor turkisk här. Beslutet att dröja i Bender var i mycket ett bihang till, en följd af beslutet att afsätta August. — Tredje skälet var hoppet, att med turkisk hjelp kunna angripa och försvaga Ryssland. — Det fjerde bör väl sökas i den jernhårda envishet, som från spädaste barndomen utgjorde ett förherrskande hufvuddrag i Karls lynne; och det femte i den verldsåsigt, i hvilken Karl, förledd af anlag, lycka och ensidig tidsanda arbetat sig in: nämligen att till densamma hjelteäran hörde att aldrig gifva efter, utan att hellre *brytas än böjas*. Han tycktes hafva profetiskt anat och velat förtjena skaldens loford:

Han kunde icke vika;
Blott falla kunde han.

Och som en serdeles hög utmärkelse ansåg han för sig sjelf att så falla, och för sitt folk att falla med och för en sådan konung.

För att nu genomdrifva sina åsigter mot både Polen och Ryssland, vände han sig till bägges arffiende, Turkiet, och till dess regering. Redan på vägen från Oczakow till Bender affärdade han ett sändebud till sultanen. Att öfvertala denne till ett omedelbart anfall mot August, dertill fanns intet användbart skäl; men så mycket mer mot Augusts bundsförvandt tsaren, hvilken nyss trängt Turkiet från Azow och som hotade med andra och svåra tilltag. Karls sändebud påpe-

kade dessa vådor och tillade, att för *deras afvärjande funnes intet bättre medel än ett nära förbund mellan turkiska och svenska hofven. Sultan borde sätta Karl i stånd att med trygghet återvända till Polen och till sina svenska östersjölandskap; och sedermera borde Karl förstärka sin dervarande här och i förening med konung Stanislaus och turkarna ännu en gång framtränga mot hjertat af Ryssland och gräsa dess eröfringslystnad* [1]). Redan under flykten från Perewoloczna till Oczakow tyckes Karl hafva, märkvärdigt nog, inom sig och i tysthet uppgjort denna plan, hvilken i sjelfva verket är densamma, som sedermera låg till grund för hela hans fem års långa vistande i Turkiet. I det längsta hoppades han kunna bringa den till verkställighet och sålunda få återvända hem, icke ensam och olycklig, utan i spetsen för en segrande här och efter att hafva för andra gången störtat August. Se der orsaken till hans dröjsmål i Turkiet och till hans åren 1710, 1711, 1712 och 1713 förnyade befallningar att en svensk här skulle skickas till Polen för att der möta och hjelpa konungen och turkarna.

Några omständigheter lockade verkligen till sådant beslut. Ju mer Karl hämtade sig från den nedslagna sinnesstämning, som såret, nederlaget och systerns död otvifvelaktigt förorsakat, ehuru den doldes, desto mer återuppväxte hans gamla ovilja mot August, hans gamla mod, hans djupt rotade förtröstan på egen kraft, egen lycka och egna svenskar. Hans förhoppningar på turkarna saknade ej heller sina skäl. Vi hafva redan talat om den allmänna förtjusning, hans personlighet uppväckte bland det lägre folket. Han såg förhållandet, och grundade derpå stora planer.

---

[1]) Tillvaron af Karls bref i ämnet försäkras af många, förnekas af andra. Innehållet öfverensstämmer dock med hans åtgerder och önskningar.

Äfven bland Turkiets högre ämbetsmän funnos många, hvilkas fosterlandskärlek harmades öfver ryssarnas nyligen vunna fördelar och hvilka fruktade, att dessas eröfring af hamn vid Svarta hafvet skulle medföra stora vådor. Ryssen i Azow var för Turkiet lika betänklig, som för Sverge ryssen i Petersburg. Många högt uppsatta muselmän önskade derföre på fullt allvar att i förbund med svenskarna få angripa Ryssland, och det i synnerhet under ledning af en så stor och verldsberyktad krigare som Karl den tolfte. Till detta parti hörde tartar-khan, hvilken var dels personligen missnöjd med tsaren, dels oroad af ryssarnas grannskap i Azow, dels vunnen af Karls löften och penningar, och som derföre nu erbjöd 35,000 man. — Det fanns ock en hop andra turkar, som i sjelfva verket icke ville börja något krig mot Ryssland; men som hoppades kunna i närvarande brytning skrämma tsaren till en och annan eftergift, och hvilka derföre låtsade och lofvade taga Karl under armarna. — Der fanns ock ett tredje parti, hvars medlemmar blott ville störta sultanens då varande riksämbetsmän för att sjelfve träda i dessas ställe. Emedan viziren och hans kamrater, dels vunna af Ryssland, dels drifna af öfvertygelse, talade för fred, förde framtidsherrarna just ett motsatt språk, uppeggade hatet mot tsaren och utmålade med lysande färger de segrar, som under Karls fana skulle vinnas; men de gjorde allt detta mindre på allvar än för att reta sinnena mot den fredliga viziren och bereda dennes fall och sin egen uppkomst. — Det fanns ock ett fjerde parti, mägtigt serdeles bland qvinnor och lägre folkklasser. Det visade lifligt deltagande för Karl endast derföre, att han var en utmärkt personlighet och derjemte för närvarande olycklig. De leddes af rent menskligt deltagande för denna storhet och denna olycka, och voro kanske de enda, som med verklig oegennytta ville göra något för svenskarna. De öfriga sökte endast begagna dem såsom medel att främja egna afsigter eller Turkiets för-

delar. Alla dessa i hjertat skilda partier voro dock i det yttre hvarandra lika och förde ett och samma språk, nämligen om nödvändigheten att tillbakavisa tsaren och hjelpa Karl. De stilla och fredälskande i landet, ehuru troligtvis utgörande flertalet, iakttogo som vanligt tystnad, och lemnade ordet åt det bullersamma krigspartiet. Så tycktes hela Turkiet brinna af längtan att få angripa Ryssland. Denna skenbart gynnsamma sinnesstämning har säkerligen än mera stärkt svenska konungen i dess tagna beslut.

Turkarna voro i början ej litet smickrade deraf, att kristenhetens ryktbaraste härförare tagit sin tillflykt till sultanen, kristenhetens största fiende. Gästfrihet, i synnerhet mot de olyckliga, är också en bland de dygder, som Mahomets lära främst ålägger sina bekännare. I första uppbrusningen af denna stolthet, detta ädelmod, tyckes ock sultanen hafva utfäst sig, att med en stark och tillräcklig vakt föra Karl tillbaka till dennes svenska besittningar. Karl tog genast fasta på löftet, höll sig dervid envist och orubbligt och sökte på grund af detsamma tvinga sultanen till någon större hjelpsändning. Tvist derom uppstod likväl redan nu. Turkarna frågade: *huru mycket folk, Karl ansåg sig behöfva som en säker och tillräcklig betäckning under resan genom Polen.* Karl svarade: *50,000 man.* Turkarna påstodo, att detta vore alldeles för mycket [1]), och att inryckandet af en sådan här skulle af polackarna anses som ett uppenbart fredsbrott. Underhandlingens fortsättning följer längre fram.

Till ofvannämnde planer eggades Karl mycket af de polackar, som ännu dröjde i hans omgifning. De

[1]) Enligt några uppgifter, har sultanen också lofvat Karl dessa 50,000 man. Se Linköp. Ark. Äldre och nyare handl. Fol. — Brokind. Bref från Bender till en generalmaj. i Stralsund 1709, 1710.

visste, att August å nyo gjort sig till herre öfver Polen. Såsom trogna anhängare af Stanislaus, kunde de således icke vänta annat än landsflykt och elände; så framt ej Karl lyckades med turkisk hjelp omigen fördrifva August och upphjelpa Stanislaus. I spetsen för detta parti märktes Potocki, Grudzinski och generalmajoren Stanislaus Poniatowski. Denne sednare arbetade träget på verkliggörandet af Karls turkiska plan; och när ingen skicklig svensk kunde för sådan afsigt sändas till Konstantinopel, erbjöd sig Poniatowski sjelfmant och utförde sitt värf med framgång och lycka, såsom vi snart skola se.

Troligtvis har också en och annan jaherre i Karls omgifning rådt honom att tillsvidare qvarstanna i Turkiet; ehuru vi derom icke funnit något säkert bevis.

Sådana tillstyrkanden behöfdes ej heller. Karl hade nog af sina egna tänkesätt, understödda af nyss uppräknade omständigheter. Han tycks tidigt nog hafva stadgat sitt beslut. Redan i Juli eller begynnelsen af Augusti 1709 började han tala om de många hindren för en nu tillämnad hemresa. *Ensam eller åtföljd af blott några få, skulle han väl kunna taga sig fram. Men att återvända i spetsen för hela svenska sällskapet blefve svårt; ty då skulle öfver allt fiender möta. Han kunde ej heller förmå sig att öfvergifva sina kamrater och lemna dem oförsvarade i turkens våld,* o. s. v. Resan genom Polen hade dock åtminstone i början icke medfört synnerliga vådor. Bender låg nämligen vid gränsen af nämnde land, i hvilket Stanislaus ännu hade till sitt stöd något parti och 8000 svenskar under Krassau. Denne sednare hade dragit sig nedåt Lublin och snart nog kunnat i trakten af Kaminietz möta Karl, hvars återkomst till Polen otvifvelaktigt skulle hafva uppmuntrat anhängarne af Stanislaus och skrämt dem af konung August. Karl plägade aldrig sky, utan tvärtom söka faror. Derföre trodde många redan nu, att den försigtighet,

han i närvarande fall förespeglade, var endast ett svepskäl för att få stanna qvar uti Turkiet och truga sig till så stor resebetäckning, att med densamma ett nytt polskt krig skulle kunna företagas.

Pultava-slaget spärrade upp allas ögon. Man väntade visserligen, att någon större motgång skulle träffa svenska krigsmagten; men att olyckan skulle blifva så stor, så utomordentligt afgörande, det hade man icke föreställt sig. Sverges farligaste fiender, Danmark och konung August, fattades af utomordentligt stor glädje och bröto genast löst för att godtgöra lidna förluster. Men om deras företag mera framdeles. Annorlunda voro känslorna hos England, Holland, Österrike till och med Frankrike. Hvar och en bland dessa stater hade sina egna skäl att önska, det Sverge icke måtte gå helt och hållet under; och alla ansågo enda räddningsmedlet bestå i konungens snara hemkomst. De gjorde derföre hvar efter annan sina förslag att densamma underlätta. Frankrike ville skicka en flotta, som skulle från Turkiet hämta Karl öfver till Marseille eller Toulon, hvarifrån han kunde landvägen återvända till Sverge. Müllern, Karls förnämste statsman, sedan Piper och Hermelin blifvit fangna, afrådde; emedan Karl skulle sålunda komma till Frankrike i ett slags förbindelse, som kunde ingifva misstankar hos Sverges bundsförvandter, sjömagterna [1]). Men också dessa erbjödo sig att med en örlogsflotta föra både Karl och hans svenskar tillbaka till Sverge. Müllern sökte öfvertala konungen till antagandet af så god lägenhet; men förgäfves. Som skäl anförde Karl *ett fattadt beslut att aldrig anförtro sig åt hafvet.* Men i det formliga afslag, som skickades till Holland, hette det, *att turkiska hofvet uppgifvit en annan och närmare väg, som kanske komme att tagas.* Äfven Österrike förklarade sig gerna vilja lemna Karl obehindrad och

---

[1]) Uppsal. Diplomat. Annaler. Norings berättelse.

säker hemresa genom Ungern och Tyskland; och att derunder visa honom så mycken heder och villfarighet, som en vän och en så stor konung kunde påräkna. Öfvertygad om, att Karl skulle begagna anbudet, säges ock kejsaren hafva åt sina generaler och höfdingar utdelat befallning om det sätt, hvarpå den höge gästen skulle mottagas. *Jag*, skrifver Müllern, *underlåter icke att söka med all flit och försigtighet göra detta kejsarens tillbud smakligt; och jag påminner vid alla tillfällen om, huru mycket vårt betryckta fädernesland lider genom konungens frånvaro; likaså, huru hans eget anseende fördunklas genom ett långvarigt dröjsmål bland kristenhetens fiender. Jag har ock sagt honom, att turkarna med sina smickrande ord och skenfagra löften blott söka egen fördel; och att de, när den är vunnen, skola lemna hans majestät hjelplös och strandsatt.* Äfven Josias Cederhielm skref, och några prester predikade i samma anda. Men Karl var obeveklig; och det enda svar, Müllern kunde bekomma, var, *att sultanen måste hålla det löfte, han gifvit om god betäckning genom Polen; och att Karl icke ville taga någon annan väg.* Müllern ansåg sig böra om allt detta underrätta regeringen i Stockholm, *för att*, som han sade, *visa, att han af undersåtlig nit och trohet påmint konungen om dess sanna fördel. Eljest*, skref han, *skulle någon kunna tillvita mig att hafva varit orsaken till hans majestäts långa fördröjande här på orten och till alla deraf måhända kommande olyckliga följder för vårt kära fädernesland.*

Eget var förhållandet med Stanislaus. I nödens stund snart öfvergifven af polackarna, hade han nödgats undan den återvändande August fly bort till svenska Pommern. Djupt sörjande öfver alla de olyckor, hans konungaskap förorsakade, lät han i Bender inför Karl anmäla sin önskan att få nedlägga kronan; sin bön, att Karl icke skulle ytterligare uppoffra Sverges sanna fördel för att frälsa en olycklig vän. Karl sva-

rade: *om han icke vill längre vara Polens konung, så skall jag snart dertill göra någon annan* [1]).

Karls utsigter till turkisk hjelp blefvo i slutet af 1709 och början af 1710 något förmörkade och hans förhållande till sultanen mindre varmt än i början. Turkiska regeringen ville nämligen på intet sätt blandas i polska angelägenheterna. Som villkor för den ifrågavarande betäckningen under hemresan fordrade derföre sultanen, att Karl skulle låta Stanislaus falla och erkänna August som konung af Polen. Men Karl nekade. Turkiska regeringen blef misslynt och började dessutom tröttna och önska, att den dyra konungsliga gästen måtte lemna landet. Måhända var det en artig vink härom, då sultanen vid samma tid skänkte konungen 10.000 dukater [2]) liksom till respengar, och dessutom tjugu ridhästar, bland hvilka fanns en dyrbart sadlad och serskildt åt konungen egnad gångare. Karl behöll både penningar och hästar; men ville ej anträda färden förr, än den lofvade betäckningen ankommit. Man påstår ock, att August utskickat en mängd sachsiska officerare med uppdrag att sprida sig i Böhmen, Schlesien och kringliggande länder och söka derstädes uppsnappa och tillfångataga den hemresande svenska konungen.

Turkiska regeringen blef förlägen om, hvad göras borde. I första ifvern hade man troligtvis gifvit mer än halft löfte om tillräcklig betäckning. Uppfyllandet kunde lätt medföra krig mot både Peter och August. Detta ville sultanen och dåvarande storviziren Ali undvika. I Maj 1710 föreslog man derföre, *att nio turkiska krigsskepp skulle komma upp till grannskapet af Dniesterns utlopp och der afhämta svenska konungen och allt hans manskap och föra dem till hvad plats inom kristenheten, han sjelf önskade.* Karl tac-

---

[1]) Enligt en annan berättelse var det först 1710, som detta anbud gjordes och detta svar gafs.

[2]) Några säga 20,000.

kade; men afböjde förslaget och begärde i stället, att sultanen måtte följa sin första tanke, nämligen att låta en tillräcklig betäckning ledsaga Karl genom Polen norrut till de svenska östersjöländerna.

FJERDE KAPITLET.

KARLS LEFNADSSÄTT OCH OMGIFNING I BENDER.

Innan vi fortsätta berättelsen om Karls långa och invecklade underhandlingar med Turkiet, må här lemnas en teckning af det lefnadssätt, han förde, de personer, med hvilka han omgaf sig under det halffjerde år han vistades i Bender.

KARLS LEFNADSSÄTT.

Detta var tämligen likformigt och så, att hvar timme hade sin alltid återkommande sysselsättning; t. ex. först den enskilda bibelläsningen, morgon- liksom aftonbönerna med sina psalmer, arbetet i kansliet, den korta måltiden och dessutom soldatöfningar och en för- och en eftermiddagsridt, båda så långa och häftiga, att ofta två eller tre hästar blefvo på dagen uttröttade; sist nattens hvila, mången gång i kläderna, till och med utan att låta ens stöflorna afdragas. Brefvexlingen och de egentliga regeringsärenderna lemnade mycken tid öfrig. Den användes på hvarjehanda sätt; mest på krigiska föremål. Utom de nämnde nästan dagliga vapenöfningar med den lilla på stället varande troppen, sysselsatte han sig med reglementen och förslager till flere olika slags krigsrörelser m. m. Han skall hafva egenhändigt fyllt tvänne·

band med dylika arbeten. Ofta roade han sig ock med att spela schack, än med Poniatowski, än med Grothusen. Fabrice, ett sändebud, en utliggare från Görtz, lockade honom ock till läsning, i synnerhet af Corneilles och Racines fransyska sorgespel. Bland dem alla skall han hafva i synnerhet fästat sig vid Mithridates. Dennes mod i olyckan och ihärdighet mot fienderna, allt måladt med skaldens hjertaste färger, skall hafva serdeles slagit an på den liksinnade svenska konungen. Han begynte läsa äfven Boileau; men vid några hårda uttryck mot Alexander, t. ex. att denne varit *en galning, en rasande menniska*, slet Karl med harm bladen ur boken och ville sedermera icke taga den i hand. Det var nämligen just det äfventyrliga i Alexanders bragder och i det fordna riddarelifvet, som mest anslog konungens eget sinne. Taffeltäckaren Hultman måste också i Bender gång på gång för Karl upprepa den gamla 100 ark dryga riddareromanen om prins Gideon af Maxibrandar, i hvilken Karl fann stort behag, och måhända en tillämpning på sitt eget öde. Der berättades t. ex. hur den gamle konungen *skrapade rosten af sin gullspira, att den skulle lysa så mycket fagrare i sonens hand, och sade till denne sednare: »fred har jag hållit i mina dagar; »men du begynner krig mot röfvare och upprorsstif- »tare, mot lejon och leoparder, mot eld och vatten. »Ja! verlden lär förundra sig öfver allt, hvad du har »att lida, hat, afund, förföljelse samt ormar och dra- »kar, som lägga sig mellan dig och din del; men efter »stort arbete och möda skall du slutligen vinna ditt »mål o. s. v.»*

Ofta om nätterna, när konungen icke kunde sofva, steg han upp och gick in till någon bland de kringboende herrarna, tillät denne icke lemna sängen, utan satte sig der bredvid och bortpratade så den ena timmen efter den andra. I allmänhet blef han mer nedlåtande till och med skämtsam än förut. Stundom passade han på och gick in i sina herrars rum, när

dessa voro borta, genomsökte då klädskåpen och sönderref eller kastade på elden de plagg, t. ex. skor, handkragar, prydligare kläder m. m., som icke öfverensstämde med den enkla drägt, hvilken i Karls ögon var den enda, som anstod en svensk man och krigare. Äfven Müllern och dess sekreterare fingo mottaga dylika påhälsningar, mistade skor och tofflor och tvingades att begagna de krigiska stöflorna. Sjelf deltog Karl aldrig i någon ymnigare förplägning; men när sådana gästabud anställdes hos gunstlingen Grothusen, kom han stundom och ställde sig utanför fönstret och såg på, huru de andra muntrade sig. — Han bar tåligt nog motsägelser af sådana personer, hvilka han trodde mena sig väl. Enligt sägen, har hofpredikanten Schult vågat några påminnelser mot det långvariga vistandet i Turkiet. Stundom blef Karl dervid förtretad. En annan gång upptog han det nådigt; ehuru icke till efterrättelse. — Åtskilliga generaler, och i synnerhet Daldorff, tilläto sig stundom rätt skarpa anmärkningar mot tåget till Ukrän. Karl tog det icke illa, utan sökte försvara åtgerden och bad dem hafva tålamod, så skulle de snart få se tågets lyckliga följder.

I andra hänseenden iakttog han sin värdighet på ett sätt, som förvånade, och med en säkerhet så stor och så afgörande, som hade han ännu stått på spetsen af magt och lycka. Ehuru August blifvit af polackarna åter erkänd som konung, och ehuru Stanislaus lefde i Stettin som landsflyktig, måste dock denne sednare sjelf kalla sig och af svenskarna kallas för Polens konung. — När Mazeppa dog, utnämnde Karl på eget bevåg till efterträdare en sin kosack-anhängare vid namn Filip Orlich, hvilken i Bender måste sedermera kallas och uppföra sig som kosackernas hetman, oaktadt han af deras jord icke innehade en enda tum och bland dem sjelfva icke kunde räkna som anhängare mer än några tusen landsflyktiga personer. Den 10 Oktober 1710 utfärdade Karl ett öppet

till Zaporogerna ställdt bref, i hvilket han lofvade, *att, såsom Sverges fordna konungar gjort, alltid beskydda Zaporogerna och att icke sluta fred med Ryssland förr, än de och deras hetman Orlich blifvit befriade från ryska oket och återvunnit sin värdighet, sjelfständighet och gräns* [1]).

Förbindelsen med Sverge var i början ganska ringa. Knappt hvarannan månad affärdades ett ilbud till fäderneslandet, och ofta förgingo långa tider, på hvilka man derifrån icke erhöll några bref. Dessa voro vid framkomsten vanligtvis flere månader gamla, stundom än mer. Först i slutet af år 1710 inrättades genom ilbud en slags förbindelse mellan Bender och den ordentliga österrikiska posten i Ungern. Denna begagnades dock mest att hämta bref och nyheter från kristenheten. Men att skicka sådana tillbaka var mera sällan tillåtet. I allmänhet tyckte Karl ej om, att hans omgifning skref till Sverge och berättade, hvad man i Bender gjorde. Han förböd enskilda att sända brefbärare inåt Europa. Från honom sjelf och från hans hof blefvo med de nämnda ilbuden knappt hvar fjerde vecka bref affärdade, och det ofta så i hemlighet, att mången ej visste derom eller kunde begagna tillfället, att medsända sina enskilda skrifvelser. En Hyltéen afskedades ur kansliet endast derföre, att konungen fått se [2]), hur han åt sina hemmavarande meddelat åtskilliga underrättelser om tillståndet i Bender. Karl läste nämligen ofta de bref, som hans herrar både afsände och mottogo. Dessa måste derföre sjelfva i sina skrifvelser iakttaga mycken försigtighet och bedja sina vänner göra likaledes [3]).

---

[1]) Fr. min. br. 1710.

[2]) Det är en sägen, att konungen sjelf af nyfikenhet brutit Hyltéens bref.

[3]) Moraths brefsamling på Kallersta vid Linköping. C. Feif till Joh. Reenstierna d. 19 Juni 1713.

Under det lugna lif, som numera fördes, lade konungen något på hullet, och det solbrända ansigtet antog hvitare färg. För öfrigt tycktes han ständigt vara i godt lynne och älska putslustiga uppträden och berättelser.

Medel till bestridande af sina utgifter erhöll han på hvarjehanda sätt. Det berättas väl, att tsaren hade vid Pultava tagit den från Sachsen medförda krigskassan, stigande ännu till 6 millioner riksdaler. En betydlig del tyckes dock hafva blifvit räddad och satt Karl i stånd att utdela de omtalade stora gåfvorna åt tartarkhan och åt pascharna i Oczakow och i Bender m. fl. Mazeppa lemnade vid sin död 160,000 dukater. Deraf skall Karl hafva behållit 40,000 [1]). Dessutom fick han, som sagdt är, af sultanen 500 riksdaler dagligen, och sedermera serskildt, kanske till respenningar, 10,000 dukater. Han säges ock hafva af samma sultan under loppet af 1710 lånat stora summor [2]) samt af holsteinska hofvet 100,000 riksdaler [3]). Äfven af Frankrike tyckes han hafva bekommit penningar; allt detta under loppet af åren 1709 och 1710. En stor del af dessa dryga summor användes till mutor och underhandlingar i Konstantinopel; det öfriga utdelades af konungen och hans lika frikostiga skattmästare Grothusen, om hvilkas hushållning längre fram.

KARLS OMGIFNING I TURKIET.

Efter slutadt krig mot August, hade en del af Karls utmärktare ämbetsmän återvändt till Sverge och

---

[1]) Andra säga 80,000.

[2]) Somliga säga 200,000, andra 400,000, andra 1,600,000 riksdaler.

[3]) Sistnämnde summa har dock Karl, enligt några uppgifter, snart återbetalt.

främst bland dem Arvid Horn och Magnus Stenbock. Vid och efter Poltava-slaget mistade han förnämsta återstoden af den gamla uppsättningen, t. ex. Piper och Hermelin i kansliet; Rehnskiöld, Lewenhaupt, Creutz, Düker och Lilla Prinsen i fältet. Sedermera framträdde på skådebanan en hop förut mindre bemärkta personer, hvilka intogo de platser, som efter förenämnde herrar blifvit lediga.

Utrikes ärenderna lemnades åt statssekreteraren sedermera hofkansleren MÜLLERN, en kunnig, erfaren, redlig och arbetsam herre; men blyg och föga beslutsam. Han vågade väl stundom motsäga konungen; men icke med tillräckligt eftertryck. Karl värderade hans ärlighet, men hade ej stor tanka om hans åsigter och kraft. Stundom hände ock, att Müllern lemnades i okunnighet om kanske just de allra vigtigaste angelägenheterna.

Inrikes ärenderna anförtroddes åt KASTEN FEIF; son af en kramhandlare i Stockholm och dotterson af vinskänken Casten Hoff, hvars namn ännu lefver qvar i den af honom egda byggnaden. Feif hade i sin ungdom varit hattmakarelärling. Som skrifvare hos Piper gjorde han sedermera lycka genom snabb hand, arbetsamhet och genom kännedom af finska språket och ställde sig tillika in hos Rehnskiöld genom att vara dennes spejare på husbonden Piper [1]). Han var liten och klen till växten, tarflig, egennyttig, trolös; men vann Karls ynnest genom putslustiga upptåg, konungska tänkesätt samt genom det mod, hvarmed han delade alla faror; och den beredvillighet, hvarmed han biföll konungens förslag. De hemliga underrättelser, Karl erhöll från Stockholm, gingo genom samma Feifs hand; och under vistandet i Turkiet berodde på honom till en stor del ledningen af Sverges inrikes angelägenheter. — Så tecknas mannen vanligtvis. Drag af andra tänkesätt finnas dock; vördnadsvärda, om verkliga, och

---

[1]) Fr. min. br. d. 26 Jan. 1707.

ej låtsade. Då Karl 1715 mot Feifs ifriga afstyrkande utfärdade en förhöjd tulltaxa, blef Feif af allmänheten ansedd och hatad som tillställaren. *Låt,* skref han till Reenstierna, *låt folket så tro; ty det är bättre de lägga sin ovilja på mig än på konungen* [1].

Bland de krigare, som förut stått nära Karls person, återfinna vi i Bender AXEL SPARRE, med samma sinnelag och i ungefär samma ställning som förut; modig, stundom öfvermodig; munter och fritalig; men för öfrigt ej heller nu af något serdeles stort inflytande. — En annan var generalmajoren KARL GUSTAF HÅRD, hvilken beskylles hafva varit den, som mest smickrade konungen och understödde dennes planer, äfven de oförvägnaste. — En tredje var den mycket omtalade gunstlingen ANDERS LAGERCRONA. Anseendet hade väl börjat sjunka; men han for dock ännu oförsynt fram med förtal och öfversitteri. Emedan han hittills fått ostraffad angripa en mängd sina medbröder, så började han nu på samma sätt behandla tartarkhan och paschan af Bender. Dessa harmades och kallade honom *den galna svensken,* samt klagade hos Karl. Lagercrona åter utmålade dem med mörka färger och ville, att konungen skulle hos storherren anhålla om deras afsättning. Karl skickade den nya mer och mer framträdande gunstlingen Grothusen att undersöka förhållandet. Dennes berättelse utföll till paschans och khanens fördel. Lagercrona i yttersta vrede började då framkasta den ena giftiga beskyllningen efter den andra mot khanen, paschan och mot medtäflaren Grothusen. På ett drag af bittert löje öfver läpparna kunde man se, huru litet Karl tyckte om dessa ord. Men Lagercrona var så i taget, att han icke märkte någonting, utan sökte i konungens närvaro göra Grothusen till lögnare. Karls vrede upplågade nu häftigare, än man någonsin sett. Med blos-

[1]) Moraths brefsaml. på Kallerstad. K. Feif till J. Reenstierna d. 26 Sept. 1715.

sande ansigte grep han till eldgaffeln; men kastade den genast bort igen och sade: *jag borde slå af er benen. Men lagen eder bort och visen eder aldrig mer för mina ögon* [1]). Dagen derpå föll Lagercrona till konungens fötter och bad om nåd; men Karl svarade: *nej! det är en gång sagdt och skall blifva dervid.* Genom hofpredikanten Auriwillius anmälde då Lagercrona, att han önskade före afresan gå till nattvarden: men att han vid denna försoningsmåltid ej ville hafva någon ovän qvar, och att han derföre genom Auriwillius bad om konungens förlåtelse. Karl svarade: *det är bara ett påhitt för att få komma tillbaka; men det blir icke af. Har han ej något annat, som tynger på samvetet, så kan han gerna för min onåds skull gå till nattvarden; ty som konung kan jag rätt väl straffa brottet, utan att derföre hata brottslingen* [2]). Hans fall var ohjelpligt, men beklagades af ingen; ty alla mindes, huru många han sjelf förut svärtat och skadat [3]). Sedermera blef han skylld för att hafva bortsnillat 100,000 daler s. m. för Westerbottens regemente; likaså en hop chartæ-sigillatæ-

---

[1]) Enligt De la Motraye. I Riksark. finnes ett d. 17 Dec. 1710 skrifvet bref från Feif till Ulrika Eleonora med följande berättelse om samma uppträde: Lagercrona plägade i Karls närvaro med hårda ord antasta sina fiender; på befallning hade Feif flera gånger varnat honom, men fåfängt; i Okt. angrep han på samma satt Grothusen; Karl sökte lugna honom, men förgäfves; lemnade då rummet, tillkallade nästa dag Grothusen och Lagercrona samt skrapade och bortvisade den sednare; denne bad genom Feif om nåd; Karl svarade: jag använder ogerna hårda ord; men en gång dertill tvungen, anser jag bryggan bruten och hvarje återgång omöjlig. Jag är ock glad åt att vara af med denna skamfläck för vårt folk.

[2]) Säfstaholms Ark. Tilläggen vid Nordbergs historia.

[3]) Fr. min. br. Axel Sparre till Erik Sparre d. 25 Dec. 1710.

medel [1]). Ännu 1717 fortgick rättegången, för hvars utredande en serskild nämnd var nedsatt [2]). Vi känna icke utgången. Lagercrona dog slutligen 1739.

Hans efterträdare i konungens ynnest blef berörde öfverste GROTHUSEN; en frossande läckermun, och dertill begifven på prakt och slöseri, och till sitt lynne full af finhet och beräkningar. Ehuru i mycket en motsats till konungen, blef han dock snart nog dennes förnämsta gunstling. Orsakerna voro flera; ett innästlande umgängessätt; — en slug försigtighet, som sällan vågade kraftigare motsägelser; — en stor förmåga att genom qvickt skämt krydda de för Karl eljest tråkiga göromålen; — en viss likhet med konungens benägenhet för slöseri och ridderliga äfventyr; — och ej mindst en verklig och varm tillgifvenhet för Karls person. Tillika var han genom sin kännedom af turkiska språket mycket nyttig, nästan oumbärlig. Ingen bland gunstlingarna i Bender hade så stort inflytande. Han blef ock konungens skattmästare. Huru han skötte denna syssla, kan bedömmas af följande. En dag skulle han redovisa för 60,000 riksdaler. Räkningen bestod i följande ord: *10,000 riksdaler utbetalda till svenskar och janitscharer på hans majestäts befallning; det öfriga af mig förtärdt.* Karl sade dervid: *så tycker jag om, att mina vänner göra sina räkningar. Men om Müllern skall redovisa blott några tusen riksdaler, så låter han mig läsa igenom hela ark. Då tycker jag mer om Grothusens lakoniska räknesätt.* En gammal officer, som ansågs något mycket hushållare, tadlade, att Karl gaf så stora summor åt Grothusen. Konungen svarade: *jag ger penningar blott åt sådana, som förstå att använda dem.* Men om Grothusen kunde »*använda*» penningar, så hade han ock en stor förmåga att sådana anskaffa och att öfvertala folk till det ena lånet efter det an-

---

[1]) Rådsprot. d. 7 Juli 1712.
[2]) Fr. min. br. d. 13 Mars 1717.

dra. Men emedan betalningen ofta uteblef, aftog förtroendet för både konungen och hans skattmästare, så att dessa slutligen måste gifva förbindelser på 100 riksdaler, fast de ofta i sjelfva verket mottogo blott 50 eller 20. Så var det, som Karl och Grothusen ofta skötte sina angelägenheter, serdeles under sista tiderna i Bender och i Demotica. Fabrice skref: *i fråga om att onödigtvis förstöra penningar äro konungen och Grothusen så goda kamrater tillhopa, som två tjufvar på en marknad.* Dock föll härvid på Grothusen icke den ringaste skugga af egennytta. Han hade på sitt eget namn upplånat åt konungen ej mindre än 250,000 ecus.

Den vigtigaste i Karls omgifning var polacken STANISLAUS PONIATOWSKI; en herre, driftig, modig, duglig, ädelsinnad; dock ödmjuk, smidig och med utomordentligt stor förmåga att behandla menniskor. Han var öfverste för Stanislai lifvakt och denne sin konung i det längsta och med ovanlig trohet tillgifven. För Karl hyste han samma känslor, och tillika för dennes hjeltedygder en beundran, som gränsade till hänryckning. Det var derföre af trohet och tillgifvenhet för båda dessa furstar, som han tog så utmärkt liflig del i de underhandlingar, Karl förde i Turkiet. Utan Poniatowski hade här troligtvis ingenting kunnat uträttas. Men denne herre hade ett nit, som aldrig svalnade, en kraft, som aldrig tröttnade, ett mod, som sent eller aldrig förtviflade. Ännu 1717 hoppades han, att Karls och Stanislai lyckostjerna skulle återigen uppgå. Af ryssk-turkiska partiet i Konstantinopel var han bittert hatad och ofta till sitt lif hotad. Ryska dervarande sändebudet sökte muta honom, sökte skrämma honom, sökte, säger man, genom förgift undanrödja honom. Men allt fåfängt. Karls förtroende vann Poniatowski genom ofvanstående egenskaper och genom en likhet i åsigter, som tyckes hafva kommit icke af smicker, utan snarare af en viss öfverensstämmelse i lynnet,

en lust för äfventyrliga företag och en olust för beräknande hushållning. Också denne herre hade i eget namn upplånat och på Karls turkiska underhandlingar användt 120,000 ecus.

En person, som stod ganska väl hos konungen, var ock holsteinaren FABRICE; en glad och lefnadslustig, men slug och fyndig man. Görtz underhöll honom vid Karls hof åren 1710—1714 för att der bevaka Holsteins allmänna och Görtz's enskilda fördel, hvari han ock förträffligt lyckades.

FEMTE KAPITLET.

KARL I BENDER 1710.

Året 1710 var ett bland de olyckligaste, Sverge genomgått. Det var under dess lopp, som ryssarna borttogo Riga, Pernau, Revel, Wiborg och Kexholm, och som pesten förhärjade en stor del af fäderneslandet.

Karls förnämsta och egentligaste syfte och sysselsättning under samma år bestodo i

FÖRSÖK ATT RETA SULTANEN TILL KRIG MOT RYSSLAND.

De statsskäl, som dertill användes, bestodo förnämligast i att påpeka de vådor, som från Rysslands sida hotade; nämligen, genom hamnen vid Azow och möjligheten att derifrån angripa Krim och Konstantinopel; — genom Ukräns eröfring och dermed sammanhängande planer på Moldau och Walachiet; — genom förbindelsen med de många grekiska kristna inom Tur-

kiet, och genom tsarens bemödande att blifva ansedd som dessas skyddsherre. o. s. v. *Sultan*, sade man, *bör derföre begagna tillfället och i förening med Polen, nämligen under Stanislaus, och med Sverge under Karl tillbakavisa tsarens anspråk och qväsa dess magt.* Sådana voro de vigtiga och talande skälen; men det blef ej lätt att få dem vederbörligen framställda för sultanen. Saken lyckades dock slutligen för Poniatowski. Denne värfvade en fransk affälling vid namn Goin [1]. som var läkare i Harem, och sedermera genom honom en judinna. som hade tillgång till Validé, sultanens mägtiga moder. På sådan smygväg skickade man den gamla sultaninnan till och med bref från svenska hofvet. Tillika vanns en ungrare vid namn Horwath [2]. hvilken åtog sig att oupphörligt omtala Karls kämpabragder för en bland sultaninnans hofmän, hvilken sedermera upprepade dem för nämnde furstinna. Hon och i allmänhet seraljens qvinnor blefvo högligen förtjusta öfver den nordiska hjelten. Hon kallade honom sitt *lejon* och sade till sultanen: *när skall du hjelpa mitt nordiska lejon att uppsluka den rysska tsaren?* Hänförelsen gick så långt, att hon tvärtemot turkiska vanorna skref flere bref till Poniatowski; ja, till och med till Karl, och lofvade denne sitt förord och biträde. För att ytterligare pådrifva saken, utdelade Poniatowski mycket mutor vid både turkiska och tartariska hofven.

STORVIZIREN ALI STÖRTAS.

Men för fredens bibehållande arbetade å andra sidan rysska sändebudet Tolstoi med samma ifver och

---

[1] Andra säga, att det var en portugisisk jude vid namn Fonseca.

[2] Andra säga en fransman kallad Bru.

medel. Det säges, att storviziren Ali ensam fått 40,000 dukater i månaden. Andra påstå, att viziren aldrig mottog några ryska mutor; men att han af verklig öfvertygelse ville undvika krig och dessutom blifvit retad, dels genom en träta med Karls sändebud Neugebauer, dels genom Karls vägran att erkänna August. Alltnog, han yrkade på fred och på Karls hemresa. Denne blef förtörnad. När sultanen i slutet af 1709 skickade Karl respenningar och reshästar, medsände viziren också från sin person fyra eller fem af det sednare slaget. Karl ville ej mottaga dem; *ty*, sade han, *jag tager inga skänker af mina fiender*. Vännen Jussuf pascha, nästan på knä, bad honom att icke med ett sådant afslag reta den mägtige viziren; men förgäfves. Karl beslöt till sultanen inlemna en skrift, som skulle ådagalägga vizirens falskhet samt fördelarna af ett krig mot Ryssland. En sådan blef verkligen uppsatt och med tillhjelp af franska sändebudet öfverflyttad till turkiska språket. Men det svåraste återstod, nämligen att få densamma lagd för sultanens ögon. Det var visserligen tillåtet att framlemna dylika skrifter; men framlemnaren skulle då genast träda i häkte och, om anklagelsen befunnes ogrundad, strypas. Man befarade, att storviziren kunde lyckas rättfärdiga sig inför sultanen, hvilket då skulle kosta brefbärarens lif. Något hvar undandrog sig derföre ett så vådligt uppdrag. Slutligen narrades och lejdes dertill en fattig, enfaldig man, hvilken, när sultanen gick till moskéen, trädde fram och öfverlemnade brefvet. Sultanen läste detsamma och lät väl frigifva brefbäraren; men tycktes för öfrigt ej fästa serdeles vigt vid brefvet, utan fortfor ännu till en tid att bemöta Ali med samma nåd som förut. Men på Sverges sida trädde mer och mer enkesultaninnan, tartar-khan, gunstlingen Kumurgi och vizirens många fiender och afundsmän. I detsamma kom ock budskapet om Stenbocks seger vid Helsingborg. Måttet blef fullt och storviziren Ali störtad.

STORVIZIREN NUUMAN UPPHÖJD OCH STÖRTAD.

Till efterträdare valdes Nuuman af den gamla turkiska hjelteslägten Kiuprili [1]). Han hade stort anseende för mod, rättsinnighet och kraft. Med hänsyn till Sverge följde han dock i hjertat samma åsigter som företrädaren, viljande ogerna våga ett krig för att upprätta Karls fallna magt. Men han ville dock med skenet af en sådan plan skrämma ryssarna [2]). Han började derföre vidtaga åtgerder och föra ett språk, som tycktes gynnande för Karl. Dennes ovänner blefvo afsatta och viziren, ja till och med sultanen sägas formligen hafva lofvat att för Karls hemresa genom Polen lemna en betäckning af 40- eller 50,000 man, hvartill några lägga stora skaror tartarer. För skens skull gjordes ock flere betydliga rustningar. Peter blef orolig och skref till sultanen följande: *om svenska konungens afsigt endast vore den att komma hem till sina egna stater, så kunde han utan något hinder resa genom Ungern och Tyskland. Att han nödvändigt vill färdas genom Polen, bevisar tydligt, att han ämnar derstädes upptända ett nytt krig. Tsaren tillsammans med konung August kunde alltså med rätta stänga för honom denna väg. Men af kärlek till freden och af eftergifvenhet för sultanens önskningar, vilja tsaren och konung August dock tillåta ett sådant genomtåg med en turkisk betäckning af 500 ja ända till 3000 man. Men, om antalet stege till så stor här, som man säger vara föreslagen, då skall det anses som krigsförklaring.* Svensk-turkiska partiet trodde eller låtsade tro, att Peter ville på sådant sätt narra Karl att med ringa betäckning resa in uti Polen, på det tsaren sedermera skulle kunna lätt omringa och till-

---

[1]) Andra stafva Köprili.

[2]) Enligt andra källor sökte Nuuman blott skaffa Karl säker hemresa.

fångataga honom. Viziren utfor i häftiga ord och hotade att sjelf i spetsen för 100,000 man uppträda mot Ryssland, m. m.; men i sig sjelf ville han undvika kriget [1]) och bad derföre Karl resa genom Tyskland hem till Sverge igen. Alla dessa planer och anläggningar blefvo emellertid oförmodadt och tvärhastigt afbrutna. Nuuman ville entlediga några oärliga ämbetsmän och fick derföre många fiender. Af rättrådighet vägrade han ock att bifalla åtskilliga sultanens olagliga förslag och vågade till och med att klandra några dess fel. Slutet blef, att Nuuman efter ett par månaders ämbetsförvaltning tog eller fick sitt afsked.

MEHEMET BLIFVER STORVIZIR OCH TURKIET FÖRKLARAR RYSSLAND KRIG.

Till storvizir togs nu paschan i Syrien Mehemet Baltadschi, d. v. s. *Mehemet vedbäraren.* Han var född italienare, hade sedermera kommit till Turkiet, antagit Mahomets lära och blifvit anställd i seraljen först som vedbärare och sedermera i andra sysslor; hvarunder han deltagit i sultanens utsväfningar och vunnit dess ynnest i så hög grad, att han redan en gång förut beklädt storvizirs-ämbetet. Han var ingen krigare. Sig sjelf lemnad, ville han derföre bibehålla freden; men nödgades dölja sådana sina tänkesätt. Han hade nämligen blifvit till sin nuvarande värdighet upphöjd af det parti, som önskade eller åtminstone låtsade önska krig. Nästan hela den lägre folkmassan och janitscharerna längtade derefter på fullt allvar; och detta dels af vördnad för Karl, dels af hat mot ryssarna, hvilka i sista kriget lyckats tillfoga Turkiet stora förluster. För att skrämma tsaren, hade viziren

---

[1]) Några säga dock, att Nuuman nu mera ville angripa Ryssland.

Nouman uppkittlat denna sinnesstämning till en sådan retlighet, att den numera knappt kunde styras. Den understöddes ock af många personer på samhällets höjder, t. ex. af Validé, af Kumurgi och af tartarkhan. Från rikets norra gräns anfördes ock högljudda klagomål öfver de våldsamheter, ryssarna der begingo, de fästningar, de anlade. Medan öfverläggningarna härom förekommo i sultans rådsförsamling, inträffade en händelse, som gjorde slag i saken. Under sin vistelse som fånge i Moskwa hade Josias Cederhielm lyckats muta en i ryska kansliet anställd ämbetsman [1]). Af denne bekom han då en uppsats, som innehöll tsarens planer mot Turkiet, nämligen, *huru denna sednare magt borde för det närvarande smickras med fagra löften och icke på något sätt retas, så länge kriget mot Sverge varade; — huru Karls tåg till Ukrän och Mazeppas uppror borde begagnas, som förevändning att helt och hållet underlägga sig kosacker och zaporoger ända till Svarta hafvet; — huru besittningen af dessa länder borde tryggas genom fästningar och ditflyttad annan befolkning; — huru man derefter kunde lätt taga Krim, innan ännu sultanen hunne få underrättelse om försöket; — huru man kunde från Krim ytterligare när som helst besöka Konstantinopel* o. s. v. Cederhielm skickade uppsatsen till Stockholm, hvarifrån den öfver Wien kom till Karl, hvilken lät densamma öfversättas på turkiska och till sultanen framlemnas. Dermed var saken afgjord. Sultanen förklarade krig mot tsaren och lät kasta dennes sändebud in i de sju tornen, Konstantinopels beryktade statsfängelse.

---

[1]) Säfstaholms Ark. Tillägg till Nordbergs historia.

SJETTE KAPITLET.

KARL I BENDER 1711.

Vi börja med .

RUSTNINGARNA TILL KRIGET.

Sultanens förberedelser voro serdeles stora och hotande. Man beräknade att han skulle eller kunde utrusta 280 skepp [1]) med 35- eller 37.000 matroser. ett artilleri, som räknade 14,000 man, en här af 150.000 turkar och 200,000 tartarer. Han tycktes vara mycket viss om seger; om man nämligen får dömma af de villkor, han framställde för fredens bibehållande. Han fordrade nämligen, att tsaren skulle 1:o till Turkiet återgifva Azow med tillbehör samt sjelf nedrifva alla sina der och i trakten varande fästningar; 2:o utrymma Polen och erkänna Stanislaus för landets konung och, om så behöfdes, tvinga August till samma erkännande; 3:o återgifva kosackerna deras oberoende; 4:o nedrifva Petersburg och åt Sverge utan förbehåll återgifva alla de länder, tsaren eröfrat, samt tillika alla segertecken. han tagit vid Pultava o. s. v. Storviziren berättas hafva sagt: *jag skall i högra handen taga sabeln och i den venstra svenska konungen och i spetsen för 100,000 turkar och tartarer bana honom väg, hvart han vill* [2]).

Sådant språk, sådana anspråk ville Peter alldeles icke lyssna till; i synnerhet icke vid denna tid, då

---

[1]) Några säga 360.

[2]) Några säga, att det var viziren Nuuman, som yttrade denna hotelse.

han nyss efter Pultavaslaget stod på höjden af lycka och magt. Äfven han räknade stora härar, öfver 200,000 soldater, hvilka han ansåg nu mera vara i krigsduglighet turkarna öfverlägsna. Dessutom sades, att från August skulle komma stora skaror polackar och sachsare. Turkiska lydfursten i Moldau, Kantemir, och den i Walachiet, Brancovan, ingingo också med Peter förrädiska stämplingar af ungefär samma halt, som Mazeppas med Karl den tolfte. De sökte nämligen mot sin länsherre sultanen uppreta Servier, Albanesare och de många millioner greker, som funnos inom turkiska staten, och hvilka längtade efter tsaren såsom trosförvandt och befriare. Så gynnande utsigter hade Peter på turkiska sidan. På den liffländska hade han under året 1710 bemägtigat sig hela Liffland och Estland med alla fästningar och genom åtskilliga öfverenskommelser sökt försäkra sig om innevånarnas tillgifvenhet. Åt finska sidan hade han tagit Wiborg och Kexholm och visste Sverge vara genom pest och krig så uttröttadt och magtlöst, att derifrån intet störande anfall kunde befaras. I så gynnande omständigheter behöfde han icke frukta de turkiska hotelserna; utan besvarade dem med förakt och med ett öfvermod, som liknade sultanens. Man hörde honom säga, att han skulle eröfra Konstantinopel till sin hufvudstad och blifvande graf och deremot skicka sultanen fången upp till det nordliga och kalla Petersburg o. s. v.

Vi hafva talat om sultanens och tsarens öfvermod. Karl den tolfte och många hans herrar gåfvo dem i sådant hänseende ingenting efter. *Vi svenskar,* skref Axel Sparre, *äro väl nu under vintren osynliga, men till sommaren skola vi komma fram liksom svalorna.* Karl afslog den medling, Österrike, England och Holland erbjödo, och litade i stället på sultanens magt och på dess löfte att icke göra fred, utan med Karls biträde. Sultanens bref härom skall svenska konungen hafva burit på sitt bröst. I förtröstan på dylik hjelp

lät han äfven förstå, att han skulle ännu en gång jaga August ur Polen och åter uppsätta Stanislaus på dess tron. Han skall till och med hafva sagt, det han ämnade återvända genom Ryssland och Polen, och det på alldeles samma väg, som han kommit; *på det han skulle visa hela verlden, hvad han mägtade uträtta.* Hans nu gifna löfte att åter befria Zaporogerna är nyss anfördt. Sin lilla i Bender varande tropp rustade han i den förträffligaste ordning; och skickade till Stockholm befallning, att en hop i Bremen, Wismar och Sverge varande troppar skulle allesammans oförtröjligen skickas till Pommern, der förenas med Krassau och sedermera vara i beredskap att vända sig, hvartheist konungen befallte. De penningar han fått låna voro redan slut, hvarföre han begärde att från Sverge till understöd vid sitt företag bekomma 300,000 riksdaler [1]).

INBROTT I POLEN.

Redan i Januari månad detta år inbröto i Polen 30- eller 34,000 tartarer under tartar-khans son, 6000 kosacker under den nya hetmannen Orlich, samt 3000 polackar under Potocki. Afsigten var att ur nämnde land bortjaga både ryssarna och konung August och sedermera återupprätta den nu landsflygtige Stanislai konungadöme. Man hoppades, att när Potocki och hans vänner visade sig, skulle största delen af polackarna öfvergå till hans och Stanislai sida. På sin namnsdag den 28 Januari 1711 utfärdade Karl en till samma folk ställd allmän kungörelse. Der beskrefs med lifliga ord *all den falskhet, August fordom visat*

---

[1]) Fr. min. br. d. 10 Juni 1711.

mot både polackar och svenskar, och i synnerhet det trolösa sätt, hvarpå han nyss brutit Altranstadterfreden; likaledes tsarens sluga bemödande att förvirra och försvaga Polen och kanske rycka till sig en del af dess länder. Verkligen säges ock vid denna tid ett sådant förslag hafva varit å bana; nämligen att Ryssland skulle få de östra delarna, Preussen de norra, och August det öfriga såsom ärftligt konungarike. Karl fortfor i sin kungörelse på följande sätt: *det är med mycken möda och fara och med stor uppoffring af svenskt hjelteblod, som vi nyligen befriat det ädla polska folket. Vi kunna derföre icke utan vemod se detsamma nu återigen tvunget att sucka under konung Augusts orättvisa herravälde. Men vi behålla mot eder våra fordna tänkesätt och skola icke spara någon möda eller kostnad förr, än vi å nyo bortjagat edra många fiender och återupprättat landets frihet och dess rättmätige konungs tron. Härom hafva vi slutit ett fast förbund med den ottomaniska sultanen och den store tartar-khan, hvilka båda liksom vi sjelfva älska och vilja äfven med vapen i hand skydda den polska staten och friheten. För att med Guds hjelp verkställa detta vårt uppsåt, skicka vi nu några troppar under eder egen kronfältherre Potocki in i edert land och ämna sjelfve med talrikare härar snart efterfölja. Hvar polack, som har hjerta för sitt fäderneslands välfärd, för sina gamla föräldrar, för maka och barn; — hvar polack, hos hvilken vanan vid slafveri ännu icke qväft det fordna polska modet; — och till sist hvar polack, som önskar se slut på sitt fäderneslands olyckor, — alla dessa skola, vi äro säkra derom, skynda att med hjerta och arm ansluta sig till det banér, som vi låtit genom eder kronfältherre till Polens frälsning höja* o. s. v.

Polackarnas svar, en blandning af sannt och osannt, blef ganska bittert. *Svenska konungens kungörelse,* skrefvo de, *visar hans öfvermodiga sinnelag och vanliga statskonst, den nämligen, som har till*

valspråk: Divide et impera! [1]. *Hans omtalade kärlek till Polen kan bäst bedömas af detta rikes nuvarande olyckliga och förhärjade tillstånd. Hans nu framställda förslag leder ej heller till någonting annat än en ny och ryslig blodsutgjutelse. — Svenskarna göra med polackarna såsom Joab med Amasa; de hälsa och kyssa helt vänligt, men stöta dem på samma gång värjan genom lifvet. Det sätt, hvarpå de läto utvälja Stanislaus till konung, är ett underdjur, hvars like ej finnes i hela Afrika. Också bestod samme Stanislai regering endast i blind lydnad för svenska konungen, i hvars förmak man alltid såg den polske sitta som ett trädbeläte, eller vid dörren som en portvaktare; dessemellan smickrande Piper med namnet af »min förträffligaste excellens»; ja till och med kyssande svenska herrars händer. Sådana äro de Leczinskiska dygder, hvilka tillvunnit honom svenskarnas nåd och understöd. Dessas högmod och ärelystnad hafva slutligen gått utöfver alla gränser och ingifvit dem beslutet att likaledes stöta tsaren från dess tron. Sedan detta blifvit verkställdt, ämnade de komma tillbaka och göra polackarna till sina lifegna trälar; ty man må icke inbilla sig, att det fattiga Sverge velat af blott kärlek till Polen och utan slutlig ersättning uppoffra så mycket manskap och medel. Men nu har Gud straffat den dödliga menniska, som af högmod velat tillmäta sig, hvad som blott tillhör Gud, nämligen att omstörta riken och sätta konungar af och till. I dess ställe har han sjelf inom ett ögonblick blifvit nedkastad i olyckans djup. Men likväl låter han icke sina arma undersåtares tårar och suckar gå sig till hjertat eller beveka sig att sluta krigets jemmer och elände. Derföre, och då han icke kan få andra bundsförvandter, tager han dertill turkar och tartarer, enligt skaldens ord:*

---

[1] Dela och beherrska.

Flectere si superos nequeo. Acheronta movebo [1]).

— *Han bör ur svenska litanian utstryka den rad, som anropar Gud om beskydd mot turkarna. Han liknar sjelf floden Donau, hvilken har sin upprinnelse i kristna länder, men slutar sin bana bland muselmännen. Hädelse är det ock att åberopa Guds heliga namn och hjelp vid ett företag, sådant som detta; då det är fråga om att i sällskap med turkar och tartarer förhärja kristliga land* o. s. v.

Emellertid understödde Karl så mycket möjligt det omtalade infallet i Polen. Att bestrida dess kostnader hade han lemnat 70.000 riksdaler af de penningar, sultanen gifvit till låns [2]). Många svenska krigare skulle deltaga i tåget och Karl sjelf åtföljde detsamma de två första dagarna, men vände sedermera tillbaka till Bender.

Sjelfva krigsföretaget blef endast ett stort och obyggligt härjningståg och ingenting annat. I början sades det vara riktadt endast mot de i Polen varande ryssarna; men angrep snart äfven deras bundsförvandter, nämligen Augusts polska anhängare. Som dessa utgjorde det stora flertalet, blefvo vidsträckta landskap i polska Ukrän och uppåt Bratslaw plundrade och härjade, hvarjemte många, somliga säga 10.000, polackar fördes som slafvar till Tartariet. Efter dessa bragder skyndade tartarerna, enligt sin vana, hem igen, viljande icke deltaga i något ordentligt fälttåg, så mycket mindre som öfvade ryska troppar begynte uppträda och tillfoga dem betydliga förluster. Enda följderna af hela företaget voro, att polska Ukrän ödelades, och att polackarna uppretades till än bittrare hat mot svenskarna och mot Stanislaus. Karl ogillade både

---

[1]) Kan jag ej vinna Olympens beskydd må jag söka tartarens.

[2]) Fr. min. br. d. 10 Juni 1711.

plundringar och återtåg; men tartarerna aktade föga sin egen khan, än mindre den främmande konungen.

STORA RYSS-TURKISKA KRIGET 1711.

Det egentliga fälttåget började först frampå våren. Turkiska hufvudhären ryckte från Konstantinopel norrut, anförd af viziren sjelf, i hvars sällskap Poniatowski följde för att vara till hands med sina råd och sin större erfarenhet. En annan betydlig tropp-afdelning var bestämd att segla till Azow och förstöra ryssarnas der gjorda anläggningar; hvarvid svenska generalmajoren Hård skulle biträda på samma sätt, som Poniatowski hos viziren. En i tsarens tjenst varande officer vid namn Sperrenter hade hos Karl erbjudit sig att förråda samma fästning åt turkarna, så snart dessa hunnit ankomma. Planen var redan i det närmaste uppgjord, men kann icke till fullbordan; emedan kriget slutades långt förr, än någon kunnat förmoda.

Peters plan för fälttåget tycktes åsyfta att så länge möjligt föda sina troppar på Polens bekostnad. Han kom derföre icke tågande genom det ryska Ukrän, utan genom Polen, och bröt vid Seroka öfver Dniesterfloden in uti Moldau, vester om Bender. Härigenom hotade han att afstänga Karl från all gemenskap med både Polen och med turkarna. Viziren inböd då konungen till hären, icke blott för den större säkerhetens skull, utan ock för att taga tropparna i ögnasigte. Karl afböjde anbudet, förebärande, att en sådan resa kunde gifva honom utseende af att frukta ryssarna. Många påstodo rätta orsaken vara den, att han icke ville uppehålla sig vid en här, der han icke sjelf finge föra högsta befälet. Feif och Müllern sägas ock hafva föreställt honom, huru opassande det vore, om han, ett krönt hufvud, aflade första besöket hos viziren, hvilken, i sig sjelf blott ämbetsman hos ett

annat kröut hufvud, var den, som borde först visa en sådan uppmärksamhet. Man säger, att detta skäl öfverensstämde med Karls åsigter och afgjorde beslutet. Sådan var åtminstone vizirens uppfattning. När Poniatowski återkom med Karls afslag, sade Mehemet till tartar-khan: *jag har väntat detta. Den stolte hedningen fruktar att visa oss för mycken ära.*

Från Dniester ämnade tsaren gå öfver Pruth, Donau och Balkan och rakt mot Konstantinopel. Scheremetjew, i spetsen för generalerna, varnade för vådan af att tåga så djupt in i främmande land och genom så stora ödemarker, helst inga betydliga förråder medfördes. Varningarna blefvo fåfänga. Hospodarerna af Moldau och Walachiet hade lofvat anskaffa lifsmedel, och tsaren hoppades kunna borttaga de förråder sultanen samlat vid Braila. Från grekerna i Turkiet kom ock den ena hemliga uppmaningen efter den andra att skynda till deras räddning. Peter anträdde fördenskull sitt djerfva tåg och firade derunder årsdagen af Pultava-slaget, i hopp att snart vinna en lika afgörande seger. Men redan på vägen mellan Dniester och Pruth ledo hans troppar af hunger och törst till den grad, att sjukdomar utbröto och många tusen tillsatte lifvet. De omtalade förråderna i Braila voro icke på långt när så stora, som man väntat, och den ryska tropp, som dittågat, blef genom turkarna afskuren från hufvudstyrkan. Walachernas furste vågade vid vizirens annalkande icke taga tsarens parti, och hans folk höll sig troget till sultanen. Derjemte kom tartar-khan med utomordentligt stora härskaror antågande till turkarnas hjelp.

Peter började inse vådan af sin belägenhet. *Jag har*, sade han, *gjort mig skyldig till samma fel, som min broder Karl. Jag har gått för djupt in i fiendens land, och för litet sörjt för lifsmedel åt mina troppar.* Likheten sträckte sig ock till andra punkter. Tsaren hoppades hjelp af Kantemir och dess moldauer, liksom Karl af Mazeppa och dess kosacker. Men i

afgörandets stund öfvergafs Kantemir af moldauerna, liksom Mazeppa af kosackerna, och Kantemir nödgades fly till ryska lägret på samma sätt, som Mazeppa till det svenska.

Enligt Poniatowskis råd hade viziren emellertid gått öfver Donau och från söder tågat mot tsaren på samma gång, som tartar-khan kom från öster. Peter, med en af hunger och sjukdomar försvagad här, såg sig snart omgifven af mångdubbelt öfverlägsna och väl försedda fiender. Snart voro hans troppar så från alla sidor hotade och hopträngda, att de endast slutna i en tät fyrkant förmådde tränga sig framåt, och äfven detta långsamt och med otrolig möda och svårighet. Slutligen kunde tsaren omöjligen komma längre, utan nödgades slå läger icke långt från Husb och vid en böjning af Pruth-floden, blifvande der inom kort från alla håll instängd. På sin egen sida, vester om floden, hade han i söder hela turkiska magten under viziren; och i norr ett moras och der bakom tartar-khan och dennes talrika här. På den andra, den östra sidan, stod Potocki med några tusen polackar och en styrka af omkring 20,000 tartarer, hvilka icke blott hindrade ryssarnas öfvergång, utan ock från den på deras sida högre stranden läto sina kanoner obehindradt spela in i tsarens läger. Ryssarna hade väl gjort åtskilliga både tappra och förtvillade försök att slå sig igenom; men fåfängt. Likväl återstod intet annat medel än ett nytt dylikt. Ty att stanna qvar i det ohyggliga lägret kunde man icke ens bjuda till. Det var trångt och några delar deraf så sanka, att gyttjan steg öfver fotbladet. Bristen var förfärlig. Fastän lägrade vid floden, vågade nästan icke en enda att från dess strand hämta vatten; ty eho der visade sig, blef genast ett mål för de på andra sidan stående fiendernas kulor. Lika stor var bristen på lifsmedel, i synnerhet för hästarna. Många hundra sådana hade störtat af svält, och de döda kropparna och den starka sommarhettan förpestade luften. Fiendens kulor

förorsakade likaledes mycken skada och man måste uppslå tsarens tält i en grop, för att betrygga hans lif mot de stundliga farorna. I fall den öfverlägsna fienden angripit, skulle allt motstånd troligen blifvit fåfängt; ty ryssarna hade inga andra förskansningar, än lösa för tillfället uppkastade sandvallar och långa rader hopdragna hästkroppar o. s. v. Men intet anfall behöfdes; ty inom två eller tre dagar hade tsaren af hunger måst gifva sig och hela sin här till fånga. Han var ungefär i samma läge, som Lewenhaupt två år förut vid Pereweloczna.

I sådan nöd ville Peter ena ögonblicket i sällskap med Katarina och några sina närmaste smyga bort mellan fienderna och återvända till Ryssland. Men i nästa ögonblick insåg han, att ett sådant försök vore ogörligt, äfven nesligt; nämligen att ännu en gång liksom vid Narwa i farans stund öfvergifva sina troppar. Det återstod slutligen ingenting annat, än att följande dagen våga en afgörande och förtviflad strid, och dervid i spetsen för 10,000 man af det bästa rytteriet söka bryta sig ut igenom fienden och skynda undan till Ryssland. Han fruktade, han förutsåg dock, att äfven detta skulle misslyckas, och affärdade derföre till ryska rådet ett bref, hvari han erkände det förtviflade i sitt läge och att han troligtvis skulle blifva skjuten eller fången. Han ålade dem att i förstnämnde händelse *till efterträdare genast välja den värdigaste;* — och i den sistnämnde förböd han dem *lyda de, äfven egenhändiga befallningar, som han kunde från sitt fängelse utfärda.* Derpå instängde han sig i sitt tält och förböd enhvar att dit inträda samt öfverlemnade sig åt den dystraste förtviflan. Fallna voro de lysande drömmarna om Moldaus och Walachiets eröfring, om ryska hufvudstadens flyttande till Konstantinopel m. m. Fallna voro ock fosterlandskärlekens glada förhoppningar om att kunna lyfta ryska folket till delaktighet i Europas ljus och bildning. Allt ho-

tade störta tillbaka i fordna tiders vanmagt, mörker och råhet. Frukterna af en 20-årig verksamhet voro nära att på en gång och genom ett enda misstag blifva tillintetgjorda.

FREDEN VID PRUTH.

Emellertid samlade sig de ryska generalerna till öfverläggning om, hvad göras borde och kunde. Bland dem framträdde då Katarina och föreslog att söka med mutor vinna viziren och de förnämsta turkarna och genom dem fred och räddning. Alla biföllo och lofvade liksom Katarina sjelf att efter förmåga bidraga till de summor, som erfordrades. Men ingenting kunde göras utan Peters tillåtelse, och denne hade strängeligen förbjudit enhvar att inträda i hans tält. Katarina vågade dock försöket och framställde i ödmjuka, ömma och bevekande ord det nyssnämnde förslaget. Peter antog detsamma och förklarade sig färdig att åt turkarna återlemna Asow och kringliggande nejd, samt att befria kosackerna och utrymma Polen, m. m. Några säga, att hans mod fallit så djupt, att han, för att befrias, ville dessutom åt Sverge återlemna alla sina eröfringar med undantag af Petersburg och Ingermanland. Han skref till viziren bref, fulla af ödmjukt smicker, och begärde stillestånd af sin *ädelmodige, storsinnade fiende* o. s. v. Emellertid samlades en mängd penningar, smycken och dyrbarheter, stigande, som man säger, till ett sammanräknadt värde af 200,000 dukater [1]), med hvilka man lyckades beveka viziren och dess förnämsta rådgifvare. Tartar-khan och Poniatowski afrådde väl från en förhastad fred och manade godt för Sverge, men fåfängt. Viziren var ovänligt stämd mot Karl, och villkoren uppgjordes

[1]) Andra säga rubel.

på följande sätt. Ryssland skulle utrymma Polen och åt Turkiet tillbakalemna Asow med kringliggande orter samt nedrifva der uppförda fästningsverk. Kosackerna skulle blifva sjelfständiga, och ryska hären och svenska konungen få obehindrade återvända hvar till sitt fädernesland. När viziren skulle underteckna freden, ryckte honom Poniatowski omigen i armen och bad honom betänka de fördelar, man lofvat Sverge. Viziren svarade: *der Sverge börjat sitt krig, må det också genom egen fred detsamma afsluta*, hvarpå han skref under, och ryssarna släpptes ut och anträdde sitt återtåg.

När man började förutse den svåra belägenhet, i hvilken ryska hären skulle komma, hade Poniatowski skickat ilbud till Bender med underrättelse om förhållanderna och med uppmaning till Karl att så fort möjligt skynda till stället. Karl gjorde så, och ridande genom natt och dag, anlände han till Pruth ett par timmar förr, än ryssarna skulle aftåga [1]).

Han kom först till flodens östra sida, der Potocki stod. Här fick han en öfversigt af ryssarnas hjelplösa belägenhet; men tillika underrättelse om den nyss afslutade freden; detta sednare genom tvänne paschar, som storviziren skickat till hans uppvaktning. Karl begaf sig öfver färjan och till andra sidan, der turkarna voro lägrade [2]). Storviziren hade ridit honom en half fjerdingsväg till mötes och der uppställt sitt folk och sig sjelf i spetsen. Karl styrde sin häst så nära lederna, att konung och storvizir kunde ganska

[1]) Enligt de vanliga berättelserna. Men enligt bref i danska geheime-arkivet, skrifna i Augusti månad från fältlägret vid Dniester, tyckes det, som Karl redan förut skulle hafva befunnit sig bland Potockis troppar på östra sidan om Pruth; men der för sent erhållit kunskap om den hemliga fredsunderhandling, som på vestra sidan floden fördes mellan storvisiren och ryssarna.

[2]) Enligt andra berättelser sprängde konungen i ögonblicket simmande genom floden och öfver till turkiska sidan.

väl se hvarandra. Den förre red likväl den sednare förbi utan att hälsa, samtalande i stället med den åtföljande Poniatowski. Derpå red han rakt till vizirens tält, steg der in och satte sig i soffan öfverst bredvid Mahomets fana. Storviziren med några sina herrar följde efter och satte sig på andra sidan. Karl öppnade samtalet med den önskan, att alla turkar utom Mehemet måtte gå ut. Denne svarade: *min omgifning består likväl af blott sådana personer, som få del af alla sin herres hemligheter.* De måste dock ut. *Här är en vacker krigsstyrka samlad,* återtog då konungen. Storviziren: *den har Gud gifvit oss.* Karl: *men det är skada, att den icke blir bättre begagnad.* Viziren: *man behöfver numera icke begagna den; emedan oenigheten rikena emellan blifvit bilaggd.* Karl: *ja! jag hör, att du slutat fred; men ock, att du dervid icke betrakat mina angelägenheter, hvilket dock både du och din herre lofvat.* Viziren: *jag har åt mitt fäderneslånd vunnit så mycket, att jag är dermed nöjd.* Karl: *du hade kunnat vinna mycket mer; ty du egde tsaren och hela hans här i dina händer.* Viziren: *det är mot Mahomets lag att neka fred åt en bönfallande fiende; och om jag tagit tsaren till fånga, hvem skulle då hafva styrt hans land?* Karl: *derom hade du icke behöft bekymra dig. Men tror du ock, att sultanen, din herre, blir nöjd med denna fred?* Viziren: *jag har magt att leda hären och sluta fred, såsom mig bäst synes.* Karl stod upp och sade: *än är det tid att godtgöra felet och upphjelpa min sak. Lemna mig blott fria händer! Jag skall ansvara alltsammans hos sultanen, och du skall icke behöfva släppa till en enda man; ty jag vet ganska väl, hvar jag skall finna folk, som vill följa mig.* Troligtvis räknade han på tartarerna och Potockis polackar. Men viziren svarade: *nej, det är nu mera för sent, och det måste förblifva vid den fred, jag afslutat.* Derpå steg viziren upp under förevändning att rådgöra med tartar-khan, hvarpå äfven konungen begaf sig till

denne sednares tält. Men också här voro alla bemödanden nu mera fåfänga. Morgonen derpå återvände Karl till Bender.

Så berättas uppträdet af de trovärdigaste källorna. Sägner, dock obestyrkta, påstå, att ordvexlingen varit mycket häftigare; att konungen hotande knutit sin hand under vizirens näsa; att han med flit låtit sin sporre invecklas i dennes mantel och derpå ryckt densamma sönder, o. s. v.

Peter skyndade hemåt med sina troppar, hvilka voro så försvagade, att de knappt mägtade utbärda återvägens mödor. Lika litet som han vid fälttågets början anade den olycka, som skulle inträffa; lika litet kunde han i olyckans djup föreställa sig en så oförmodad räddning. Ryssarna sjelfve hade förlorat hoppet derom. När under den vigtiga natten första fredsbudet affärdades till viziren, sade Scheremetjew [1]): *den, som lockat vår tsar till detta krigståg, är väl den största galning på jorden. Men om i närvarande omständigheter viziren mottager våra penningar och gifver oss fred, då är han en än större narr.* Stor blef derföre allas glädje, när de oförmodadt sluppo ur fällan. Man sökte dock för landsmän och utlänningar dölja rätta förhållandet och lät utsprida, att *i en tre dagar lång drabbning hade turkarna blifvit slagna, mistat 25,000 döda och 8000 fångar, — att viziren då begärt fred, och att tsaren dertill bifallit, emedan turkarna väntade förstärkningar* m. m. När sedermera villkoren, nämligen Asows återlemnande, började blifva bekanta, hette det: *att tsaren frivilligt och ledd af en högre statskonst beslutit vända Rysslands magt från Svarta Hafvet till andra och rigtigare sidor.* Peter skall till och med låtit sjunga: *O Gud, vi lofve Dig!* öfver freden likasom öfver en seger. Man sade då: *tsaren liknar harlekin i skådespelet, hvilken gladde sig åt att hafva fått endast hun-*

---

[1]) Eller en vid namn Janus.

drade käpprapp, då han icke väntat sig slippa undan med mindre än tvåhundrade.

En egen märkvärdighet är, att det var en qvinna, och en *svensk* qvinna, som i denna afgörande stund räddade tsaren och det ryska väldet.

Karls öde och uppförande äro lika märkvärdiga. Med den mest oförmodade vändning hade lyckan bragt hans farligaste fiende i ett alldeles förtvifladt läge. Oaktadt alla sina egna misstag och allt öfverdåd, var dock Karl nära att genom samma fel hos motståndaren komma i tillfälle att godtgöra många sina förluster. Den klara, den bländande solstrålen försvann dock lika plötsligt, som den framglänst; och lyckan, som ena ögonblicket erböd sina största gåfvor, ryckte dem i andra ögonblicket bort igen. Men på Karls anlete och uppförande kunde icke märkas ringaste spår till glädje öfver det förra eller sorg öfver det sednare.

KARL OCH STORVIZIREN MEHEMET.

Mehemet var, som det tyckes, aldrig någon uppriktig vän af svenska konungen och blef det än mindre efter uppträdena vid Pruth. Han visste sig hafva svikit Karls förhoppningar och ådragit sig dess ovilja; var derföre ock angelägen om att påskynda dess snara afresa från Turkiet. I början dock med godo. Redan i Pruth-freden hade tsaren måst lofva att lemna Karl obehindrad hemresa vare sig genom Ryssland eller Polen. Genast efter fredsslutet affärdade viziren några underhandlare, hvilka i Polen och Österrike utverkade samma löfte. Derpå lemnade han Karl underrättelse om allt detta, samt att 5- till 6000 [1]) tartarer och

[1]) I sin ängsliga längtan att blifva af med den vådliga gästen, tyckes viziren stundom hafva lofvat 12- ja ända till 30,000 mans betäckning.

turkar stode färdiga att beledsaga och trygga färden. Tillika bad han konungen besinna. att, *sedan nu allt detta blifvit i ordning, återstode ej mer något skäl för hans qvarblifvande i Turkiet eller något hinder för hans affärd.* Karl svarade, att för samma affärd fordrades, att sultanen gåfve honom en större betäckning och ett ytterligare lån af 600,000 ecus. Viziren erböd blott 150,000. Karl svarade: *jag behöfver oundgängligt förstnämnde summa. Om sultanen vill gifva mig ett dylikt lån, skall jag detsamma redligt återbetala och stanna i evig förbindelse så väl för detta som för andra åtnjutna vänskapsbevis. Hvarom icke, hoppas jag få tillåtelse dröja qvar och andas Turkiets luft, tills dess jag hinner från Wien skaffa mig egna penningar.* Karl påstod dessutom. att *Peters löften om säker resa genom Ryssland eller Polen icke vore att lita på.* Viziren föreslog då att. enligt den gifna tillåtelsen. fara genom Tyskland. Men Karl invände, att äfven denna färd vore osäker, helst sedan kejsar Josef aflidit och konung August under ledigheten vore den tyska statskroppens hufvud. Han skickade ock flere bref till sultanen dels för att utverka lånet och betäckningen, dels för att ådagalägga, huru viziren af egennytta hade i sista fredsslutet försummat icke blott Sverges utan äfven Turkiets fördelar.

Några bland dessa skrifvelser blefvo af vizirens folk uppfångade och till honom framlemnade samt visade tydligt, hvad han hade att af Karl vänta. Det artade sig dem emellan till en strid på lif och död. Viziren trodde sig kunna våga en dylik. Ryssarna fästade hans uppmärksamhet derå. att Karl varit nu elfva år borta från sitt fädernesland. och att han under en stor del af denna tid svårligen kunnat leda dess styrelse. Deraf, mente ryssarna, kunde man förstå, *att han redan vore eller hölle på att blifva afsatt; och att det vore af sådan orsak, som han kommit till Turkiet och envisades att der stanna qvar och få hjelp af sultanen; men att denne sednare icke*

hade någon ära af ett förbund med en dylik furste, o. s. v. För att locka turkarna till sista kriget, hade Karl också lofvat, det 30,000 svenskar skulle i början af 1711 infalla i Polen och understödja turkarnas företag. Men pest, nöd och kort tid gjorde en sådan utrustning för Sverge omöjlig, och de lofvade hjelptropparna hördes ej af. Detta blef i Turkiet uttolkadt som ett prof på Karls trolöshet, eller magtlöshet; kanske ock som ett bevis på sanningen af de ryska vinkarna; nämligen, att han icke mer vore konung i Sverge, icke kunde öfver dess folk befalla. Af alla dessa skäl trodde sig viziren kunna göra ett djerft försök. Han skickade till Bender vid pass 300 vagnar och 900 hästar samt stora förråder, alltsammans för konungens hemfärd. Tillika sändes en pascha med 6000 [1]) man för att tjena till betäckning. Viziren låtsade nämligen taga Karls resa för afgjord och sökte derigenom sätta denne i nödvändighet att henne genast anträda. Men beräkningen slog felt. Karl tillkännagaf, att han skulle skjuta den första turk, som ville med våld tvinga honom att begifva sig bort. Viziren vågade icke låta saken gå till dylik ytterlighet, utan lät ursäktande tillkännagifva, det hans mening icke var att framtvinga någon afresa, utan endast att sätta Karl i stånd att en dylik anträda.

Han sökte nu vinna sin afsigt genom andra medel. Karls brefvexling på Sverge och Tyskland och i synnerhet på Konstantinopel, stördes så mycket möjligt var. Karls turkiska tolk bortfördes, så att konungen icke skulle hafva någon, som kunde skrifva och öfversätta de turkiska bref, som gingo till och från sultanen. För att ytterligare afskära all gemenskap mellan svenskar och turkar, förvisades Hård och Poniatowski från den ännu församlade muselmanska hären. Äfven indrogs den hedersvakt af janitscharer, som hittills varit förordnad till konungens tjenst; lika-

---

[1]) Några säga 40-, andra 44,000.

så det dagliga underhållet af 500 riksdaler. Slutligen förböds folket i nejden kring Bender att göra någon tillförsel till svenska lägret. På detta sätt ämnade viziren genom både penninge- och hungersnöd tvinga Karl att återresa till Sverge. Det tycktes, som naturen sjelf ville understödja hans bemödanden. Dniesterfloden, hvars öfversvämning år 1710 till allas förvåning uteblifvit, steg nu sommaren 1711 högt öfver sina bräddar och begynte inträuga i svenska lägret och med vatten fylla icke blott soldaternas jordhyttor, utan till och med konungens eget tält.

Karls uppförande vid allt detta var eget nog så med hänsyn till floden. som till viziren. När Dniestern började öfversvämma lägret, begärde svenskarna tillåtelse att få flytta några hundra alnar högre upp på fastlandet, nämligen till byn Warnitza. Men Karl prutade emot, viljande betvinga sjelfva naturen. Folket, den ene efter den andre, jemnkade sig dock undan. Karl stannade likväl qvar i sitt tält och vadade der omkring. tills vattnet slutligen steg honom upp på smalbenet. Då, men först då, flyttade han, den siste bland alla. från gamla lägerplatsen och lät uppslå sitt tält bredvid de andras, närmare till Warnitza. Detta mot floden! — Mot viziren visade han om möjligt än mer stelhet. När janitschar-vakten borttogs. satte Karl sina egna soldater i stället. När viziren indrog det dagliga penninge-anslaget, befallde Karl, att hans hofhållning skulle inrättas mycket både präktigare och större än förut, och att, utom de förra tvänne taflarna, konungens och hofmarskalkens. skulle hädanefter också dagligen dukas en tredje, nämligen för främlingar. Största svårigheten var att få behöfligt mynt. Holsteinska och franska sändebuden gåfvo väl enskilda lån; men de förslogo ej långt. Penningar begärdes från Sverge; men hvad det af 11 års krig utsugna landet mägtade gifva, var föga och kunde dessutom icke på lång tid hinna uppbäras och anlända. Det var nu, hösten 1711, som Grothusen började i stort drifva sin förut

omnämnda lånerörelse, för att kunna till någon tid upprätthålla den nya prakten i Karls hof.

Viziren blef både oroad och förargad. Han tillkallade svenska sändebudet Funck och frågade häftigt: *hvarföre reser icke din konung ifrån oss och hem till sitt eget land?* Funck svarade: *hans majestät har ej meddelat mig sina afsigter; men jag tror, att man vill veta, huruvida sultanen gillar, att den sista freden har, tvärtemot skriftliga försäkringar, blifvit afslutad utan min konungs vilja och vetskap.* Viziren: *vill din konung icke sjelfvilligt gå sin väg, så skall jag låta binda honom på en vagn och köra honom bort.* Funck: *derpå vill jag svara, att hans majestät, min konung, icke låter binda sig af någon, eho det vara må; och att, om man brukar våld, skall han försvara sig, så länge han kan röra sitt lillfinger.* Häröfver blef viziren så uppbragt, att han jagade Funck på dörren och lät sedermera fängsla både denne herre och några andra svenskar.

Mehemet beslöt dock att göra ännu ett fredligt försök. Tvänne paschar skickades till Bender att drifva på afresan. Om den ej anträddes med godo, skulle de framkasta ord om kraftigare åtgerder. Karl fick i förväg kännedom om uppdraget och beslöt skrämma sändebuden. Framför sitt tält uppställde han 30 svenska dragoner med påskrufvade bajonetter, så att pascharna, för att komma in till konungen, måste nödvändigt gå genom denna hotande rad. Dessutom lät han i förväg säga turkarna, att de borde hafva tand för tunga; ty om dem undfölle ett enda ord, som vore opassande eller stridande mot hans konungsliga värdighet, skulle han genast låta sin utanför stående lifvakt komma in och afbränna deras skägg. Pascharna blefvo så förbluffade, att de icke vågade med besked vidröra den allvarligare delen af sitt uppdrag, utan aflägsnade sig efter att hafva gjort några mindre vigtiga framställningar. Det svar, Karl lät afgifva, innehöll, *att han nu, likasom ständigt, hölle sig orubbligt fast vid sul-*

tans löfte om tillräcklig betäckning för hemresa genom Polen; — att förlusten af de dagliga underhållspenningarna bekymrade honom så mycket mindre, som han dylika aldrig begärt, utan de blifvit honom af sultanen påtrugade; — och hvad hotelsen om våld anginge, oroades han deraf än mindre, hafvande befallt sina svenskar krossa skallen på den första turk, som vågade något dylikt; sjelf ämnade han hellre dö med vapen i hand, än underkasta sig något slags tvång. Härpå lät Karl kring den nya lägerplatsen uppkasta några lätta förskansningar och befallte svenskarna flytta sina hyttor eller tält närmare kring det kungliga och tillika förse sig med godt förråd af kulor och krut. *Gossar*, sade han, *den, som vill angripa oss, skall få veta af, att han har att göra med riktiga bussar* [1]).

De tvänne pascharna ursäktade sig emellertid hos viziren. *Vi äro*, sade de, *för mycket svaga och obetydliga, att till en furste, för hvilken allting darrar, framföra några hotelser. Vi bedja derföre viziren sjelf i egen person förmå svenska konungen till afresa.* Mehemet gjorde ock ett ytterligare försök, dock ej i egen person. Han skickade till Karl ett bref, hvilket han låtit skrifva på latin, på det konungen skulle bättre förstå innehållet. Det var en vederläggning af Karls skäl för dröjsmålet, och en påminnelse derom, *att en stor tropp turkar och tartarer hade nu i 7 eller 8 veckors tid legat färdig att som betäckning följa genom Polen; — och att det vore orätt och mot sultan ohöfligt att låta dem längre på sådant sätt vänta*, o. s. v. Men Karl vägrade. Då sammankallade viziren sina förnämsta ämbetsmän och framställde saken på följande sätt: *sultanen har lofvat svenska konungen tillräcklig betäckning och hållit sitt löfte. Men konun-*

---

[1]) Riksark. Ulr. Eleonoras bref. Från G. Cronhielm d. 11 Dec. 1711. Här säges ock, att pascharna sändes för att ursäkta vizirens uppförande.

gen är ej nöjd med de vägar, man föreslagit, den betäckning, man erbjudit, och uppskjuter derföre sin hemresa; hvilket, mente viziren, *är orsaken, hvarföre tsaren också uppskjuter fullgörandet af fredsvillkoren. Nu frågades, om ej Karl borde åtnöjas med den lofvade betäckningen, och man ej vore berättigad att i annan händelse förfara mot honom med mera allvar.* Flertalet bejakade frågorna, hvarpå man lät säga Karl, *att sultan sjelf befallt viziren så fort möjligt skicka konungen tillbaka till Sverge; — att tropparna till hans betäckning omöjligen kunde vänta längre; och slutligen, att om konungen icke tre dagar efter budets ankomst hade lemnat Bender, skulle han komma att ångra sin motsträfvighet.* Till svenska sändebudet Funck sade viziren: *om din konung icke vill hålla vänskap med oss, så kan det lätt hända, att vårt folk i sin förbittring nedhugger er allesammans eller ock jagar er till gränsen och låter eder sedermera gå, hvart i viljen, och försvara eder, bäst i kunnen.*

Funck och de flesta svenskar trodde, att man icke hade att vänta någon hjelp mer af turkarna, utan att konungen borde foga sig i sultanens vilja och anträda hemresan. Men Karl icke så. Han brydde sig icke det ringaste om vizirens vrede. *Bagatelle! bagatelle!* sade han och svängde sitt ridspö och uppförde sig som hotelserna icke angått honom, icke ens kommit till hans kännedom. — Allt detta föreföll under loppet af eftersommaren 1711.

Hvad var orsaken till ett sådant uppförande? Var det egensinne och personlig utmärkelselystnad? eller var det en blick, som upptäckte eller trodde sig upptäcka möjligheten att åter egga Turkiet till krig mot Ryssland? Eller verkade måhända också andra skäl? Man finner, att den sedermera så bekante presten Brenner vid denna tid lockat konungen med anbud om hjelp från Preussen. Man finner ock nya spår af den gamla vidskepliga tron på Karls underbara lycka och olycka. Man påstod sig hafva upp-

täckt en profetia, hvilken omtalade, huru *i Sverge skulle komma af pfaltziska huset en konung, hvilken skulle först vinna förvånande segrar; sedermera råka i yttersta olycka; men derefter genom sultanens hjelp komma sig upp igen och utföra än större bragder, så att slutligen turkarna sjelfve skulle antaga evangelium* [1]).

Knappt hade tsar Peter kommit med sin här i säkerhet, förr än han sökte på allahanda svepskäl bryta den ingångna freden eller åtminstone undandraga sig uppfyllandet af dess villkor: i synnerhet de tvänne, att återlemna Asow och utrymma Polen. Sultan, som i början var mycket nöjd med freden och följaktligen ock med viziren, började blifva orolig öfver ryssarnas dröjsmål och lyssnade derföre till svenska partiet och till vizirens ovänner, hvilka påstodo, att denne sednare hade af oförstånd eller egennytta förhastat freden. Tänkesättet i Konstantinopel började vända sig emot Mehemet. Denne, underrättad om ställningen, vågade ej ytterligare trotsa den till förtviflan beslutsamme svenske konungen. Han sökte försoning, och befallde att omigen utbetala det förut nämnde dagliga penninge-anslaget. Men Karl förklarade nu, *att han kunde upprätthålla sitt hof också utan något sådant understöd; och att han derföre icke ville mottaga penningarna, åtminstone icke förr, än han fått veta, om de härledde sig från sultanen eller från viziren; ty han ansåg det vara sin konungsliga höghet för när, att i någon mån bero af en storvizir.* För att rätt tydligt visa, det han icke ämnade snart afresa, än mindre låta skrämma sig bort, beslöt han ytterligare och hösten 1711 att åt sig låta vid Warnitza utanför Bender uppföra ett nytt och rymligt stenhus. Medel dertill saknades dock, ty konungen hade blott föga mynt qvar i sin kassa. Men en en-

---

[1]) Skoklosters Ark. Tidn. fr. Breslau d. 22 Nov. 1711.

gelsman vid namn De la Motraye lyckades åt honom upplåna 30,000 riksdaler. Nu började genast byggnaden, innehållande flere salar och rum. Väggarna gjordes dessutom en och en half aln tjocka, så att de kunde tillika tjena som fästningsmurar. Alla rummen lät Karl, sin vana och sin fattigdom till trots, på det praktfullaste sätt utstyra med väfda franska eller turkiska tapeter, soffor med guldvirkadt öfverdrag o. s. v. Den nya byggnaden blef ej färdig att bebos, förr än vid årets slut. Redan länge hade kölden varit mycket svår; hvarföre ock flere svenska herrar erbudit Karl sina hyttor eller nyss färdiga hus. Men han stannade i sitt tält, tills han ändtligen julaftonen kunde inflytta i den nya boningen. Dessutom hade han på något afstånd låtit uppföra serskilda byggnader för kansliet, köket, silfverkammaren, skafferiet, källaren samt två stora stall, i hvilka den gamle Brandklipparen stod i spetsen för 112 hästar. Rundt omkring konungen hade hans förnämsta herrar låtit hvar och en åt sig bygga mindre hus, hvarjemte en hop små hyddor ordnades åt drabanter, dragoner och andre svenskar, och längre bort åt polackar, walacker och zaporoger. Det hela med sina gator kallades nya Carlopolis, d. v. s. nya Karlstad. Karl höll här sitt hof. Från altanen af nya kungshuset gåfvo tolf trumpetare tecken till gudstjenst, böner och måltider.

Tsaren fortfor emellertid att undandraga sig uppfyllandet af, hvad han i nödens stund lofvat. Tillika fick man mer och mer kunskap om de mutor, viziren och hans vänner vid fredsslutet mottagit. Detta allt begagnades af sistnämnde herres ovänner inom turkiska hofvet och i synnerhet af gunstlingen Kumurgi. Svenska partiet arbetade efter förmåga och till samma mål, och Karls sändebud Celsing vågade att med egen lifsfara till sultanen framlemna ett bref, hvari uppräknades allt, hvad mot viziren kunde anmärkas. Man lyckades ock tillställa sultanen en plankarta öfver belägenheten vid Pruth, så att denne furste skulle tydligen

kunna se, huru viziren helt och hållet haft i sin hand både tsarens person och här, och således äfven villkoren för den blifvande freden. Franska sändebudet Désalleurs understödde med råd och dåd och penningar. Konung Ludvig befarade nämligen, att tsaren skulle hjelpa Frankrikes fiender England och Holland; och var derföre angelägen om att genom ett nytt turkiskt krig skaffa honom sysselsättning på annat och närmare håll. Man lyckades ock inbilla sultanen, att Mehemet åsyftade ett uppror, hvilket dock icke lärer hafva varit händelsen. Följden af allt detta blef, att viziren afsattes, hvarvid man ock hos honom och hans vänner fann stora summor rysskt mynt, vittnande om de medel, genom hvilka freden vid Pruth blifvit utverkad.

STORVIZIREN JUSSUF OCH TURKIETS ANDRA KRIGSFÖRKLARING MOT OCH ANDRA FRED MED RYSSLAND.

En bidragande orsak till Mehemets fall var hans ovilja mot Karl den tolfte. Efterträdaren Jussuf låtsade derföre i början mycken tillgifvenhet för nämnde konung, och denne återfick sina förra dagliga underhållsmedel. Likasom Turkiets flesta statsmän, var Jussuf dock i hjertat svenskarna föga bevägen. Man hörde honom klaga, att den nordiska konungen redan kostat sultanen öfver tre millioner gyllen. Han sökte derföre att åt en så kostsam gäst anskaffa lägenhet att till sjös och öfver Frankrike återvända till Sverge; och när Karl visade dertill ingen böjelse, tillät sig äfven Jussuf framkasta ord om nödvändigheten af allvarliga medel.

Emellertid ville tsaren ännu icke beqväma sig att uppfylla sista fredens villkor. Af hans tredska uppre-

tades sultanen ganska mycket; likaså genom de mer och mer framstående bevisen om Mehemets med fleres egennytta. Denna sinnesstämning bearbetades af franska sändebudet, af tartar-khan och af Poniatowski, hvilken sednare å Karls vägnar lofvade bestämdt, det en här af 20- till 30,000 svenskar skulle nästa år, d. v. s. 1712, norrifrån angripa de i Polen varande ryssarna. Det var i följe af detta löfte, som Stenbocks här nämnde år utskickades till Tyskland.

Lockad af sådana känslor och utsigter och uppretad öfver tsarens fräcka löftesbrott, lät sultanen i December 1711 förklara nytt krig mot Ryssland och tyckes hafva lofvat Karl 600,000 ecus samt en betäckning af 50,000 man. Vid underrättelsen härom gaf Karl 400 dukater i drickspenningar åt den turkiska i Bender varande musiken.

Tidningen om fredsbrottet injagade mycken oro hos något hvar. Många turkar började tröttna på Karl och på de förnyade krigsrustningarna, och de högre ämbetsmännen ansågo nästan alla vara bäst att numera åtnöjas med Pruth-fredens fördelar om dessa blott ginge i verkställighet. Också England och Holland arbetade ifrigt i samma riktning. Poniatowski, djupt invecklad i seraljlifvet och dess stämplingar, lyckades deremot egga sultanens hat emot Ryssland och uppvärma hans kärlek för Karl. Allvarliga tvister föreföllo i turkiska rådsförsamlingen. När viziren och de fleste herrarna talade för fred, förklarade sultanen, att *han, kosta hvad det kosta ville, skulle gå mot ryssarna eller ock nedlägga regeringen.* Englands och Hollands sändebud afgåfvo ett betänkande, hvari de lofvade skaffa svenska konungen fri och säker hemresa och tillika tvinga tsaren fullgöra Pruth-fredens villkor. Då viziren lät framlemna skriften till Karl, ref denne papperet genast i stycken och sade: *jag skall sjelf med sabeln i hand tvinga Ryssland fullgöra sina löften; och hvad min hemresa beträffar, så angår den blott sultan och mig, men icke holländska eller engel-*

ska sändebuden [1]. Det lyckades emellertid viziren och hans vänner att genom åtskilliga tillställda hinder fördröja fälttågets öppnande. Å andra sidan blef tsaren likaledes bestormad såväl af England och Holland som af Danmark och konung August. De två sednare hotade att sluta enskild fred med Sverge, om tsaren genom envist bibehållande af Asow retade turkarna till nytt krig. Tsaren gaf ändtligen efter. Underrättelsen härom uppmuntrade och stärkte fredspartiet i Konstantinopel. Sedan tsaren återlemnat Asow, trodde sig ock tartar-khan ej mer hafva så mycket att frukta af Ryssland och yrkade derföre ej längre på krig. Under hemliga vandringar kring Konstantinopels gator, tyckte sig sultan sjelf finna, att folket hyste samma tänkesätt. Detta verkade mycket. Nästan alla de främmande sändebuden försäkrade honom ock, att Sverge icke mägtade utrusta de 20- till 30,000 man, som Karl lofvat sända till Polen. Sultanens krigslystnad svalnade vid dessa underrättelser hastigt nog, och den 15 April 1712 förnyades freden mellan Ryssland och Turkiet ungefär på samma grunder, som den vid Pruth. Svenska partiet såg återigen alla sina förhoppningar gäckade. Karl ensam bibehöll eller låtsade bibehålla modet och hoppet. *Jag har,* skref han till konung Stanislaus, *aldrig gjort mycken stat på turkarnas krig och oroar mig derföre icke serdeles öfver den å nyo slutade freden. Sultan har i alla fall lofvat mig en tillräcklig betäckning på hemresan. Haf derföre godt mod! Med Guds hjelp skall allt ända slutas till vårt nöje* [2].

---

[1] Skoklosters Ark. Funck till ? Konstantinopel d. 16 Jan. 1712.

[2] Riksark. Act. Historica. Karl till Stanislaus den 27 April 1712.

SJUNDE KAPITLET.

KARLS PLANER FÖR ÅRET 1712.

Att Karl stannade i Turkiet efter Pruth-freden 1711 och i synnerhet efter dess förnyande i April 1712, detta har blifvit klandradt, mycket och ej utan goda skäl. Det var likväl icke så helt och hållet planlöst, som det vid första anblicken förefaller. Liksom Karls vanliga beräkningar, var väl också denna ytterst vågad, äfventyrlig och byggd mer på lösa och öfverspända förhoppningar, än på verkligheter. Det var dock en plan, en beräkning. Se här de fyra hörnstenar, på hvilka byggnaden, luftslottet, skulle hvila. Den *första*, den förnämsta, var hoppet om ett nytt turkiskt krig mot Ryssland, ett hopp, som Karl ännu icke ville uppgifva, men som blef fåfängt. *Andra* hörnstenen var, att tidigt på sommaren skulle från Sverge en betydlig krigshär öfverföras till Pommern och under Stenbock inbryta i Polen och der möta Karl och dess turkiska och polska troppar samt fördrifva ryssarna och återinsätta Stanislaus. Detta misslyckades så till vida, att Stenbock ej kunde komma till Pommern förr än i September 1712, och sedan Karls från söder infallna skaror redan voro jagade ur Polen. Om detta Stenbocks tåg få vi framdeles utförligare tala. *Tredje* hörnstenen var det infall i Polen, som Karl ämnade låta sina kring Bender samlade troppar under Grudzinskis befäl göra för att möta Stenbock. *Fjerde* hörnstenen var ett förbund, som han ville upprätta mellan en hop protestantiska furstar i Tyskland. Dessa hufvudpunkter i Karls plan kunna tämligen tydligt urskiljas. Men huru de borde till ett helt sammanbindas, derom har han aldrig uttalat sin mening. Måhända var afsigten, att turkarna skulle sysselsätta tsaren och det tyskt-protestantiska förbundet likaså den katolske August; medan Karl

och Stenbock återinsatte Stanislaus på Polens tron. Vi kunna likväl härom ingenting med visshet säga, utan företaga i stället beskrifningen om de två sednast omtalade börnstenarna.

GRUDZINSKIS INFALL I POLEN.

Vi hafva nyss talat om den ifver, sultanen i början af året visade mot Ryssland och för Karl. Vid ryktet härom samlade sig kring sistnämnde konung en stor skara löst folk, tartarer, kosacker, men i synnerhet polackar. Dessa hopar, svenskarna inberäknade, uppgingo, som man säger, till 12,000 man och ingingo i Karls beräkning för det blifvande fälttåget. De utgjorde en af honom ensam beroende här. Sjelf kunde han väl icke besolda, ej heller underhålla dem; men i sin mot Karl gynnsamma sinnesstämning, hade sultanen lofvat dem inqvartering i Moldau och i trakterna kring Bender. Skarorna växte dock i antal och tygellöshet, så att plundringar, våldtägt och mord hörde till ordningen för dagen. Karl utfärdade väl stränga varningar och förbud; men de vilda äfventyrarne brydde sig föga derom. Då anmälde Moldauerna sina klagomål hos sultanen, hvilken, uppbragt öfver den missbrukade gästfriheten, befallte, att nämnde troppar skulle på ögonblicket jagas ur Moldau.

Det var just vid samma tid, nämligen våren 1712, då sultanen förnyade sin fred med Ryssland. I densamma förutsattes, att Karl under sin hemresa genom Polen icke skulle derstädes anställa några oroligheter. Karl var eller låtsade vara okunnig härom, och då nu berörde svärmar skulle i alla fall lemna Moldau, beslöt han att skicka dem inåt Polen på ett försök, huruvida något kunde för Stanislaus uträttas. Vid underrättelsen om, att Karl blifvit å nyo af sultanen öfvergifven, hade likväl äfventyrare-skaran hopsmält från 12- till

ungefär 5000 man. Med denna skulle försöket vågas. Till anförare valdes Grudzinski, hvilken redan från 1704 hörde till Stanislai parti och måhända var afkomling till den, som 1655 åt Karl Gustaf förrädiskt öfverlemnade sitt fäderneslands krigshär [1]). Afsigten sades vara att nalkas Pommern och förenas med tropparna under Stenbock. I Maj månad bröt alltså Grudzinski från Moldau öfver Sniatim in i Polen. Han utfärdade dervid en allmän kungörelse, sägande sig hafva af konungarna Karl och Stanislaus blifvit utskickad för att frälsa Polen från Augusts och ryssarnas förtryck. Osanningar sparades ej. *Konungen af Sverge*, skref Grudzinski, *hade tillbud af 100,000 tartarer till resebetäckning genom Polen. Men emedan en sådan mängd skulle medföra stora lidanden för nämnde land, hade Karl af ädelmod icke velat mottaga dem, utan skickat Grudzinski i förväg att utforska republikens tänkesätt. Vore detta gynnsamt, ämnade konungen följa i spåren med ett litet sällskap. Men om Grudzinski angrepes, skulle motstånd icke felas, ej heller straff; nämligen då Karl komme efter med sin stora här.*

Polackarnas vanliga ostadighet och Augusts lika vanliga lättsinne och trolöshet hade emellertid alstrat mycket och ömsesidigt missnöje. Detta jemte fruktan för Karl åstadkom. i förening med Grudzinskis egen raskhet, en alldeles oväntad framgång. Ingen mägtade på länge göra honom motstånd. Tvärtom växte hans här till nära 15,000 man och framträngde till trakten mellan Posen och Thorn, i afsigt att förena sig med de i Pommern stående svenska tropparna. Men Stenbocks här hann icke öfver Östersjön förr än i September. I trakten af Posen blef derföre Grudzinski vid midsommarstiden omringad och angripen af både ryska och polska troppar och så slagen, att

[1]) Se [illegible]. 144, andra upplagan.

hela hären upplöstes, och anföraren sjelf måste med några hundra man fly inom schlesiska gränsen.

Så fick detta i början lofvande företag ett snart och olyckligt slut. Men i händelse, Karl och Stanislaus sjelfve åtföljt detsamma, torde utgången hafva blifvit helt annorlunda; i synnerhet om svenska hären under Stenbock samtidigt med Grudzinski uppträdt på skådeplatsen. Karl hade då måhända kommit i tillfälle att börja ett nytt afsättningskrig mot August. Nu stannade det vid hotelserna. Det var i anledning af detta svikna hopp, som Karl så högt förtörnades öfver dröjsmålet med Stenbocks ankomst, hvarom mera framdeles.

FÖRSLAGET TILL ETT TYSKT PROTESTANTISKT FURSTEFÖRBUND UNDER KARLS LEDNING.

I början af Mars 1712 befallde Karl sitt vid några tyska småhof varande sändebud, regeringsrådet Hjelmborg, att söka åstadkomma ett fursteförbund under ledning af svenska konungen. Enligt Karls föreskrift skulle detta ske genom att reta furstar mot kurfurstar, och protestanter mot katoliker. Vid hofven i Würtemberg, Darmstadt, Baden och Konstanz borde Hjelmborg förestälła obilligheten af den alltför stora magt, kurfurstarna tillvällat sig, serdeles vid kejsarevalen. För att nu göra också de andra furstarnas rätt gällande, borde dessa uppmanas att anskaffa troppar och ställa dem under Karls befäl. Tillika skulle Hjelmborg förestälła de protestantiska hofven, att desse borde under nuvarande kejsareledighet icke anförtro riksordförandeskapet åt sachsiske kurfursten, konung August, som var en katolik, utan i stället välja en protestant, om hvars uppriktiga trosifver de kunde vara försäkrade. Om de då ville taga den reformerte konungen af Preussen, borde Hjelmborg förestälła de

luthersk-evangeliska furstarna, att sådant vore orättvist mot dem, hvilka både i Augsburg och sedermera i Westfaliska freden kraftigast bidragit till påfvemagtens qväsande. För att öfvertala dem i stället välja Karl, borde Hjelmborg åberopa Sverges stora förtjenster om Tysklands frihet i allmänhet och serskildt om de evangeliskas, och tillika påminna om det nit, Karl i Schlesien 1707 visat för sina trosförvandter; och att man derföre borde skaffa honom än större magt, på det han skulle kunna än bättre upprätthålla Tysklands frihet [1]). Enahanda föreskrifter lemnades åt Friesendorff i Berlin, Strahlenheim i Zweibrücken m. fl. och åt Mauritz Vellingk, som skulle leda det hela [2]). Förslaget är ett högst märkligt prof på, hur Karl bar sig åt, då han skulle vara fin och diplomatisk.

Vi hafva förut omtalat en sedan 1707 gängse misstanke; nämligen, att Karl ville, att tyska kejsarevärdigheten skulle innehafvas af en katolsk och en protestantisk furste skiftevis. Fanns månne något sammanhang mellan en sådan plan och det nu föreslagna fursteförbundet?

Till detta sednares genomdrifvande ämnade Karl för egen räkning låta värfva några regementer i Tyskland. För att få penningar dertill befallte han pantsätta en hop gods i det honom enskildt tillhöriga Zweibrücken. Men åtskilliga hinder mötte. Sistnämnde pantsättning kunde ej ske utan bifall af också de andra medlemmarna i samma phalzgrefliga hus. Hjelmborg skref genast och föreställde svårigheten, nästan omöjligheten af att genomdrifva det föreslagna förbundet; men fick till svar en skrapa och befallning att genast börja underhandlingarna. Han gjorde så. Anspach, Baden och Darmstadt antingen lyssnade eller

---

[1]) Skoklosters Ark. Karls instrukt. d. 8 Mars 1712 för Hjelmborg.

[2]) S. st. Karl till Strahlenheim d. 29 April 1712. Vellingk till Hjelmborg d. 4 Juni s. å.

låtsade lyssna till hans ord; men Würtemberg afvisade dem, tvärt nog. I Tyskland utspriddes ock ett rykte, det Karl skulle komma dit i spetsen för 80,000 tartarer, hvilket väckte mycken ovilja och förskräckelse. Vellingk, Hjelmborg m. fl. sökte ytterligare afstyra dessa underhandlingar; men ännu i Juli månad har Karl yrkat på deras fortsättning. Längre fram medgaf han deras uppskjutande. Utgången känna vi ej. Troligtvis har hela förslaget bortdunstat i följe af antingen sina egna svårigheter eller af Karls snart iråkade än större trångmål, nämligen kalabaliken i Bender och fångenskapen i Timurtasch.

TURKARNA YRKA PÅ KARLS HEMRESA ÅR 1712.

Sedan sultan i April 1712 förnyat freden med Ryssland, var hans första omsorg att så snart möjligt blifva qvitt svenska konungen samt all den oro och kostnad, denne förorsakade. Han affärdade således till Karl ett bref, hvari följande lästes: »*vi hafva med* »*vårt kejserliga sigill låtit bekräfta denna skrifvelse,* »*på det i skolen vara öfvertygade derom, att dess in-* »*nehåll öfverensstämmer med våra egna afsigter. Vi* »*hafva nämligen åt den högst tappre och vördnads-* »*värde tartar-khan samt åt vår vise och ädelmodige* »*rådgifvare, paschan af Bender, gifvit vår orubbliga* »*föreskrift om eder hemresa genom Polen, såsom i den* »*städse önskat. I bören derföre laga eder i ordning* »*att, beledsagad af hederlig betäckning, nästa vinter* »*återvända till edert rike. Allt, hvad dertill behöfves,* »*skola vi eder tillhandahålla. Men vi uppmana eder* »*framför allt, att icke låta edert folk under genomtå-* »*get på något sätt störa den fred, som vi hafva med* »*Polen, eller begå någon slags oordning. Genom att* »*iakttaga detta, skolen i bibehålla vår välvilja och* »*deraf få vid tillfälle åtnjuta ytterligare prof.*» Sådana

ord voro hårda nog att höra. Men Poniatowski, som halft förtviflade om framgång, bad Karl svara undvikande och att låtsa vilja, enligt sultans önskan, resa med det första; *ty*, skref han, *här kan för tillfället ingenting vinnas. Alla undfly oss, och viziren har hotat mig med fängelse* [1]. Karl fann för godt lyda rådet och att icke låta märka, än mindre besvara [2] turkarnas öfverlägsna ton. Han uttryckte tvärtom sin tacksamhet för den omsorg, sultanen visat för Karls säkerhet, fördelar och heder m. m. och förklarade sig vara färdig till hemresan; men att dertill behöfdes en stark betäckning samt 200 vagnar, 4- eller 500 hästar och slutligen 1,200 [3] pungar, d. v. s. 600,000 riksdaler. Sultanen tyckes, af längtan att få svenskarna bort, ämna fullgöra dessa fordringar; men antog dervid än stoltare ton. I ett bref till Karl lät han inflyta följande mening: *som vi hafva befallt tartarkhan och Ismael pascha att söka i godo öfvertala eder att återvända till edra stater och att under resan genom Polen förhålla eder stilla och fredligt; alltså torde det behaga eder att efterkomma innehållet af detta vårt kejserliga bref.* På hvad sätt Karl besvarat denna skrifvelse, är oss icke bekant. Måhända har Müllern dolt för honom de sårande orden. Ännu ville dock sultan begagna mildare medel. *Vi kunna*, sade viziren till franska sändebudet, *vi kunna ej ledsaga svenska konungen hem genom Polen; men vi vilja betala hans skulder och med vänskap och utmärkelse föra honom till Salonichi och derifrån sjöledes till Frankrike. Men tager han ej emot sådant anbud, ämnar sultan ej mer sig med honom befatta* [4].

---

[1]) Riksark. Poniatowskis bref till Karl d. 6, 29 Maj och 1 Juni 1712.

[2]) Så vidt vi funnit.

[3]) Riksark. Müllerns bref till Funck d. 11 Dec. 1712. Ofta säges dock, att Karl begärt blott 1000 pungar.

[4]) Riksark. Stanislai bref till Karl d. 29 Sept. 1712.

Men Karl ville nödvändigt resa genom Polen. Hindren och betänkligheter dervid ökades dock. Österrikiska hofvet, som ville afböja ett nytt polskt krig, bad sultanen förbjuda hemresan genom samma land, och förnyade i stället sitt förra anbud om säker färd genom Ungern och Tyskland. Också August och polska republiken förklarade, att de numera alldeles icke ville tillåta det af Karl fordrade genomtåget. Orsaken härtill var icke blott fruktan för den oro, man trodde Karl ville tillställa: utan ock ett helt annat och nu mer och mer framträdande nytt förhållande. Sedan nämligen sultanen börjat ledsna vid svenskarna, mente sig August och Peter icke hafva någonting att frukta af Karls qvarstannande i Turkiet. Tvärtom ansågo de detsamma vara för Sverges fiender nyttigt; emedan derigenom så väl hans egen som hans rikes magt förlamades. De började derföre göra allt möjligt för att hålla konungen qvar i Turkiet. August plägade triumferande säga: *Ich habe meinen Bär gebunden in Bänder* [1]). Somliga trodde, ja några statsmän t. ex. Vellingk, påstodo, att tsaren mutat turkiska ämbetsmän, hvilka skulle förespegla Karl möjligheten af ett nytt turkiskt krig mot Ryssland, för att sålunda narra honom än längre qvar i Turkiet. Det är svårt att säga, hvad häraf är sanning eller dikt. Under våren och sommaren 1712 trädde dock turkiska rådet ofta tillsammans för att öfverlägga, om hvad utväg man borde taga med den motsträfvige gästen. Dennes envisa qvarstannande alstrade å nyo de förra misstankarna, att nämligen Karl antingen ville förråda Turkiet, eller vore i sjelfva verket blott en från Sverge jagad konungslig äfventyrare. Viziren framställde verkligen till franska sändebudet några frågor i sådan riktning [2]).

---

[1]) Jag har min björn bunden i band (Bender), enligt tyska ordets dubbelmening.

[2]) Riksark. Poniatowski till Karl d. 28 Sept. 1712.

Karls uppförande visade åtskilliga motsägelser. Af bristande tillgångar ledo hans svenskar ganska mycket, stundom nästan hungersnöd [1]). Flere gånger talade han derföre om sin benägenhet att återvända till Sverge; men aldrig på de erbudna flottorna eller genom det vänskapliga Tyskland, utan ständigt genom det fiendtliga Polen. Slutligen ville han ej heller anträda denna resa förr, än han blifvit underrättad om, att Stenbock med troppar anländt till Pommern. Troligt är, att han i hjertats djup hoppades kunna ännu en gång locka turken till krig mot Ryssland; och att med dess och Stenbocks hjelp kunna åter segrande framträda på skådebanan.

SULTANEN BESLUTAR ETT TREDJE KRIG MOT, MEN AFSLUTAR EN TREDJE FÖRLIKNING MED RYSSLAND HÖSTEN 1712.

I afsigt att förmå sultanen till nytt krig mot tsaren, användes nu utom de förra också några nya skäl. Man sade, att August ämnade göra sig till arfkonung i Polen och sedermera till kejsare öfver vesterländerna; på samma gång, som tsaren, hans bundsförvandt, skulle låta utropa sig till kejsare öfver österländerna, deruti äfven Turkiet inbegripet. — Enligt ett annat föga troligt rykte, sökte Karl och Stanislaus locka turken med löfte om Kaminietz och Podolien. — Ett tredje och vigtigare skäl var underrättelsen om, att Stenbocks här nu ändtligen landstigit i Pommern. Detta bidrog ej litet att spärra upp ögonen, icke blott hos grannarna, utan ock i Turkiet; och mången tänkte, att svenska vapnen skulle nu möjligtvis återtaga sin fordna öfverlägsenhet. — Den fjerde och egentligaste krigsorsaken var följande. I båda de sista frederna

[1]) Fr. min. br. d. 20 Jan., 20 Apr. och 28 Juli 1712.

hade tsaren lofvat draga sina troppar ur Polen. Han ville dock utomordentligt gerna hafva dem der qvarliggande för det tredubbla ändamålet; att föda dem på Polens bekostnad: att utsuga och försvaga nämnde grannstat; och slutligen att underhålla förbindelsen med den ryska här, som angripit svenska Pommern. Han sökte derföre det ena svepskälet efter det andra att fördröja eller alldeles undvika utrymmandet. När han ändteligen skulle dertill beqväma sig, lät Karl genom Grudzinski göra det nyss omtalta infallet i Polen. Härigenom ansåg sig tsaren hafva fått en kärkommen anledning att, tvärtemot löfte, låta sina troppar än längre stanna i nämnde land; och på sådant sätt fick också Karl en kärkommen anledning att hos sultanen anklaga tsaren såsom den der icke fullgjorde ofvannämnde villkor. Sultanen frågade sin vizir och ryska sändebuden om förhållandet. Dessa försäkrade honom, att ryska tropparna redan voro eller just i detsamma blefvo utdragna ur Polen. Karls utliggare försäkrade om motsatsen. Sultanen visste ej, hvad han skulle tro, utan skickade till Polen en sin förtrogne att utforska och sedermera inberätta sanna förhållandet. Denne fann ryssarna öfverallt qvar i landet. När han kom tillbaka, ville viziren och ryska partiet genom mutor och skrämsel förmå honom att säga, det ryssarna lemnat Polen. Svenska partiet förde motsatt språk och segrade. När nu sultanen fick veta sanningen, blef han ytterligt uppretad mot tsaren. Dennes sändebud insattes i de sju tornen. Viziren sökte väl afböja en svårare brytning; men sultanen förtörnades, afsatte Jussuf och utnämnde i hans ställe en ny, en femte storvizir vid namn Soliman. Tvärtemot de flesta rådgifvarenas mening, men eggad af svenska och franska sändebuden, förklarade sultanen hösten 1712, att han ville börja nytt krig mot Ryssland och dervid sjelf anföra tropparna. Tillika återvaknade hans tillgifvenhet för svenska konungen. Det hette nu, att denne skulle få icke blott de begärda 1,200 pungarna,

utan ock en betydlig här af icke mindre än 70,000 turkar och tartarer att med dem drifva ryssarna ut ur Polen [1]) på samma gång, som sultanen angrep dem i deras eget land, Så lysande blefvo oförmodadt och på en gång utsigterna för Karl den tolfte.

Men de förmörkades igen lika hastigt och helt och hållet. Turkiska folket blef mer och mer trött på nämnde ständiga ombyten och rustningar. De betraktade den afsatta viziren Jussuf som ett offer för sitt bemödande att motarbeta kriget; och emedan Karl ansågs vara förnämsta orsaken till både det ena och andra, fick han till en del det allmänna tänkesättet emot sig, äfven bland lägre folket. Derföre, och sultanens hetta oaktad, fortgingo rustningarna ganska lamt. Man hoppades få någon anledning till deras fullkomliga afbrytande. En sådan lät icke länge vänta på sig. Stenbock hade i Mecklenburg ingått några veckors stillestånd. Detta blef af turkiska fredspartiet och af ryssarna utmåladt, som hade Sverge öfvergifvit turkarna och slutat enskild fred med sina fiender. Stanislaus förklarade också omigen, att han ville nedlägga sin krona till fördel för konung August. Detta blef af rysk-turkiska partiet satt i sammanhang med stenbockska stilleståndet och det hette, att Karl och Stanislaus öfvergifvit turkarna och slutat fred med alla sina grannar. Man tillade, att Karl stannade i Bender endast för att invänta Stenbocks här och sina nya bundsförvandter, polackar och ryssar och andra kristna, för att sedermera i spetsen för dem kasta sig öfver turkarna. Huru mycket sultan trodde häraf, veta vi icke. Men Karls och Sverges vanmagt föll mer och mer i ögonen, och äfven den nye viziren talade mot kriget. Han understöddes kraftigt af engelska och holländska sändebuden. Alla dessa omständigheter

---

[1]) Några säga dock, att sultan denna gång skilde sin sak helt och hållet från Karls och ville, att denne sednare skulle blott resa hem till Sverge.

bevekte sultanen att omigen förlika sig med tsaren, och så försvann äfven detta hopp om en lyckligare vändning i Karls angelägenheter.

ÅTTONDE KAPITLET.

KALABALIKEN VID BENDER.

Ordet *kalabalik* lärer på turkiska språket ursprungligen betyda *lejonjagt;* men dessutom användas för hvarje bullersamt uppträde. Bland alla dylika har dock Karl den tolftes brottande vid Bender blifvit så framför andra ryktbart, att man numera i hela Europa med ordet *kalabalik* nästan endast och uteslutande menar nämnde fäktning. Det är till detta märkvärdiga uppträde vår berättelse nu ändtligen hunnit. Vi börja den med

DE FÖREGÅENDE UNDERHANDLINGARNA.

Under tre och ett halft års tid hade turkiska regeringen med betydlig kostnad underhållit icke blott Karl och hans egentliga hof, utan ock de troppar, som honom omgåfvo, hvilkas antal ofta steg till flere tusen. I minst ett och ett halft års tid hade ock sultanen gång på gång uppmanat Karl att lemna Turkiet och återvända till Sverge, och beredt honom för sådant ändamål åtskilliga lägenheter både till sjös och lands. Men på sätt, vi berättat, hade Karl ständigt undandragit sig uppfyllandet af denna önskan. Ehuru mycken personlig välvilja sultan hyst för sin gästvän, började han likväl rätt grundligt uppröttna vid kostnaden, anspråken, envisheten. Viziren förklarade sig ej mer

vilja från Karl mottaga andra meddelanden, än om snar afresa [1]). Samma orsaker föranledde ock i det öfriga Europa mer och mer ogillande omdömen. I flere ströskrifter lästes bittra anmärkningar öfver Karls försummande af sina konungsliga pligter mot Sverge, öfver det sätt, hvarpå han i flere år lefde på en främmande furstes bekostnad, likaså öfver hans envishet att stanna qvar i samma furstes land, men emot dess vilja, o. s. v. I en den tiden mycket spridd skrift lästes t. ex. följande till Karl riktade ord.

Halfmånan [2]) dyrkar du, att han din sak skall föra;
Dock kan du på dess hjelp ej mycken räkning göra.
Ombytlighetens bild i månan möter dig,
Tolf gånger på ett år hans skick förbyter sig.
Än ger han härlig skörd, än trollar han bort kornen.
Än ler han rund och full; än visar han dig hornen.
Om ena stunden ock han af sitt silfver ger,
Så kommer han dock snart och om betalning ber.
Ty muselmannen sjelf liksom de kristna tänker;
Fast man ger långa lån, man ej sitt mynt bortskänker.
Det bästa råd för dig är snarligt sluta fred.
Långvarig gäst till slut för värden blifver led.
Den intet medfört har; men dock vill allt begära,
Han folkets tadel ock till slutet måste bära.
Hos Turkens för din skull hvar Kristen står med skam,
Som en ohyfsad gäst, grof, envis, otacksam.
Den ständigt sträfvat har från tronen andra stöta,
Som nådehjon nu får hos andra tiden nöta.

o. s. v.

Många betraktade dock saken från en annan sida och beundrade i Karls uppförande ett mod, som af inga faror, af inga motgångar kunde böjas, urbilden af en

[1]) Riksark. Funcks bref till Müllern d. 25 Dec. 1712.
[2]) Turkiska vapnet.

hjelte, som hellre faller med ära än förnedrar sig att taga befallning af någon annan. Skalden Olof Gyllenborg besöng just vid denna tid Karls ihärdighet och,

Hur allt, hvad verlden förr med undran sett uppå,
Det glömmer hon nu bort; och häpnar vid att höra
Att ingen motgång kan Karls stora hjerta röra,
Och att han ensam kan bland Turkar allt förmå.

I samma sång påstod samme Gyllenborg, att svenska folkets synder voro de, som ådragit konungen de inträffade olyckorna och *»drifvit honom bort ur Svea »Rike.»* Han säger:

Då Sverges stora kung och alla tiders ära,
Den hela jordens krets i evig vördnad bär,
Den Gud ock älskar sjelf och dygdens foster är,
Har måst för våra skuld Guds straff och plågor bära;
Har måst umgälla det, som Sverge syndat har;
Måst lemna land och folk, som Gud sjelf ville plåga
Och icke mer var värdt en så stor kung att åga,

o. s. v.

Men ehvad än antogs vara orsak till Karls dröjsmål i Turkiet; sultanen blef på detsamma mer och mer ledsen. Ännu önskade han dock i godo förmå Karl resa bort. Tartar-khan och paschan af Bender, hvilka fått befallning följa honom till vägs, önskade detsamma och bådo sultan bevilja hans fordringar. Det skedde. På sultanens anhållan beqvämade sig ändtligen konung August och polska staten att omigen bevilja och lofva medelst gisslan betrygga ett säkert återtåg för Karl och hans medföljande betäckning. Till denna sednare lemnade sultanen en styrka af ungefär 10,000 [1]) man, hvilka voro kring Bender samlade un-

[1]) Några säga 25- till 30,000.

der anförande af dervarande pascha samt af tartarkhan. Till betalande af sina skulder och till resans bekostande hade Karl begärt 1000 [1]) pungar [2]). Sultanen, för att visa frikostighet och förvissa sig om affärden, skickade 1,200 och lät dessutom anskaffa en mängd hästar, vagnar och andra för resan nyttiga ting. Tillika gaf han noga föreskrifter, huru tåget borde verkställas; nämligen, *att först skulle paschan med turkarna framtåga, sedermera konungen af Sverge med sitt folk och slutligen khanen med tartarerna.* I Polen skulle man iakttaga all möjlig ordning och icke tillåta minsta våldsamhet; hvarjemte Karl borde allvarligen förmanas att icke tillställa någon oro. Konungen, underrättad härom, tyckes hafva gifvit ett i allmänhet bifallande svar.

Emellertid önskade han så snart möjligt utbekomma de af sultan skickade penningarna, hvilka redan den 10 November anländt till paschan [3]). Men för framlemnandet hade sultan fästat åtskilliga villkor. Han och hans rådgifvare fruktade nämligen, att sedan Karl en gång fått penningarna i handom, skulle han, oaktadt alla löften om afresa, likväl stanna qvar och, med hjelp af det erhållna gullet, återupptaga sina stämplingar inom turkiska hofvet och genom att muta några dess ämbetsmän, söka bereda en för sig gynnsam förändring. Sultanen hade derföre ålaggt paschan, att icke åt konungen utlemna besagde medel förr än just i sjelfva afresans ögonblick. När nu Karl lät begära penningarna, svarade paschan i öfvereasstämmelse med nämnde befallning. Då kom Grothusen och

---

[1]) Några säga 1,200.

[2]) En pung innehöll 500 riksdaler, d. v. s. ungefär 2000 riksdaler nuvarande riksmynt. Men måhända var det blott 500 dal. s. m., då hvar pung skulle motsvara ungefär 1000 riksdaler r. m. — Se för öfrigt noten sid. 72.

[3]) Enligt några uppgifter hade han deraf fått 200 pungar redan förut.

fordrade omigen och i konungens namn berörde summa. Paschan vägrade omigen och åberopade sultanens förbud. *Men*, sade Grothusen, *dessa penningar äro oss alldeles nödvändiga för att kunna anskaffa, hvad till resan behöfs.* Paschan invände, *att allt sådant, nämligen vagnar, hästar och förråder, vore redan på sultanens bekostnad i ordning.* Grothusen svarade: *till vår resa fordras mycket, som turkarna icke kunna göra eller anskaffa. Men jag ser nog*, tillade han, *att sultanens förbud kommer af fruktan, att konungen, om han får ut penningarna, icke reser sin väg, utan stannar qvar i Bender, så länge de räcka. Men tvärtom! bästa sättet att få honom att resa, är att framlemna myntet. Då kan han blifva färdig till utsatt tid, nämligen när första vinterfrost infaller.* Paschan lyssnade till dessa ord. Han hade dessutom af Grothusen att fordra 37,000 kronor, hvilka han hoppades vid samma tillfälle utbekomma. Han kände sig derföre frestad att bifalla; men ville förut rådfråga tartar-khan. Denne, öfvertalad af Grothusen och paschan, gaf slutligen äfven sitt bifall, dock med följande villkor: 1:o *att konungen skulle med allt sitt folk afresa till Sverge på den dag och timma, tartar-khan bestämde;* 2:o *att konungen skulle under färden genom Polen icke tillställa eller deltaga i någon slags rörelse till fördel för Stanislaus.* Grothusen [1]) biföll dessa fordringar. Huruvida konungen sjelf sett och gillat dem, är osagdt; och att han lofvat öfvergifva sin skyddling Stanislaus är till och med otroligt. Tartarkhans son har dock påstått, det Grothusen med ed och skriftlig försäkran på Karls vägnar antagit nämnde villkor. Efter dessa underhandlingar blefvo alla penningarna utlemnade till konungen [2]).

---

[1]) Andra säga äfven Müllern.

[2]) Riksark. Müllern till Funck d. 20 Jan. 1713 säger, att Karl bekom blott 1,100 pungar.

Med nämnde summa skulle man nu rusta sig till affärden. Men Karl var redan förut bortskyldig en betydlig del af dess belopp; och detta ofta åt ockrare, hvilka för ett lån på 1000 riksdaler tvungit honom gifva förbindelse på dubbelt så mycket, stundom på än mer. Paschan erbjöd sig tvinga dem att nöjas med återbekommande, af hvad de verkligen utlånat, jemnte ränta; men detta ville Karl ej veta af, utan befallte, att hvarje svensk skuldsedel skulle efter ordalydelsen betalas, om också gäldenären aldrig bekommit mer än en fjerdedel deraf. Mycket penningar lemnades ock åt de i Bender varande polackarna för att hålla dessa Stanislai anhängare vid godt mod. På sådant sätt blef den erhållna summan nära slut, hvarpå Karl helt enkelt skickade ett bud till sultanen och begärde att för sin resa få ytterligare låna 1000 pungar.

Efter erhållandet af de förra 1.200 pungarna hade emellertid den ifver, svenskarna visat vid reseberedelserna, något aftagit. Den 7 December började frosten. Paschan vände sig då till Grothusen, anmärkte förhållandet, och att tiden till afresan nu vore inne. Grothusen svarade: *ni behöfver icke oroa er. Vi skola vara i ordning, så snart det behöfs.* Emellertid började Karl låta förstå, att den närvarande betäckningen icke vore stor nog; och en annan gång, att paschan och i synnerhet tartar-khan torde vilja förrädiskt öfverlemna honom i konung Augusts händer; en misstanke, hvarom mera framdeles. Men frosten ökades och öfvergick till fullkomlig vinter. Det stora antalet turkiska och tartariska soldater, som nu väntat i flere veckor, blefvo mer och mer otåliga; i synnerhet som den inbrytande kölden medförde många olägenheter. Den 10 December kom derföre tartar-khans son till konungen och tillkännagaf, att khanen, i följe af den träffade öfverenskommelsen, utsatt afresan till den 15 December. Karl svarade, att han skulle med det första gifva närmare besked. Dagen derpå, den 11 December, kom detta svar, men det var undvikande.

Khanen skref då ytterligare till konungen ett bref, hvari lästes följande: *troppar, hästar, vagnar och förråder äro färdiga till ers majestäts resa. Penningesumman hafva vi ock åt ers majestät utlemnat; detta mot vår beherrskares, sultanens befallning, men i förlitande på eders majestäts kungliga ord, gifvet af eder förnämste rådgifvare Müllern, nämligen att omedelbart efter inhändigandet af dessa penningar anträda hemresan. Men i dess ställe, när nu tiden dertill är inne, blir den gång på gång uppskjuten och man vill för densamma icke ens bestämma någon viss dag. Detta tringar mig att, ehuru med mycken smärta och sinnesrörelse, gifva ers maj:t tillkänna, att sultanen, vid straff af sitt höga missnöje, ålagt mig och paschan att begagna den gynnande årstiden och påskynda ers maj:ts affärd.* På samma gång skref khanen till Müllern: *jag får säga eder, att sultan otåligt väntar eder afresa. Får han höra dess uppskjutande, torde han befalla oss att dertill tringa eder konung. Om nu denne sednare nekade, blefve vi mot vår vilja tvungna att slutligen använda ett mot honom vanhedrande våld. Vi bedja derföre, att hans majestät ville med första anträda resan eller åtminstone bestämma dagen för densamma och sålunda åt sig bibehålla välvilja och ynnest hos vår sultan, hvilken önskar, att andra skola uppfylla sina löften lika noga, som han sjelf gör.* Karl svarade, *att man lofvat skicka honom med alla hedersbevisningar och tillräcklig betäckning hem i sitt land; men att det nu såge ut, som ville man drifva honom bort, liksom man gör med boskap; utan att gifva honom den frist, han begärde och behöfde. Han trodde detta icke vara sultanens vilja, utan fordrade tid att underrätta sig derom samt att antingen genom lån i Turkiet eller från Sverge förskaffa sig nödiga medel.* På hotelserna i brefvet till Müllern svarade Karl: *vi äro beredda på det yttersta, och om man vill tringa oss bort, skola vi möta våld med våld.* Khanen blef vid detta svar högeligen uppbragt, och man

hörde honom säga, *att han skulle kasta svenska konungen och allt, hvad denne tillhörde, ned i Dniesterfloden.* Paschan, som mot sultanens befallning utlemnat medlen, blef utom sig af oro och ångest. På det enträgnaste bad han konungen anträda resan; men denne svarade bestämdt, att sådant vore omöjligt förr, än allt blifvit bättre ordnadt, och konungen mottagit de penningar, om hvilka han ytterligare i Konstantinopel anhållit. Vid underrättelsen om, att Karl å nyo begärt 1000 pungar af sultanen, förstod paschan, att denne sednare skulle otvifvelaktigt få veta, det de 1,200 pungarna blifvit emot befallning i förväg utlemnade. Paschan trodde sig förlorad och utropade med klagande stämma: *detta kommer att kosta mitt hufvud; och jag fruktar, att ers majestät sjelf skall med våld tvingas att resa, om det icke sker godvilligt.* Karl svarade: *frukta icke hvarken för eder eller för mig! Jag skall hos sultanen rättfärdiga oss båda.* Paschan svarade: *det enda, som kan rättfärdiga mig, är, att ers majestät beger sig på resan, hvarom jag beder på det underdånigaste, eljest är mitt hufvud förloradt.* Men det var honom omöjligt att utverka något annat svar. Han gick till tartar-khan. Underrättelsen om, att Karl begärt mera penningar, injagade stor förskräckelse äfven hos denne och af samma orsak. De affärdade till sultan hvar sitt ilbud att ursäkta och afbedja felet med penningarnas utlemnande; hvarjemnte tartar-khan klagade, *att Karl behandlade turkarna med största förakt; — att sultanens alla skänker åt Karl och dess här vore bortkastade; — att tartarerna, som väntade på konungens uppbrott, måste under tiden ligga under bar himmel och lida nöd; — att de knotade öfver dröjsmålet och torde snart göra upplopp,* o. s. v.

Till sultanen ankom Karls sändebud med på en gång underrättelse om, att konungen i förväg utbekommit de 1,200 pungarna, och att han ändå icke afrest, utan tvärtom ytterligare begärde 1000 pungar. Strax derefter anlände paschans och tartar-khans ilbud

med ursäkter för deras fel och med klagomål öfver konungen. Sultanen och hans ämbetsmän blefvo uppbragta och läto i fängsligt förvar insätta Karls tvänne sändebud, Funck och Poniatowski, med all deras betjening. Tillika hopkallade sultanen en rådsförsamling af det högtidligaste slaget och förde dervid sjelf ordet, hvilket eljest sällan hände. Hans framställning var af följande innehåll: *jag hade föga förbindelse med konungen af Sverge, då nederlaget vid Pultava dref honom till mitt land. Jag hade hvarken skäl att älska eller frukta honom; men med kejserligt ädelmod och en muselmans gästfrihet mottog jag och har nu i tre och ett halft år underhållit honom och hans stundom ganska talrika sällskap. Jag har öfverhopat honom med välgerningar och ynnestbevis. Kort efter ankomsten gaf jag honom serskildt 400 pungar och dessutom till underhåll dagligen en pung samt betydliga förråder åt hans folk och hästar. För någon tid sedan begärde han för sin hemresa 1000 pungar. Jag lemnade honom för sådant ändamål 1,200* [1] *och dessutom vagnar, hästar och talrik betäckning. Oaktadt således allt är färdigt för hans resa, och oaktadt han lofvat anträda den vid första vinterfrost, söker han nu för dess uppskjutande alla möjliga förevändningar; ena gången, att betäckningen ej är nog talrik; andra gången, att han ytterligare behöfver 1000 pungar, hvilken sednare sin önskan han hos mig verkligen anmält. Jag vill nu låta gifva honom tillkänna min kejserliga vilja, att han, enligt löfte, genast afreser. Men om han ändå nekar, månne det då är stridande mot Mahomets bud om gästfrihet; och månne de kristna furstarna skola illa upptaga och anse*

---

[1] Några påstå, att Karl alltid begärt 1,200 pungar, och att detta skedde redan i Juni 1712, och att lefnadskostnaden för den sednare tiden gjorde dem i December s. å. otillräckliga och föranledde anspråket på ytterligare lån. — Jfr.

som barbariskt och orättvist, om jag med våld tvingar honom hålla ord och jagar bort honom som fiende, efter han ej vill resa som vän? Hela rådsförsamlingen svarade *nej!* Serskildt förklarade Mufti, *att den gästfrihet, Mahomet föreskref, gällde icke de otrogna och allra minst de otacksamma, och att svenska konungen redan för lång tid sedan och nu genom löftesbrott gjort sig deraf ovärdig.* I följe af dessa utlåtanden. affärdade sultanen sitt svar till både tartar-khan och till paschan. Det innehöll, att man skulle först söka med godo öfvertala svenska konungen; men om detta icke hjelpte, skulle man indraga hans dagliga underhåll, hans hedervakt och slutligen hindra all tillförsel. Hjelpte ej detta, borde våld användas och konungen *tagas och föras till Adrianopel, lefvande eller död* [1]. För att gifva mera vigt åt denna till paschan och tartar-khan aflåtna befallning, infördes deruti en serskild efterskrift. ställd till konungen sjelf. Den innehöll sultanens anmodan, *att begagna den gynnande årstiden och frivilligt anträda hemresan, så framt han ej önskade se andra åtgerder vidtagas.*

Den 28 December 1712 kom denna sultanens skrifvelse till Bender. Underrättelsen om dess innehåll föranledde olika känslor; hos janitscharerna tvekan och missnöje. hos landets innevånare deremot stor tillfredsställelse. Samma afton saken blef bekant. ringde folket öfverallt i tornklockorna och anställde högtidliga tacksägelser. i glädje öfver att snart blifva förlossade från de besvärliga gästerna, svenskar. zaporoger och i synnerhet polackar; kanske ock från alla på Karls afresa väntande janitscharer och tartarer. Angående sultanens befallning, höllo paschan och tartar-khan med sina herrar

den 2 Januari 1713 en stor rådplägning, i följe af hvilken paschan red ut till konungen och meddelade

---

[1] Enligt Theyls, 67. Månne dock ordalagen varit så stränga?

sultanens ankomna skrifvelse. Samtalet var i början tämligen höfligt. Karl förklarade sig gerna vilja resa; men omöjligen kunna bestämma tiden. innan han bättre rustat sig, hunnit uppköpa hästar och erhållit de 1000 pungar. han ytterligare af sultanen begärt. Paschan ansåg detta som tomma undflykter och bad omigen, att konungen måtte bestämma dagen för sin affärd. Karl påstod omigen. att det var honom ännu omöjligt. Slutligen åberopade paschan sultanens bref och frågade. om konungen. enligt sitt genom Müllern och Grothusen gifna löfte. ville i godo begifva sig på vägen. eller enligt sultanens bref blifva som fiende tvungen dertill. Karl svarade: *detta kommer icke från sultanen, hvilken är min vän, och dina tillsägelser aktar jag icke. Men om du är en trogen undersåtare, så lyd du din herres befallning, om du har någon sådan. Jag är ännu icke färdig att resa och fruktar icke edra hotelser. Blir jag angripen, så skall jag försvara mig, och med detta besked kan du gå din väg*, hvarpå han vände honom ryggen. Paschan skyndade ut. kastade sig på hästen och ilade i vrede och sporrsträck derifrån. På vägen mötte han Fabrice. *Huru går det?* frågade denne. *Allt är förloradt*, genmälte paschan. *konungen vill icke höra några skäl. Här kommer man att få se underliga ting*, hvarpå han hastade in till staden. Fabrice red till lägret. der han fann svenskarna i oro och bestörtning, alla utom konungen, hvilken helt lugn spelte volant med Grothusen och betraktade den inträdande Fabrice med ett smålöje öfver läpparna. dock utan att säga honom ett enda ord.

Nästan hela svenska befälet hade bedt Karl gifva efter. Generalmajor Hård ensam gillade och eggade konungens motstånd: som några trodde. för att såmedelst undantränga den fredälskande gunstlingen Grothusen.

Paschan och tartar-khan höllo emellertid inne i Bender en ny rådsförsamling. hvari man beslöt de åtgerder. som verkställdes följande dag eller

den 3 Januari. Paschan indrog det dagliga underhåll, som konungen och hans folk hitintills åtnjutit, och jemnväl de janitscharer, som varit förordnade till hedersvakt. Den mängd polackar och svenskar, som bott i byn Varnitza, måste lemna densamma; likaså alla ställets egentliga innevånare, hvarefter 4000 tartarer förlades dit och andra troppar till andra sidor af lägret. Vid denna allvarsamma vändning såg man en stor hop zaporoger och polackar gå öfver från konungen till turkarna, dels af fruktan, dels lockade af löftet att i sådant fall ytterligare bekomma det hittills åtnjutna underhållet.

När Karl fick veta, att man indragit detta sednare och således äfven det hö, han förut erhållit, befallte han att genast skjuta 19 vackra hästar, som han nyligen fått från sultanen, sägande: *sedan de borttagit sitt hö, gör jag ej mer med deras hästar.* Hård lät ock verkställa befallningen. Tartarerna infunno sig genast derefter och gjorde sig mången smaklig måltid af de feta häststekarna.

Då turkarna indrogo janitscharvakten, satte Karl sina egna soldater i stället, och började genast anlägga ett slags fästningsverk kring den förnämsta delen af sitt läger. Marken var frusen och kunde ej uppgräfvas till jordvallar. Mellan ställets förnämsta byggnader lät Karl derföre bilda ett slags förskansningar, bestående af hopdragna vagnar, kärror, tunnor, bänkar, sängar, m. m., hvilkas mellanrum fylldes med hästspillning så långt den räckte. Sjelfva kungshuset tillspärrades med pålverk. Inom dessa förskansningar drog Karl tillbaka nästan alla sina svenskar för att med sammanpressad styrka möta det väntade anfallet.

Den 4 Januari. Arbetet med lägrets befästande fortsattes, och för att visa, det Karl icke fruktade paschans hotelser, beslöt han rida in i staden Bender, en sak, som han förut och under de vänskapligare tiderna nästan aldrig velat göra. Turkarna sågo honom nu med förvåning fara fram och tillbaka genom

gatorna, hvarunder han kunnat lätt nog angripas och måhända tagas. Men man ville ännu icke använda våld. Paschan förbjöd deremot nejdens folk att göra konungen någon tillförsel och afbidade, hvad verkan detta allt kunde medföra. Han bad derjemnte holsteinska och engelska sändebuden Fabrice och Jefferies att än en gång söka i godo öfvertala konungen. På sådant sätt förflöto

den 4 och 5 Januari.

Den 6 Januari kommo Fabrice och Jefferies till Karl och framställde återigen de förra förslagen. Men Karl tycktes med misshag se deras bemödanden och gäckade dem smått med spenamnet af *frivillige eller volontär-medlare*, och lät förstå, *att han kunde hjelpa sig sjelf utan deras biträde.* Fabrice tillkännagaf slutligen, att han *sett sultanens bestämda föreskrifter om konungens snara bortresa. — Hvad?* afbröt Karl, *vill man tvinga mig bort? Säg dem, att jag icke fruktar deras hotelser, och att jag är färdig möta våld med våld, samt att jag icke ämnar resa förr, än jag fått den summa, jag behöfver och en betäckningshär efter mitt sinne.* Fabrice genmälte: *ers majestäts sändebud hafva dock blifvit häktade just derföre, att de begärt denna penningesumma. Det är således troligt, att sultanen icke ämnar utbetala den. — I sådant fall,* genmälte Karl, *måste jag låna den af turkiska köpmän eller hämta den från Sverge.* Han bad slutligen sändebuden säga turkarna, hvad de sett och hört, *nämligen, att han befästade sitt läger och vore färdig mottaga sina fiender; men att han också ville lyssna till billiga villkor, om sådana framställdes.* Annat svar kunde ej erhållas. *Jag vet ej,* skref Fabrice, *om han föresatt sig drifva saken till det yttersta och till handgemäng, eller om han verkligen tror, att turkarna icke våga ett angrepp.* Jefferies visade mycken harm och förklarade sig ej mer vilja underhandla med konungen om detta ämne. Fabrice deremot gick genast till Müllern och berättade, hvad som förefallit. Hof-

kansleren klagade mycket öfver Karls uppförande och fruktade svåra följder deraf; men bad dock Fabrice göra ännu ett försök. Denne gick nu till gunstlingen Grothusen, hvilken bättre än någon annan kände Karl och dess verkliga tänkesätt. Efter ett långt samtal förklarade Grothusen rent ut, att *allt, hvad man i förevarande sak gjorde, tjenade till ingenting; ty Karl hade beslutat drifva saken till det yttersta. Han har,* tillade Grothusen, *redan i förväg uppkittlat sin inbillning genom föreställningen om en strid af så utomordentlig beskaffenhet som den nu förestående* [1]. *Jag har begagnat alla skäl i verlden att bekämpa denna hans äfventyrliga åtrå* [2]; *men har dermed icke kunnat på minsta sätt bereka hans sinne, utan endast ådragit mig sjelf förebråelser. Jag har derföre beslutat ej mer tala härom, utan dela hans öde och så godt som möjligt förbereda mig till den blifvande stormlöpningen med alla dess följder.*

Den 7 Januari. Jefferies och Fabrice anmälde hos turkarna konungens svar och obeveklighet. Khanen och paschan harmades och klagade i kapp. Khanen utbrast: *jag tror sannerligen, att mot denne envise furste ej annat medel finnes än att, enligt våra föreskrifter, använda våld.* Paschan deremot förklarade sig villig till stora uppoffringar, endast konungen med godo reste sin väg. I följe häraf lofvade Fabrice göra ett nytt försök. Han for till lägret och fann konungen sysselsatt med de besynnerliga förskansningarna och med ordnandet af sitt folk. Vid åsynen af Fabrice gick han denne till mötes och sade: *hvad nytt? Har ni till turkarna framfört mina ord och min hälsning?* Fabrice svarade: *deras sinnen voro redan förut så upptända, att jag icke ville med dylika ord ytterligare blåsa på elden. I dess ställe kommer*

---

[1]) Que son imagination etoit deja chatouillée d'avance d'un combat si extraordinaire.

[2]) Cette envie romanesque.

jag att bedja ers majestät för sin kungliga värdighets skull icke drifva saken till någon obehaglig ytterlighet. Konungen svarade: *sultanens befallning att bruka våld är antingen diktad, eller medelst osanningar framlockad; och i sednare händelsen skall jag nog skaffa ändring deri.* Fabrice visste ej, antingen detta var Karls verkliga öfvertygelse, eller om han blott låtsade en sådan, för att derigenom gifva något slags förnuftigt skäl för sin motsträfvighet. Men Karl ombytte samtalsämne och frågade: *hvad Fabrice tyckte om hans förskansningar?* — *Rätt väl,* svarade denne. Småleende, bad då konungen honom säga turkarna, *att Karl satt sig i försvarsstånd.* Något bättre besked kunde ej utverkas. Fabrice gick i stället till Müllern. Tillhopa uttänkte nu dessa herrar ett annat sätt att taga saken. Man skulle nämligen säga, att det var turkarna sjelfva, som för sin egen skull önskade och anhöllo om förlikning; och man hoppades, att detta skulle smickra konungens stolthet och beveka honom till underhandling. Tartar-khan och paschan lemnade gerna sitt bifall till försöket och lofvade skicka tvänne dylika sändebud. Müllern gick med dessa underrättelser in till konungen, hvilken, tillfredsställd af den låtsade ödmjukheten, verkligen tillät, att en dylik underhandling skulle den 9 Januari öppnas mellan turkarna å ena samt Müllern och Grothusen å andra sidan.

Den 8 Januari förflöt utan någon serskild märkvärdighet.

Den 9 Januari. Ofvannämnde herrar sammanträdde i Grothusens boning till den beslutade öfverläggningen. Turkarna åberopade sina skäl att yrka på afresan, nämligen: sultanens befallning, konungens löfte, årstidens tjenlighet, resebehofvens fullständighet m. m., och de bådo Müllern omigen framlägga alltsammans för konungen och beveka denne till bifall. Müllern lofvade försöka och gick till Karl, hvilken han fann sysselsatt vid schackbrädet. Konungen kastade en blick på den inträdande; men fortsatte derpå spe-

let, hvilket varade tämligen länge. Efter dess slut [1]) frågade han: *nå! hvad säga turkarna?* Müllern utvecklade vidlyftigt och så godt, han kunde, ofvannämnde skäl och turkarnas anhållan; men Karl förblef obeveklig. *Jag kan ej resa,* sade han, *förr, än jag får mera penningar, antingen från sultanen eller ock från Sverge. Så snart jag blir färdig, skall jag låta turkarna veta det.* Müllern återvände till dessa sednare och sökte gifva konungens svar en så mild form som möjligt; men hufvudpunkten stod qvar, och sändebuden gingo bort. mycket förtörnade.

Den 10 Januari höllo khanen och paschan stor rådsförsamling i Bender. Fabrice skyndade dit och blef insläppt. Alla och i synnerhet khanen voro mycket uppbragta. *Fåfängt,* sade han, *hafva vi sökt genom alla fredliga medel förmå konungen till afresa. Nu återstår ej annat än våld.* Fabrice inföll: *jag känner svenska konungen och svenskarna. Om våld användes, komma de att försvara sig till sista man, och hafven i väl magt att så behandla ett krönt hufvud?* — *Ja,* sade khanen, *när detta hufvud sätter sig upp emot sultanen i dennes eget rike, och sådant icke blott med ord, utan ock med vapenmagt.* Fabrice sade: *jag ber eder noga betänka, huruvida edra förhållningsbref tillåta en dylik våldsamhet; och om i kunnen ansvara för alla de olyckliga följderna af en åtgerd, hvilken säkert skall uppröra hela kristenheten.* Dessa hotelser verkade. Både khanen och paschan affärdade till sultanen hvar sitt ilbud med underrättelse om konungens motsträfvighet samt med förfrågan, *huruvida de skulle tvinga honom till afresa, äfven med fara för hans lif?*

Den 11 Januari. Fabrice berättade för Karl dessa nya förfrågningar. Konungen ansåg dem som bevis på, att sultanen icke föreskrifvit de tvångsåtgerder, med

---

[1]) Några säga, att Karl lät Müllern vänta under två schackspel.

hvilka man hotat. *Också jag*, sade han, *har tillskrifvit honom härom, och ni skall få se, att khanen och paschan blifva straffade, och att allting går oss väl i hand.* Fabrice mente *detta vara mer att önska än hoppas.* Men hans ord verkade ingenting. Tvärtom tycktes Karl nästan bedja Fabrice öfvergå till konungens åsigt; dock lika förgäfves.

Den 12 till och med 29 Januari föreföll i underhandlingsväg ingenting af vigt; ty man väntade svar på de bref, som konungen, khanen och paschan hade till sultanen afsändt.

Vid början af denna brytning fanns i lägret foder och munförråd icke ens för en half veckas tid; ty man var van att dagligen erhålla sitt behof från turkarna. När Fabrice härå fästade konungens uppmärksamhet, svarade denne: *i händelse af nöd skall jag med mitt folk göra utfall och på sådant sätt anskaffa lifsmedel.* Fabrice lyckades dock afböja en slik ytterlighet. Han bad några judiska och turkiska köpmän att förse svenska lägret med nödiga förråder och lofvade ansvara för betalningen. Karl hade ock ännu en hop turkiska penningar qvar, med hvilka han, enligt sin vana, högt öfver det verkliga värdet betalte allt, hvad som behöfdes. Så uppkom en smyghandel, drifven af judar, turkar, tartarer och med hjelp af janitscharerna, hvilka hyste för Karl mycken vördnad och tillgifvenhet. Oftast valde man natten för nämnde rörelse, men ofta drefs den nästan uppenbarligt. När janitscharerna fingo veta, att någon lifsmedelsfora nalkades, läto de derom underrätta svenskarna, hvilka då tågade ut med en styrka af 40 till 50 man och borttogo lassen. Janitscharerna låtsade göra motstånd; men så snart svenskarna lyfte pistoler eller gevär, drogo sig de andra tillbaka och mottogo sedermera i hemlighet den öfverenskomna betalningen. Khanen och paschan sågo tills vidare genom fingret med detta missbruk, och sålunda blef svenska lägret inom kort försedt med lifsmedel för 6 till 7 veckors tid. Äfven

en mängd krut och kulor kommo från Bender på sådan väg konungen tillhanda.

Under samma dagar tilldrog sig följande egna händelse. Konungens läkare Skraggenstierna måste lemna sin fordna bostad och flytta in uti det befästade lägret och detta så tvärhastigt, att han icke hann genast medföra alla sina tillhörigheter. Bland de qvarlemnade funnos ock två stora kopparflaskor, innehållande en läkedryck, som hade angenäm smak, men starkt lösande verkan. Skraggenstierna bad den till stället kommande tartariska öfversten att sjelf icke dricka deraf, ej heller låta sitt folk göra det; ty sådant kunde kosta dem lifvet. Men tartarerna, lemnade åt sig sjelfva, aktade icke öfverstens bud, utan började läppa på saften, och när den befanns välsmakande, läto de flaskorna gå laget omkring, från mun till mun, tills hela innehållet blifvit tömdt. Kort derefter öfverföllos de af så förskräckliga plågor, att en och annan i förtviflan slet upp underlifvet i hopp att så blifva af med den förfärliga vätskan, och många bland de olyckliga tillsatte verkligen lifvet.

För skens skull hölls under denna tid svenska lägret på alla sidor omringadt af starka mest tartariska fältvakter. Man hade likväl strängeligen förbjudit dem att skjuta eller utöfva något slags våld mot konungen och svenskarna. Karl å sin sida red hvarje dag ut med ett litet sällskap och tog då esomoftast vägen förbi fiendtliga vakterna, likasom för att mönstra och se efter, om de fullgjorde sin skyldighet. Ofta red han rakt emot deras uppställda troppar, hvilka då alltid vördnadsfullt öppnade sina leder och lemnade fri genomfart. Stundom begagnade han icke densamma, utan sprängde rakt på tartarhoparna der dessa voro tätast sammanslutna, för att roa sig åt att se, huru de äfven då brådskande öppnade nya luckor. Denna undfallenhet befästade honom mer och mer i den öfvertygelse han hade eller låtsade hafva, nämligen: att antingen sultanen aldrig gifvit befallning om

något våld; eller ock, att turkiska och tartariska tropparna aldrig skulle förmås att en sådan befallning verkställa. Den 15 Januari lät han ock i svenska lägret uppslå en kungörelse, hvari påstods, att de yttrade hotelserna icke komme från sultanen, utan från khanen och paschan, hvilka vore dertill mutade af tsaren och af konung August. En hop till Bender flyktade polackar trodde verkligen på uppgiften och visade böjelse att återvända till svenska lägret.

I sammanhang härmed må nämnas den uppgift, som Karl och några hans försvarare andragit såsom skäl, hvarföre han icke anträdde hemresan utan häldre inlät sig i kalabaliken. Se här, hur saken af dem berättas. Karl misstänkte, att tartar-khan och paschan förehade med tsaren och med konung August åtskilliga förrädiska stämplingar. Han lät derföre bortsnappa några mellan nämnde herrar farande budbärare samt deras bref. Af dessa sednares innehåll skall konungen hafva upptäckt paschans och i synnerhet khanens afsigt att under tåget genom Polen förrädiskt utlemna Karl antingen åt August eller åt Peter, hvilka derföre skulle betala två millioner riksdaler. Nyss före kalabaliken skall Karl hafva vid flera tillfällen sagt, att han misstänkte en sådan sammansvärjning; till och med att han var förvissad derom; men han offentliggjorde aldrig några talande skäl för denna sin öfvertygelse. Sedermera lyckades svenskarna fasttaga en förrädare vid namn Sapieha, af hvars papper samma misstankar sades hafva blifvit än mer bekräftade. Såväl polacken Lubomirski som franska sändebudet i Turkiet Fierville [1]) trodde på uppgiften, och många ansedda häfdatecknare hafva antagit den såsom varande enlig med sanningen. — Men å andra sidan anföras flere motskäl; t. ex om Karl hade sådana bref och bevis i sina händer, hvarföre framlade han dem icke då genast inför både sultanen och Europa? Hvarföre har han in-

---

[1]) Fr. min. br. d. 16 Nov. 1713.

för sultanen som skäl för sitt dröjsmål förnämligast åberopat sitt behof af mera penningar och af större betäckning? Hvarföre, om han verkligen ville hem, tog han icke den alltid öppna vägen genom Tyskland? Hvarföre hafva de på stället varande Grothusen, Fabrice och De la Motraye, som dock voro konungens vänner, aldrig åberopat tillvaron af en sådan sammansvärjning, utan alla tre ansett orsaken till konungens motsträfvighet egentligen vara hans stolthet och lust för äfventyr? Och slutligen är det väl möjligt, att alla på stället varande svenskar, kansli, krigsbefäl och prester skulle hafva enträget bedt Karl anträda resan, om de trott, om de ens misstänkt tillvaron af ett sådant förräderi? Tilläggas må, att både sultanen och tartar-khan tvärtom misstänkte paschan, såsom den der vore Karl för mycket benägen.

När emellertid alla ilbuden från Bender anländt till sultanen, höll denne återigen under eget ordförandeskap en stor rådsförsamling. Nu stadfästades det gamla beslutet: nämligen, att khanen och paschan skulle *med våld bortföra svenska konungen, så framt denne ej ville resa med godo; — och att, om han blefve lefvande tagen till fånga, skulle han sättas på en vagn och föras till Salonichi eller hvilken annan stad, sultanen föreskrefve. I händelse han under striden förlorade lifvet, skulle hans död icke läggas någon muselman till last, utan anses som straff för hans uppror och otacksamhet.* Mufti utfärdade ett slags aflatsbref för den, som, i händelse konungen måste med våld tvingas, råkade att under stridens hetta döda någon bland svenskarna. Tillika uppsattes ett egenhändigt bref från sultanen till konungen, hvari denne sednare uppmanades *att genast efter brefvets framkomst resa hem till Sverge igen, på sätt khanen och paschan föreskrefvo. I annan händelse skulle han utsätta sig för mycket obehag.*

Med detta budskap återskickades till Bender icke blott khanens och paschans ilbud, utan ock en kapigi

pascha, som skulle med mera högtidlighet framföra sultanens eget bref. De två förra anlände till Bender den 29 [1]) Januari om qvällen. Underrättelse om alltsammans kom genast på enskild väg till Karl, men tycktes icke hos honom åstadkomma mindsta förändring.

Den 30 Januari. Paschan skickade till konungen formlig underrättelse om, hvad svar ilbuden medfört; men hans beskickning blef icke mottagen. Fabrice kom strax efteråt i samma afsigt och blef insläppt. Men då han sade sig vara orolig öfver, huru det skulle gå med konungen och dess folk, skrattade Karl och försäkrade, att berättelsen om sultanens bref vore en dikt af paschan och af khanen. Fabrice's försäkringar om motsatsen voro fruktlösa.

Först *den 31 Januari*, på morgonen, anlände kapigi pascha, det egentliga sändebudet från sultanen, hvilket medförde dennes ofvannämnde och formliga skrifvelse i ämnet. Fabrice skyndade genast till paschan och khanen, fick der veta allt och tillika se det bref, hvari sultanen befallt dem ofördröjligen verkställa hans föreskrifter. *Ännu*, sade khanen, *ännu kan dock svenska konungen genom frivillig afresa undvika alla våldsamheter; men om han fortfar att vägra, nödgas vi gripa till svärdet.* Fabrice begärde tillåtelse att göra ett nytt försök, och det beviljades. Han red genast till svenska lägret och mötte derutanför konungen. Så snart denne såg Fabrice, ilade han honom i sporrsträck till möte, räckte honom handen och sade: *hvad nytt har kapigi pascha medfört?* Fabrice berättade allt, hvad han visste. Karl sade: *har ni sett sultanens bref?* Fabrice: *ja, jag har sett ett stort pergament med turkiska bokstäfver, hvilket de sade vara sultanens bref.* Karl svarade: *det är bara dikt eller förfalskning. Sultanen vet icke, hvad här sker.* Efter någon tvist sade Fabrice: *om jag kan bevisa*

[1]) Enligt somliga den 24, enligt andra den 30 Januari.

eders majestät, att det verkligen är sultanens bref, vill då eders majestät anträda sin hemresa? Då och med mera häftighet i tonen än vanligt, svarade Karl: *jag reser icke, om det också komme tio kapigi-paschar.* — *Nåväl!* utbröt Fabrice, *efter eders majestät icke vill rätta sig efter, hvad gudsfruktan, sundt förnuft och egen ära fordra, så har jag här ingenting mer att göra, utan rider min väg.* Karl svarade med mildhet: *kära Fabrice! nu är det icke tid att förargas och träta på hvarandra.* Fabrice bad om ursäkt för sina häftiga ord, och konungen räckte honom godhetsfullt handen, sägande sig vara öfvertygad om hans välmening. Men sitt eget beslut ändrade han icke i den ringaste punkt. Under detta samtal hade de återkommit till lägret. Konungen red till sin boning, men Fabrice till Grothusen, der också Müllern träffades. Kort derefter anlände khanens och paschans sändebud med formlig underrättelse om kapigi paschas från sultanen medförda befallningar och med förfrågan om Karls sista beslut. Deras ärende framfördes af Müllern, hvilken dervid omigen sökte böja Karls sinne; men fåfängt. Vid återkomsten måste han å konungens vägnar säga sändebuden, att dennes sista beslut var detsamma som hans första, nämligen att icke resa förr, än han ansåge sig vara dertill färdig.

Janitscharerna, hvilkas yrke var uteslutande krigiskt, hade alltid hyst en obegränsad vördnad för krigarefursten Karl och för hans utomordentliga hjeltemod och hjelterykte. Detta var i synnerhet händelsen med dem, som någon längre tid varit förlaggda kring Bender och derunder fått bevittna hans stolta och oförfärade sinnelag samt åtnjuta rika och täta bevis på hans ovanliga frikostighet. Man ville till och med påstå, att han låtit muta några deras förnämsta ledare i afsigt att vid förefallande behof kunna räkna på deras vänskap. Hvad än orsaken var, säkert är, att de vid ifrågavarande tillfälle ådagalade mycken omsorg för hans bästa. De affärdade till svenska lägret nå-

gra ombud, hvilka lofvade, att, *i fall konungen ville anförtro sig i deras händer, skulle honom intet ondt vederfaras. De ville bekräfta detta med ordentligt undertecknade försäkringar och till yttermera visso utlemna khanens tvänne söner såsom gisslan.* Underhandlingen drefs genom sekreteraren Celsing. Liksom de andra svenskarna, ville förmodligen också denne afböja en vådlig brytning. Vid framlemnandet af janitscharernas förslag tillät han sig derföre den anmärkningen, att saken förtjente tagas i öfvervägande. Karl svarade helt tvärt: *resonnera icke!* och svängde derpå hästen om, vändande honom ryggen. Men genast ångrade han sig, red åter till Celsing och sade med vänligt ansigte: *ni får icke vänja er vid att resonnera öfver det, som eder uppdrages, utan helt enkelt verkställa det. Gå nu tillbaka till janitscharerna och säg, att jag tackar för deras välvilja; men kan icke i densamma finna den säkerhet, jag åstundar.*

Wiecnowiecki, Potocki och några högre polackar hade hittills stannat vid Karls sida. Den nu hotande brytningen gjorde dem likväl oroliga. De vände sig derföre till konungen med enträgna böner, att han måtte gifva efter för nödvändigheten: men fåfängt. Då såg man dem alla, med undantag af Grudzinski, lemna det svenska och rida öfver till det turkiska lägret, såsom de fleste deras landsmän redan förut gjort.

Nu framträdde till Karl flere hans högre ämbetsmän med presterna i spetsen. Ordförande var troligen hofpredikanten Schult. De föllo till konungens fötter och besvuro honom att icke i en ändamålslös strid uppoffra de sista sorgliga qvarlefvorna efter Pultava-slaget, och att icke utsätta det trogna folket för turkisk och tartarisk fångenskap med ty åtföljande eländen. De bådo honom besinna, *att hvar furste är herre i sitt eget land; — att sultanen derföre egde rättighet befalla till och med tvinga främlingar att lemna Turkiet; — att då samme sultan under så lång tid*

gifvit dem boning och underhåll, vore det både orättvist och otacksamt, till och med syndigt, att bära vapen mot en sådan välgörare. Konungen afbröt presterna och sade: *om i hafven lust att predika, så välj en annan plats och andra åhörare; här blir edert göromål att fäkta,* hvarpå han vände dem ryggen [1]. Fabrice säger: *jag kan ej uppifra orsaken till detta konungens svar; om de bönfallande icke väl valt sina ord; eller om konungen, lifvad af tanken på ett snart förestående handgemäng, icke ville låta tillfället till ett sådant gå sig ur händerna obegagnadt.*

Då Fabrice nu skulle återvända till staden och taga afsked af sina svenska vänner, bad en stor hop bland dem att få i hans förvar lemna sina penningar och andra dyrbarheter. Afsigten var, att medlen icke skulle falla i turkarnas och tartarernas plundrande händer, när dessa, hvilket man tog för afgjordt, eröfrat lägret och tillfångatagit svenskarna. De sednare hoppades att, möjligtvis räddade ur striden eller befriade ur fångenskapen, kunna sedermera återfå sin af Fabrice förvarade egendom. Andra generaler och svenskar hade redan förut på samma sätt åt engelska sändebudet Jefferies anförtrott sina medel. I samma beräkning hade ock en mängd bland soldaterna sökt undangömma sina dyrbarheter och instuckit dem i stora fikon, i brödstycken, i stöflorna, i håret, o. s. v.

---

[1]) Nordberg säger, att konungen svarat dem nådigt och sagt: jag vet väl, hvad jag gör. Här finns ingen annan utväg, ty vi äro förrådda. Det bästa är att försvara sig som tappert folk. Men, tron mig, det är icke farligt. Deras skjutande har ingenting att betyda. De vilja blott genom skrämsel få oss i sitt våld; men dertill måste de dundra på än kraftigare, och det skall ändå icke lyckas dem. — Naundorf, ss. 55, 56, säger, att Karl visade dem de bref, som intygade khanens förrädiska stämplingar, och att efter dessas läsning alla funno, det ingen annan utväg återstod än att fäkta i döden.

Sedan Fabrice mottagit dessa förtroende-uppdrag, red han till staden, hvarest allt började antaga ett krigiskt utseende. Han skyndade till paschan och khanen, hvilka voro sysselsatta med att ordna tropparna. Fabrice började tala om nya underhandlingar; men khanen afbröt honom genast, sägande: *ser ni icke, att man omöjligen kan komma längre med det jernhufvudet? Gå hem och håll er stilla, tills striden är öfver!* Fabrice gjorde så. Tillika lät paschan iordningställa och pryda det rum, hvari Karl skulle bo, sedan han blifvit tillfångatagen.

Emellertid framryckte turkiska tropparna. Just, som de voro färdiga till anfall, skickade khanen och paschan en janitschar-öfverste att för sista gången fråga, om konungen icke ville med godo resa sin väg. Karl, som satt till häst och besökte posterna, tog icke emot sändebudet, utan befallde Grothusen svara, *att om turkarna angrepe, skulle han försvara sig.* En hop af krigsbefälet var härvid tillstädes och hörde konungens ord. De hade redan förut velat beveka honom; men fåfängt. Nu, och innan turkiska öfversten tillbakaskickades, gjorde de sista försöket. *Vi äro*, sade de, *både pligtiga och färdiga att lyda; men vi besvärja eders majestät hafva afseende på Sverges ära och icke densamma blottställa. Vi kunna af detta äfventyr hvarken lofva oss heder eller framgång; ty huru långt och kraftigt ock vårt motstånd blir, så skola vi dock slutligen duka under för myckenheten eller för bristen. Om vi ock lyckades slå här varande turkar, skulle glädjen deröfver ej blifva långvarig; ty vi finge då snart sultanens hela magt öfver oss. Vi äro och hafva alltid varit färdiga att för vårt fädernesland offra sista blodsdroppan. — Se här beviset,* afbröt Daldorff och blottade sitt af många ärr skråmade bröst. *Vi äro det också nu,* fortsatte generalerna; *men det blifver en fläck på svenska namnet, om vi strida icke mot fiender, utan mot vänner och välgörare,* Karl säges hafva svarat: *fordom haf-*

ven i kämpat som tappra krigare, men nu talen i som krukor [1]). *Lyden, hvilket är eder pligt, och visen eder hädanefter sådana som i hitintills varit.* Grothusen, som visste, att allt ytterligare talande var fåfängt, frambar till den turkiska öfversten konungens slutliga och nekande svar.

Knappt hade detta kommit till paschan och khanen, förr än trumpeterna började ljuda och kanonerna dåna. Grothusen red då med Karls tillåtelse öfver till turkarna och till khanen. Med mycken ifver frågade denne sednare: *hvad är det? Vill konungen resa?* — *Ja,* svarade Grothusen, *han önskar ingenting hällre.* — *Men när?* frågade khanen. — Grothusen svarade: *så snart han blir färdig, och jag hoppas kunna säga, att det kan ske inom tre dagar. Det är all den tid, han begär.* Khanen återtog med hetta: *det är blott den gamla visan. Men enligt sultanens befallning, måste han resa på ögonblicket och omedelbart inställa sig här hos oss.* Grothusen förlorade sitt vanliga lugn och utbrast: *tror du, att svenska kungen är en man, som låter skrämma sig att komma hit och kyssa din toffel?* — Khanen utbröt: *laga dig bort, du hedning;* hvarpå Grothusen återvände till svenska lägret.

FÖRBEREDELSER TILL KALABALIKEN.

Vi hafva omtalat, huru Karl redan den 3 Januari började befästa sitt läger. Han icke blott pådref arbetet, utan deltog stundom deri med egen hand. Svenska soldaterna räckte emellertid icke till att besätta alla punkter af de svaga bröstvärnen. Karl påböd derföre, att allt hans folk, af hvad stånd och ålder som hälst, skulle deltaga i striden; enhvar på sin plats. Kanslihuset skulle försvaras af hofkansleren Müllern

[1]) Poltrons.

med skrifvare och vaktmästare; kungshuset af hofmarskalken Düben med kammartjenare, kockar och kockspojkar; statssekreteraren Feifs hus af denne sjelf jemnte underlydande. Dessa nyskapade krigare hade fått gevär åt sig utdelade och måste dagligen öfva sig i deras bruk. Mesta vigten fästades vid sjelfva kungshuset, hvars tjocka stenmurar ansågos kunna göra starkasta motståndet. Några fönster blefvo till manshöjd fyllda med jord och sand, och andra stängdes genom pålverk. Dit blef ock konungens silfver buret och till dess vind uppflyttades alla hans dyrbara tillhörigheter, sadlar, tält, tapeter och vapen; likaså mat, brännvin, dricka, vin, krut och kulor; alldeles som ville man bereda sig till en ordentlig belägring. Antalet af de på stället varande svenskar steg till 5- eller på sin höjd 700 man.

Turkar och tartarer tillsammans utgjorde vid pass 30,000 [1]) och hade 12 kanoner samt 2 mörsare. De framtågade nu under utrop af *Allah! Allah!* Derpå uppställdes de rundtom svenska lägret, hvarvid paschan lät tillkännagifva, *att om man kunde taga konungen lefvande, skulle enhvar, som dertill bidragit, erhålla 8 dukater.* När turkiska fältmusiken från alla håll uppstämdes, befallde Karl sina trumpetare att från läktaren af kungshuset svara samt liksom utmana turkarna. Dessa läto sina kanoner spela; men de flesta kulorna gingo för högt; kanske med flit? Dock blef en af de på kungshuset stående trumpetrarna skjuten.

Då Grothusen sista gången återvände till svenska lägret, tog han vägen genom några janitschartroppar, af hvilka han var personligen känd och för frikostighet samt för vänligt uppförande mycket älskad. Han tilltalade dem då på turkiska och med följande ord: „*jag är högst förvånad öfver att se eder komma med vapen i hand, icke mot edra fiender, utan mot edra bästa vänner, mot dem, som i så ofta hafven kallat*

---

[1]) Några säga blott 12- eller 14,000.

edra bröder, och hvilka öfverhopat eder med skänker. Åt ryssarna, edra dödsfiender, hafven i vid Pruth gifvit fred och behöfligt underhåll. Men åt oss, edra vänner, nekas nu det korta uppskofvet af tre dagar, hvilket är allt, hvad jag begärt af khanen och paschan. Men troligtvis hafva dessa herrar beslutat förråda min konung och derföre genom falska berättelser tillockat sig sultanens befallningar, hvilka de nu vid verkställandet drifva mycket högre, än meningen varit. Några säga, att Grothusen också nu utdelade penningar. Det ena liksom det andra medförde sin verkan. Janitscharerna svarade: *ni skall få tid på er! Vi skola icke rikta våra vapen emot eder*, o. s. v. Å andra sidan red också konungen sjelf ända ut till förskansningarna och lät tillropa janitscharerna, att han icke ville strida mot dem, ty de vore hans vänner. När emellertid turkarnas kanoner icke mägtade skrämma konungen till eftergift, befalltes stormning, och janitscharerna skulle gå i spetsen. Men nu visade sig verkningarna af konungens frikostighet, Grothusens tal och janitscharernas beundran; kanske ock af deras vidskepelse. Det är nämligen en sägen, att just som anfallet skulle ske, visade sig norr ut och midt öfver kungshuset en tredubbel regnbåge, liksom den herrligaste himmelska äreport. Janitscharerna vägrade att löpa till storms. *Nej! nej!* ropade de gång på gång. *Vi angripa icke den svenske Karl. Sultans befallning derom är uppdiktad.* En bland befälhafvarna, som ville med våld framdrifva dem. sårades, som några säga till döds; och de hotade skjuta på paschan sjelf, om denne fortfarande ville tvinga dem. Deras öfverste försäkrade, att sultanens bref var äkta. *Låten oss undersöka det då!* ropade janitscharerna, *och gifven emellertid svenskarna tid.* Vid sådan sinnesstämning drogo de sig tillbaka bland de andra tropparna. Paschan sökte lugna dem med löfte om att sjelfva få undersöka sultanens förhållningsbref, hvarpå de i god ordning återvände till Bender. Men när de under tå-

get gingo förbi svensk-vännen Fabrice's hus, aflossade de som fröjdbetygelse gevären och sprungo upp och frågade honom, om de ej uppfört sig manligt och väl. — Khanen blef emellertid mycket förtörnad. Han förebrådde paschan, att denne alltid varit svag för svenskarna och ej nog beslutsam vid verkställandet af sultanens befallning. *Om*, sade han, *du icke kan göra dig åtlydd af janitscharerna, så skall jag nog ensam med mina tartarer veta att taga reda på svenska konungen.* Paschan bad honom vänta till morgondagen, då janitscharerna nog skulle få annat sinne. Men khanen gick i vredesmode bort och stannade med sitt folk hela natten ute på fältet och i grannskapet af svenska lägret, med orygglig föresats att nästa dag detsamma angripa.

Men också paschan hade numera lika oryggeligen beslutat våga det yttersta; så mycket mer som äfven sultanen misstänkte honom för att vara vunnen af Karl. Återkommen till Bender, lät han genom ilbud tillkalla från närmsta orter så många andra janitscharer som möjligt; sådana nämligen, som icke stodo i någon förbindelse med svenskarna: hvarefter stadens portar och bodar redan i skymningen stängdes. Derpå, och sedan natten inbrutit, lät han öfverrumpla och i deras sängar strypa och sedermera i Dniestern utkasta 30 bland de mest uppstudsiga janitscharerna. Tidigt i gryningen följande dag, eller den 1 Februari, tillkallade han ett stort antal af deras befäl och äldsta, mest ansedda medlemmar. För dessa lät han uppläsa sultanens förhållningsbref och visa dess underskrift och sigill samt uppmanade enhvar, att sjelf träda fram och se efter, om ej brefvet vore äkta och dess innehåll öfverensstämmande, med hvad khanen och paschan gjort och förklarat sig vilja göra. Undersökningen skedde, och allt befanns i fullkomlig ordning. Nu föreställde dem paschan *orimligheten af Karls motstånd, rättrisan af sultanens befallning och brottsligheten af deras egen olydnad. Edert fel,* sade han, *kan*

dock godtgöras, om i nu blott lyden, hvad eder befalles. Men, tillade han, *jag önskar sjelf ingenting högre, än att saken måtte i godo genomdrifvas. Jag har visserligen icke lyckats förmå konungen dertill, ehuru det är hans egen fördel. Men, efter han hyser mera förtroende till eder, så gören i sjelfva ett försök. I kunnen gerna lofva föra honom, hvart han önskar, antingen till Sverge, eller till sultanen att der bevaka sitt bästa. Jag är nöjd, blott han lemnar Bender. Men om han fortfar i sin envishet, då hoppas jag, i icke längre skolen vägra fullgöra eder herres befallning. Besinnen dessutom, huru stora och rika skänker vår sultan gifvit den främmande konungen, hvilka alla skola blifva edert rof, likasom svenskarna sjelfva edra slafvar*, o. s. v. Detta tal behagade janitscharombuden väl. De lofvade att med ondo eller godo förmå konungen att afresa och gingo till sina kamrater för att underrätta dessa om förhållandet.

Sent om qvällen den 31 Januari anlände till Bender en bland konungens tolkar vid namn Savary, hvilken Funck och Poniatowski, oaktadt sjelfve i fångenskap, funnit tillfälle att till Bender afskicka. Han medförde bref till konungen, Müllern, Grothusen och Fabrice. De bekräftade verkligheten af sultanens skrifvelse till paschan och till khanen och hans en gång för alla fattade beslut att nu genast, med godo eller ondo, drifva svenska konungen ur landet, och hvarom icke låta fängsla och föra honom till Salonichi. Funck skref: *anhållandet om nya 1000 pungar har mycket retat turkarna; häldst jag på eders kongliga majestäts befallning försäkrat, det uppbrottet skulle ske, så snart de 1,200 pungarna blifvit lemnade och tillräcklig betäckning samlad. På paschans och khanens förrädiska afsigter vill ingen tro* [1]) m. m. Fabrice sände genast dessa bref från Bender till svenska lägret. De blefvo på vägen uppsnappade af tartarerna och lemnade till kha-

[1]) Riksark. Funck till Karl d. 16 Febr. 1713.

nen, dock sedermera genast framskickade till Karl, hvarjemnte Savary sjelf muntligen försäkrade om sanningen af deras innehåll, och att sultanen bevistat tre serskilda rådsförsamlingar rörande detta ämne. Men Karl var och förblef orubblig.

Den 1 Februari, på morgonen, såg man 50 till 60 [1]) janitscharer obeväpnade, men med hvita stafvar komma tågande ur staden åt svenska lägret till. De hade beslutat, enligt paschans anvisning, göra ett sista försök och i sådan afsigt medtagit konungens gunstlingstolk samt en och annan svensk-vänlig turk. De vände sig till Grothusen och Müllern och bönföllo, att konungen icke måtte genom motsträfvighet tvinga till våldsamheter. *Vi äro*, sade de, *hans vänner, och öfverlemnar han sig åt oss, skola vi föra honom hvart han vill och häldre låta hugga oss i stycken, än tillåta, att man kröker ett hår på hans hufvud.* Men Karl vägrade dem företräde och befallde dem *genast skynda bort. Eljest,* sade han, *skall jag låta bränna af deras skägg; ty nu är det tid att strida, icke att tala.* Müllern och Grothusen ville ej framföra denna för turkarna serdeles skymfliga hotelse, utan sade dem blott, att konungen hölle fast vid sitt förra beslut och begärde endast mera tid, för att rusta sig till afresan. Men Hård skall hafva framburit konungens svar i samma hårda ordalag, som det gifvits [2]). Janitscharerna återvände till staden med harm i hjerta och blickar. På vägen mötte de Fabrice. *Hur har det gått?* frå-

---

[1]) Nordberg säger 6.

[2]) Enligt berättelse af De la Motraye och Fabrice. I Lambertis memoirer S. 320, samt Link. Arkiv. Bielkes Remarques sur Motraye finnes om kalabaliken en annan berättelse, i hvilken konungens svar anföres i ganska höfliga och undvikande ordalag; hufvudsakligen, att han icke ville mottaga janitscharernas anbud, ty han skulle på sådant sätt locka dem till olydnad mot deras öfverhet; måhända det svar, som Müllern gaf sändebuden.

gade denne. *Svenske Karl har blifvit galen,* svarade helt tvärt en bland janitscharerna, och de andra skakade på hufvudet och mumlade: *den jernskallen! den jernskallen!* Snart fick Fabrice veta alltsammans, *och nu,* skref han, *nu blef jag ändtligen fullt öfvertygad om, hvad jag under mina samtal med konungen i dessa ämnen länge anat och mer och mer trott; nämligen, att han med sin envishet att drifva saken till det yttersta afsåg icke blott nöjet och äran af att företaga en strid, i hvilken hans styrka var fiendernas så ojemnförligt underlägsen; utan ock att han satt sig i sinnet utföra en kämpabragd sådan, att efterverlden knappt skulle kunna sätta tro till dess möjlighet.*

Janitscharernas ombud återkommo till Bender och berättade sina kamrater Karls svar, tilläggande: *vi hafva hitintills varit vänner af jernhufvudet, och trott, att man velat förolämpa honom; men det är han, som förolämpar oss. Han anser oss för så usla stackare, att han icke ens behöfver frukta oss* [1]. Detta uppträde förändrade janitscharernas tänkesätt och de förklarade sig numera villiga efterkomma alla paschans befallningar.

KALABALIKEN.

Kort härefter tågade janitscharerna ut från Bender och förenade sig med tartarerna samt omringade svenska lägret, hvarjemnte kanonerna uppställdes mycket närmare kungshuset än förra dagen.

Karl hade emellertid ordnat försvaret och åt hvar anförare och hvar tropp anvisat dess plats. Den annalkande faran injagade dock mycken oro, ty alla insågo försvarets omöjlighet. Redan före striden började

---

[1] Kogalnicean säger, att dessa ord voro förestafvade af paschan.

derföre en och annan rymma öfver till fienden och detta icke blott hof- och stallbetjenter, utan ock en öfverstelöjtnant, några ryttmästare och kaptener, en lifdrabant m. fl., ungefär så, som det skedde ögonblicken före dagtingningen vid Perewoloczna. Karl befallde skjuta på hvar och en, som sprang från lägret. Det verkställdes ej, och antalet af öfverlöpare växte, tills Karl lät Hård sammankalla folket och med stränga hotelser och lockande löften uppmana dem att hålla sig stilla. Kraftigaste skälet var konungens försäkran, att turkarna icke skulle våga något angrepp. Folket sökte lugna sig, och konungen skickade också nu sina trumpetare att från läktaren besvara de antagande fiendernas fältmusik.

Men i stället för fiender kom från turkarna polacken Potocki, Stanislai anhängare. Denne bad och nu för sista gången, att konungen icke måtte onödigtvis blottställa sig och sin lilla tropp, utan antaga den säkerhet och de villkor, paschan erböd; men Karls svar utföll lika nekande som förut. Potocki återvände och svenskarna samlades i kungshusets sal till gudstjenst, ty det var en söndag. Evangeliet handlade om, huru Jesus sof i skeppet. Predikan hölls af den sedermera ryktbare prosten Brenner [1]). Men midt under densamma hördes turkarnas krigsrop och kanonernas dunder. Svenskarna störtade ut och till sina förskansningar. Då kommo turkar och tartarer i fullt anlopp och under rop af *Allah, Allah!* Blott några svenskar tyckas hafva gjort motstånd, ty endast två eller tre bland dem föllo vid denna den första stormningen. Nästan hela den öfriga skaran sträckte genast vapen. Några säga, att de förut i hemlighet kommit öfverens om, att gifva sig till fånga så godt först som sist, emedan hvarje motstånd skulle vara ändamålslöst [2]). Inom en half timme hade ock turkar

---

[1]) Enligt andra af hofpredikanten Würffel.

[2]) Flere säga, att svenskarna icke väntade något anfall och

och tartarer öfverstigit de besynnerliga förskansningarna, uppfyllt hela lägret och tillfångatagit alla svenskarna med undantag af 50 eller 60 man.

I spetsen för 20 till 30 officerare hade Karl vid anfallets början ridit omkring för att uppmuntra folket och hjelpa dem kasta fienden tillbaka. Med förvåning och vrede såg han dock, huru nästan alla svenskarna gåfvo sig till fånga. Då utropade han: *de, som ännu hafva trohet och mod i bröstet, må följa mig; jag skall sedermera med befordran komma dem ihåg.* Hård och några lifdrabanter samt hof- och stallbetjenter åtlydde hans ord. Men de flesta hans gamla kämpar och stridsbröder sågos ej till. Der voro dock i lägret många dylika herrar, hvilka otaliga gånger gifvit prof på den utmärktaste tapperhet, t. ex. Daldorff, Düring, J. Gierta, Grothusen, Axel Sparre [1]), m. fl. Man finner dock ej minsta spår, att dessa ens bjudit till att försvara sig mot fienderna. Tvärtom tyckas de hafva genast och utan motstånd gifvit sig tillfånga; ungefär på samma gång och sätt, som hofkansleren Müllern och statssekreteraren Feif med sina underhafvande.

Åtföljd af ungefär 20 man sökte Karl att genom fiendehoparna tränga till kungshuset, det ställe, der

---

derföre af bestörtning läto taga sig till fånga; — andra, att de stormande turkarna bödo dem kaffe och tobak och på sådant sätt förmådde dem att nedlägga vapen; — andra, att turkarna ropade: s k j u t e n i c k e, v i ä r o e d r a v ä n n e r i d a g s o m i g å r; och s k o l a i c k e g ö r a e d e r n å g o t o n d t, och att detta narrade svenskarna; — andra, att man förbjudit svenskarna skjuta för att icke reta janitscharerna; — andra, att svenskarna afslogo två till tre stormar, innan de gåfvo sig. Så många och olika förklaringar har man hittat på för att slippa erkänna den enkla, naturliga sanningen; nämligen, att de flesta svenskarna ansågo striden för en orimlighet, i hvilken de derföre icke ville taga del.

[1]) Togs tillfånga vid kungshuset, enligt L i n k A r k. B i e l k e s R e m a r q u e s.

kraftigaste motståndet kunde göras. Fienderna slöto sig omkring honom på en värjlängds afstånd och ville hindra honom från att komma fram. Karl med svärdet i hand röjde sig väg, sårade eller genomborrade ett par af de närgångnaste turkarna och lyckades så slutligen uppnå kungshuset, och oskadd; ty de angripande ville taga honom lefvande och rigtade derföre mot honom icke ett enda hugg eller skott. Men när han nu steg af hästen, fattade en janitschar i den stora handskkragen, ämnande fasttaga konungen. För att befria sig ryckte Karl till så häftigt, att kragen slets af, och konungen föll baklänges till marken [1]). Janitschարerna ville rusa till; men drabanterna Axel Roos och Olof Åberg [2]) kastade sig öfver konungen, för att med sina kroppar betäcka hans. Andra svenskar föste undan de närmaste fienderna och hjelpte konungen strax på fötterna igen, och Hård ville föra honom in i kungshuset. Men en sårad janitschar aflossade i vredesmode sin pistol [3]) så nära konungen, att ögonbrynen sveddes och näsans och örats spetsar lindrigt sårades. Om Karl ej händelsevis vridit på hufvudet, hade detta ofelbart blifvit krossadt. Nu krossades i stället Hårds arm, så att denne föll i sitt blod och blef tillfångatagen. Karl kom upp på förstugutrappan och mottogs der af drabanten Axel Roos. Denne ville föra honom in i huset och stänga dörren; men Karl sade: *vänta litet! Jag vill stanna och se, hvad turkarna taga sig före.* Roos förnyade sin bön; och när Karl ändå ville nödvändigt gå löst

[1]) Några säga, att det var först sednare och i förstugan, som Karl föll omkull.

[2]) Några säga, att det var polacken Urbanowitz. Axel Roos nämner sjelf ingenting om, att han vid detta tillfälle frälsade konungens lif.

[3]) Andra säga musköt, och att den var laddad med blott löst krut; — andra, att janitscharen ämnade skjuta icke Karl, utan Hård.

på turkarna, fattade Roos bakifrån i bältet och höll honom qvar. Men ett tu tre upplossade konungen bältets spänne och rusade således befriad mot fienden. Roos sprang efter och tog honom om lifvet, sägande: *nu släpper jag icke hans majestät,* hvarpå han med tillhjelp af två svenskar lyckades få honom in i kungshuset.

Dettas försvar hade i början varit uppdraget åt 28 [1]) personer. Men vid infallet i lägret hastade en mängd fiender genast dit för att uppsöka det rikaste rofvet. En del af besättningen gaf sig strax tillfånga och janitscharerna sprungo in genom fönstren och började plundra rummen och i synnerhet i salen den stora kista, som innehöll konungens bordsilfver. Alla rummen blefvo intagna och fullproppade af fiender, utom Dübens rum, till hvilket 22 eller 23 svenskar dragit sig tillbaka, och det var denna lilla hop, som till sig insläppte konungen. Jemte det folk denne sjelf medfört, voro nu på stället ungefär 42 [2]) svenskar, deribland 6 officerare, 6 hof- och stallbetjenter och ungefär 30 soldater. Karl höll med troppen en liten mönstring och uppmanade dem *att kämpa tappert i den blifvande striden.* Klockan var nu ungefär ett på dagen.

Derpå lät Karl öppna dörren till närmsta sal och rusade i spetsen för sina svenskar ditin. Rummet var fullt med turkar och tartarer; men svenskarna stucko, höggo och sköto med så förtvifladt mod, att inom kort voro fienderna dels ihjelslagna, dels utjagade genom fönstren.

Rummet bredvid var stora salen, hvarest funnos ej mindre än två-, några säga trehundra janitscharer, sysselsatta med att plundra. Karl uppmanade sitt folk omigen, öppnade så dörren och störtade ditin. Nu uppstod ett lifligt handgemäng och skjutande. Snart

---

[1]) Andra säga 400.
[2]) Andra säga 52.

blef rummets öfre del genom dam och krutrök så uppfylld och förmörkad, att de stridande kunde af hvarandra knappt se något mer än ben och underlif. Konungen blef ett ögonblick skild från sitt folk. Tre janitscharer höllo på att taga honom till fånga, men han lyckades genomborra två af dem. Den tredje, sårad, blef så uppbragt, att han rigtade sin sabel mot konungens hufvud; men Tschammers framhållna karbin [1]) och konungens tjocka pelsmössa hejdade vapnets kraft. Turken rigtade genast det andra hugget; men Karl afvärjde det med venstra handen, ehuru han dervid fick ett sår mellan tummen och pekfingret. En annan janitschar, som i detsamma kände igen konungen, sprang honom på lifvet, körde honom mot väggen och höll honom fast i kragen, ropande, att de andra skulle skynda till hjelp. Men Karl såg ett stycke derifrån Axel Sparres kock med pistol i hand. Han gaf en vink, hvarpå kocken sprang fram och nedsköt den janitschar, som höll konungen mot väggen, hvarefter denne högg ned den tredje af sina första fiender. Nu kom han åter till sitt folk igen och lyckades slutligen att jaga alla fiender ur stora salen.

Sedan detta var gjordt, beslöt man vända sig till konungens egen kammare. Här tyckas de flesta turkarna hafva redan i förväg flytt undan, sedan de utplundrat rummet. Två, som ej hunnit bort, hade i ett hörn satt sig den ene framför den andra och med spända pistoler, snarare till försvar än till anfall. Men konungen med sin långa värja i hand rusade dit och rände den i en enda stöt tvärt igenom dem begge. En tredje hade gömt sig under sängen, det enda husgeråd, som fanns i rummet qvar. Han framdrogs; men kastade då bort sin sabel och omfattade konungens fötter och ropade: *nåd! nåd!* Karl skänkte honom lifvet mot edligt löfte att för paschan och khanen

---

[1]) Link. Ark. Bielkes Remarques.

berätta, hvad han sett, hvarpå Karl sjelf hjelpte honom ut genom fönstret. Enligt andra berättelser [1]), skall Karl hafva sagt: *hälsa khanen, att han måste skjuta bättre, om han skall taga svenska konungen till fånga;* hvarefter Karl skall hafva fattat turken i skägget och på sådant sätt sjelf vräkt honom ut genom fönstret.

Nu och efter långvarig brottning och strid var nästan hela huset rensadt från turkar, utom vid pass 20 lik, som ännu lågo qvar på golfven. Af svenskarna återstodo blott 32 man. Dessa fördelade Karl så, att 5 till 6 skulle stå vid hvarje husets fönster, färdiga att med värjor och laddade gevär afvisa fiendens försök att komma in igen [2]). Några svenskar, som sedermera från den af tartarer angripna kanslibyggnaden framträngt till kungshuset, blefvo ock genom fönstren inlyftade. Karl förmanade folket, att uthärda med försvaret till klockan 4 på morgonen. *Om detta lyckas,* sade han, *då komma vi att få en sådan fred, att alla svenskar skola hafva största heder deraf, och hela verlden skall förundra sig öfver vår tapperhet.* Nu började en ny slags strid; men blott med skjutande på långt håll. Karl gick omkring och tömde de fallna turkarnas patronkök och lemnade deras kulor och krut åt svenskarna. Derpå begaf han sig genom förstugan in i Dübens kammare, dit fienden åter inträngt. Axel Roos anade oråd och skyndade efter. I det af krutrök fyllda rummet kunde han knappt ur-

---

[1]) Lunds Ark. Schwerins berättelse.

[2]) Hr dokt. Wieselgren har benäget meddelat en af Hr lektor Carlmark gjord copia af en gammal slägten Knorring tillhörig grundritning öfver kungshuset och dess försvar; med uppgift på hvilka troppar, nämligen Hårds, Daldorffs, Giertas, Grothusens, m. fl., skulle försvara hvarje fönster: likaså huru frusna vattentunnor stalldes utanför till skydd m. m. I det hela öfverensstämmer den med andra uppgifter. Men bemälte herrar tyckas ej sjelfva ha deltagit i kungshusets försvar, om ock några deras underlydande krigare varit, enligt kartan, derstädes använda.

skilja föremålen; men upptäckte slutligen konungen tillfångatagen af trenne turkar, hvilka pressat honom mot en vägg, så att hans armar voro lyftade i vädret och icke kunde röras. Roos nedsköt genast den ena turken. Karl teg. Men, som hans högra hand nu blifvit ledig, genomborrade han sjelf den andra turken, hvarpå Roos nedsköt den tredje [1]. Nu först kände Karl igen sin räddare och sade: *Roos, är det ni, som hjelpt mig?* — *Ja*, svarade denne, *jag har haft den lyckan.* Karl sade: *jag ser, att Roos icke öfvergifvit mig.* Derpå torkade han blodet ur sitt ansigte och lät Roos förbinda den sårade handen; men tillade: *hvar äro alla de andra, som hafva öfvergifvit mig?* Han menade väl Daldorff, Gierta, Grothusen, Axel Sparre m. fl. Roos svarade: *största delen lärer vara död eller tillfångatagen.* Då fattade Karl honom i handen och sade: *Roos! låt oss nu gå in i salen och der göra vårt bästa med det lilla manskap, som ännu är qvar.* Derpå gingo de till stora salen. I detsamma gjorde turkarna ett försök att storma fönstren, men blefvo tillbakadrifna. Då togo de en hop lösa dörrar samt vagnar, tunnor, kar, m. m., sköto eller rullade dem framför sig och gingo under deras skydd närmare huset. Men Karl befallte svenskarna vara qvicka och skjuta på hvarje kroppsdel, som blef synbar. De gjorde så och med den framgång, att fienderna efter någon förlust drogo sig tillbaka. Som emellertid svenskarna började blifva mycket törstiga och vatten icke fanns, sprang Karl sjelf upp på vinden [2], bar ned ett större kärl med brännvin och fägnade soldaterna, dock under förmaning, att icke deraf taga för mycket till bästa.

---

[1] Detta uppträde torde måhända vara detsamma, som redan är berättadt, men med olika omständigheter, och då konungen befriades af Axel Sparres kock.

[2] Enligt andra källor verkställdes detta af andra personer.

Enligt en dock ej pålitlig berättelse, gjorde nu några turkar ett annat försök. Man hörde dem utanför dörren ropa med vänlig stämma: *käre bröder svenskar, frukten intet ondt! Kommen hit ut till oss! vi äro edra vänner och skola beskydda eder mot tartarerna.* Andra röster sade: *store konung! du vet ju, vi äro dina vänner. Kom ut till oss! vi skola rädda dig; men stannar du i detta hus, är du förlorad. Kom ut! kom ut!* Var det list, eller uppriktig välmening? Vi veta det ej. Men sedan bönerna en stund fortfarit, lät Karl tvärhastigt öppna dörren och genom densamma gifva en skarp salva, som tystade de bedjande munnarna, några för evigt.

Så misslyckades turkarnas alla försök. Paschan och khanen läto derföre kanonerna spela mot kungshusets väggar. Men skotten riktades så illa, att de flesta gingo förbi, och de, som träffade, gjorde föga verkan; äfven derföre, att tegelstenarna voro för mjuka. Karl sade: *antingen hafva de stackrarne odugliga kulor, eller förstå de ej handtera kanonerna, efter de icke en gång kunna skjuta ned så dåliga murar som dessa.*

Nu var klockan mellan 4 och 5 på aftonen. Karl med sina få landsmän hade icke blott ur kungshuset utdrifvit de mångdubbelt starkare turkarna, utan ock sedermera i nära tre timmar detsamma försvarat. Fienderna hade kunnat, men hittills icke velat sätta eld derpå, för att ej uppbränna det stora påräknade rofvet. Men khanen och paschan blefvo nu så otåliga, att de beslöto antända byggnaden. Vid sina pilar fästade derföre tartarerna luntor och tjärstrukna blånor. Dessa antändes och afskötos mot taket, hvilket bestod af spånor och snart började brinna. Äfven turkarna förde till byggnadens ena sida en mängd höbundtar, ved och dylikt, hvilket antändes, så att också denna låga slog opp mot takstolen. Snart flammade elden öfver hela huset. Röken underrättade svenskarna om förhållandet. Karl skickade Axel Roos med flere man

upp på vinden för att släcka eller ock kasta ned det brinnande dropptaket, att detta icke skulle falla in och antända mellantaket samt de nedanför liggande rummen. Karl sjelf ilade till och med dit upp för att biträda vid arbetet. I brist på vatten skall någon af obetänksamhet slagit vin och brännvin i lågorna, hvilkas häftighet deraf ökades. Verktyg och brandhakar felades ock, och när turkarna sågo folk uppe på vinden, rigtades skott ditåt, så att några svenskar föllo. Slutligen kunde hettan ej mer uthärdas, och sjelfva trappan började brinna. Då svepte Karl och hans svenskar rockarna öfver hufvudet och störtade genom lågorna trappan utföre ned till rummen, der konungen, upphettad af törst, tömde ett stort glas vin, den första gång han på många år smakat denna dryck.

Emellertid rasade elden ofvanpå vinden och förtärde svenskarnas förråder och de skänker och dyrbarheter, som till många tusen riksdalers värde der lågo förvarade. Dropptaket föll ned och hela huset liknade ett brinnande bål. Turkarna sågo med förvåning konungen och svenskarna ännu stå qvar i dess fönster. *Allah! allah! vill svenske Karl låta bränna upp sig sjelf och alla sina män? Eller kunna de, liksom våra salamandrar, lefva i elden?* Så ropade muselmännen om hvarandra. Redan började dock öfver svenskarnas hufvud mellantaket brinna och stycktals falla ned. Man berättar, att två svenskar blefvo deraf ihjelslagna. De andra ville ej stupa på samma sätt, och drabanten Wolberg sade: *ers majestät! denna plats kan icke längre försvaras. Det vore grymt och orättvist, om vi låte bränna oss inne. Är det ej bättre gå ut?* Karl tyckte ej om anmärkningen; men dolde för tillfället sitt missnöje och svarade: *åh nej! det är bättre, att som tappert folk försvara oss till sista andedrägten och så blifva odödliga genom vårt mod och vår tapperhet, än att gifva oss åt fienderna, för att få litet längre lifstid. Det är ej heller farligt förr, än kläderna börja brinna,* hvarpå han återigen

säges hafva uppmuntrat dem genom att lofva stora befordringar och att på stället utnämna Tschammer och Axel Roos till öfverstar. Emellertid fortfor det brinnande mellantaket att falla ned och ett stycke deraf träffade konungens eget hufvud. Man kunde omöjligen längre qvarstanna. Karl gick med det återstående folket in i sin egen sängkammare, der mellantaket ännu icke var angripet. *Käre Roos!* sade han och tog denne i handen, *låtom oss nu försvara oss med det lilla manskap, vi hafva qvar, ända tills det blir slut! — Ja!* sade Roos, *med Guds hjelp skall det icke svika hans maj:t, så länge jag har någon blodsdroppa qvar. — Jag skall ej glömma er, Roos,* svarade Karl. Derpå stängdes dörren till den brinnande salen; men några af de i sängkammaren inkomna hade redan elden i kläderna. Turkarna började skjuta på enhvar, som visade sig i fönstret. Karl, hvilken hittills fäktat mest med värjan, blef nu så ifrig, att han fattade en karbin och sköt dermed en af de angripande turkarna till döds. Derpå ställde han sig sjelf i fönstret som skottmål för de andra. Men Roos sprang till och ställde sig framför, sägande: *det är bättre, att kulorna träffa mig än ers maj:ts höga person.* Knappt voro dessa ord uttalade, förr än några turkar lossade sina gevär och en kula träffade Roos midt för pannan, men stannade i mössans tjocka ullstoppning. Roos, för ett ögonblick afsvimmad, föll baklänges i konungens armar. Fienden gjorde ett par försök att storma fönstret, men några föllo för svenskarnas skott och de andra drogo sig tillbaka, afbidande eldens framsteg. Ty denne närmade sig nu också sängkammaren, svenskarnas sista tillflygt. Både dörren till salen och mellantaket började brinna. och värmen blef olidlig. Man säger till och med, att gevärspiporna af densamma och af det täta skjutandet så upphettades, att skotten gingo löst af sig sjelfva. Karl vidhöll dock sitt beslut och sitt tal, nämligen att

man skulle försvara sig till sista man och hälldre dö i lågor, än gifva sig åt fienden.

Men då föll Roos på en lycklig tanke. *Det är mera passande för tappert folk,* sade han, *att dö med vapen i hand och mot fienden, än att brinna opp. Dessutom är det ej mer än 50 steg härifrån till nya kansliet, som ännu kan försvaras, och dit vi nog skola bana oss väg med svärdet i ena och pistolen i andra handen.* — *Det är rätt sagdt!* utbrast Karl och slog Roos på skuldran. *Mina gossar,* tillade han, *nu skola vi gå ut att strida.* Derpå uppbröts dörren och folket med konungen i spetsen störtade ut. Karl ropade: *låtom oss fäkta, tills de taga oss, lefvande eller döda.* De få svenskarna sökte med ryggstöd mot muren försvara sig. Karl, som kommit ett stycke framför de sina, fastnade med sporrarna i hvarandra och stapplade omkull [1]. I samma ögonblick kastade sig en hop janitscharer öfver den fallne och lyckades vrida vapnen ur hans händer och taga honom sjelf till fånga, hvarvid många sleto till sig bitar af hans kläder, för att kunna bevisa sin andel i bragden och sin rättighet till andel i lönen. Knappt var Karl tagen och afväpnad, förr än hans häftiga krigsifver med ens och helt och hållet försvann och han syntes lugn och stilla samt yttrade glädje öfver att hafva fallit i händerna på turkar och icke på tartarer. I detsamma svenskarna sågo konungen tagen, gåfvo de sig alla till fånga och striden upphörde. Klockan var nu sju, andra säga åtta eller nio, på qvällen.

Enligt pålitligaste underrättelserna, föllo under hela striden 15 [2]) svenskar och 200 [3]) turkar och tar-

---

[1]) Några källor säga, att han snafvade öfver stockar och vedträn; — andra öfver döda turkar; — andra åter, att en skrämd kock eller bagaredräng fattade i bältet och sjelf fallande, ryckte konungen öfverända.

[2]) Några säga 31.

[3]) Några säga 433.

tarer; bland hvilka Karl säges hafva med egen hand dödat nio [1]). Under kampen om sjelfva kungshuset, skola hafva fallit 10 till 12 svenskar och 40 janitscharer. Att under en åtta till nio timmars strid af 700 mot minst 12,000 och 12 kanoner ej föllo af de förra mer än högst 31 man, visar tydligt, med huru mycken skonsamhet turkarna förde sina vapen. Man beundrade i synnerhet den noggrannhet och det tålamod, hvarmed de åtlydde sina anförares befallning att skona Karl sjelf. Ofta tätt slutna kring hans person, hade fienderna kunnat mångfaldiga gånger jaga honom en kula eller värja genom lifvet, och de manades dertill af sina för hans händer fallna kamraters blod. Dock med ett par undantag rigtades mot hans lif aldrig ett enda försök. Detta förhållande kan väl till en del förklaras genom lydnad för paschans befallning och lystnad efter den utlofvade belöningen; förnämligast dock af den vördnad, de egde för Karls utmärkta personlighet. Också i deras ögon var han en så stor och märkvärdig krigare, att ingen hade hjerta att utan nödtvång lyfta mot honom en mördande hand.

Några dagar efter kalabaliken vid Bender blef Stenbock med Sverges enda återstående här innestängd i Tönningen.

KARL I BENDER EFTER KALABALIKEN.

Den tillfångatagne konungen fördes genast till turkiska lägret och gaf vid ankomsten dit åt de beledsagande janitscharerna en handfull dukater i dricks-penningar. Derpå inträdde han i paschans tält. Denne mottog honom i dörren ganska vördnadsfullt, bedjande honom taga plats på soffan. Men konungen ville ej

---

[1]) Några sade 15. Karl sjelf ville ej erinra sig mer än 3.

sätta sig, utan gick fram och tillbaka i rummet. Paschan började då samtalet med att *glädja sig åt, det konungen kommit med lifvet från striden, och tillika bedja honom ursäkta de ytterliga medel, man varit tvungen tillgripa* [1]. Karl å sin sida bad paschan ursäkta, *att svenskarna icke försvarat sig bättre; ty*, sade han, *om alla uppfört sig som jag och mitt sällskap, så hade leken aflupit helt annorlunda.* Paschan: *leken var hård nog ändå.* Karl: *som lek var det för mycket, som allvar för litet.* Paschan: *det var både försvar och allvar nog; ty det har kostat sultan 200 man.* Karl: *det hade kostat mycket mer, om jag blifvit bättre understödd. Då skulle vi icke hafva kunnat tagas på mindre än tio dagar; och jag önskar, att den leken ännu stode mig åter.* Paschan suckade och sade: *det är sorgligt, att så mycket mod blir så illa användt. Jag för min del önskar, att detta blodbad aldrig behöft anställas.*

Konungens utseende var emellertid ohyggligt; kläderna sönderslitna och blodiga, venstra handen sårad, örat och näsan skrubbade, ögonbrynen afsvedda och hela ansigtet af damm, rök och krut så svart, att det knappt kunde igenkännas. Likväl syntes han under hela samtalet så lugn och kall, som hade ingenting händt; och han fästade på paschan så stolta och obortvända blickar, att denne af förlägenhet nedslog ögonen.

Det började lida mot natten. Paschan lät framföra en präktigt sadlad häst och böd konungen sitta upp och följa med in till staden. Det skedde under fullkomlig tystnad å konungens sida och i sällskap af en stor skara turkiska officerare och janitscharer. Tåget gick till paschans boning, der Karl fördes upp

[1] Några källor säga, att paschan vid tältdörren mottog konungen med knäfall. En annan, att konungen sparkat honom, sägande: din hund, detta skall kosta ditt hufvud!

i det åt honom anordnade rummet, hvarest äfven en säng stod bäddad. Knappt hade Karl kommit in, förr än han ryckte af sig den sönderhuggna mössan, kastade sig i kläderna på soffan och begärde något att dricka. Man bar till honom scherbet och vatten. Han drack ett glas af det sednare och föll strax derpå i djup sömn. Turkarna drogo sig tillbaka utom en kammartjenare, som stannade qvar för att, då konungen vaknade, hjelpa honom af med kläderna och till sängs. Men Karl fortfor att sofva och det så djupt, att han ej märkte, huru kammartjenaren slutligen bredde öfver honom ett täcke, satte honom en nattmössa på hufvudet och derpå ställde lampan i spiseln, så att dess sken ej skulle störa sömnen.

Den 2 Februari, klockan 3 om morgonen, vaknade Karl, kastade genast nattmössan från hufvudet och steg upp. Under natten hade paschan låtit friköpa hans tvänne gunstlingar för tillfället, Grothusen och Ribbing, hvilka nu genast inställde sig till uppvaktning. Kort efteråt anlände ock Fabrice. Karl såg ännu ut, som när han kom ur striden, ty han hade hvarken tvättat eller klädt om sig; men hade en uppsyn så lugn och förnöjd, som han varit herre öfver alla, både svenskar, turkar och tartarer. Han började genast samtala om gårdagens äfventyr. Då man yttrade sin förvåning öfver hans lyckliga räddande, svarade han leende den ena gången efter den andra, *att det alldeles icke var så farligt, som det på långt håll såg ut.* Han omtalade med mycken liflighet, huru allt tillgått, men förteg dervid, som vanligt, hvad han sjelf gjort. Fabrice berättade då, huru man öfver allt påstod, det konungen sjelf dödat 15 janitscharer och kanske än mer. *Det är sqvaller*, sade Karl, *man skall icke tro mer än hälften, af hvad folket säger.* Han sjelf ville ej erinra sig, att han stuckit ihjel mer än tre. En annan bland hans officerare kom in och uttryckte sin sorg öfver Karls olyckliga öde. Karl log och svarade: *jag är ändå konung och jag skall förblif-*

va konung. Mannen sade: *det är ej nog med olyckan och fångenskapen. Man måste också med sorg höra, huru turkarna kalla eders majestät en rasande menniska.* Karl svarade: *jag vill hälldre, att man anser mig för en galning, än för en kruka.*

Enligt en mindre tillförlitlig berättelse, skall paschan hafva vid detta tillfälle låtit uppbära till konungen liket af en bland de krigare, Karl förra dagen sjelf genomborrat. Paschan skall härvid hafva föreställt honom *orättvisan af att på sådant sätt behandla turkarna, hans värdar och välgörare.* Men Karl pekade då på sin sönderhuggna mössa och sade: *den, som lägger hand på ett krönt hufvud, måste betala det med sitt lif.* Måhända var det på grund af detta tankeslut, som Karl ansåg sig berättigad att under kalabaliken sjelf döda eller låta döda en mängd turkar: ehuru han och enhvar tydligen såg, huru samma turkar gång på gång skonade hans eget lif. *För öfrigt,* fortfor Karl i sitt svar till paschan, *skulle det hafva varit mig än angenämare, om flere tusen fiender fallit.*

Karl gick obeväpnad. Fabrice föreställde turkarna, huru opassande det var att icke återgifva konungen dess värja. Paschan svarade: *tror ni mig vara så galen, att jag skulle sätta honom i stånd att börja en ny strid. Jag har ingen lust att se en sådan lek omigen.*

Gårdagens mödor, fasta och strid, i förening med den starka ehuru qväfda sinnesrörelsen, ådrog konungen en liten opasslighet, så att han måste låta sig åder. Men han bibehöll sitt lugn orubbadt, och när man berättade, att han skulle måhända föras till Adrianopel, yttrade han deröfver sin stora glädje och sin fasta förhoppning att vid personligt samtal med sultanen vinna dennes vänskap och understöd.

Alla svenskarna hade emellertid blifvit tillfångatagna, dels af janitscharer, dels af tartarer. Några bland de förra adagalade ännu sin gamla kärlek för

Karl och för svenskarna och låto dessa sednare som fångar behålla både kläder och penningar. Ja, de sökte uppmuntra dem och sade: *eder konung lefver, och i skolen nog blifva befriade. Vi Bender-janitscharer äro edra vänner och vilja eder ingenting ondt. Om ej paschan tillkallat andra troppar, hade stormen aldrig blifvit företagen.* De, som uppförde sig så ädelmodigt, utgjorde dock blott ett ringa antal. De flesta turkar utplundrade sina fångar grundligt nog. Tartarerna foro än värre fram. De togo många svenskars kläder och satte i stället på dem sina gamla utslitna fårpelsar, kopplade dem tillsammans som hundar och förde dem sålunda efter sig öfver fältet. Så fick man se Axel Sparre, Daldorff, Hård, m. fl. släpas bort af tartarerna. Dessa sednare utstyrde sig deremot med svenska drägter, hängde galonerade rockar öfver sina fårpelsar, satte svenska hattar ofvanpå sina egna mössor stundom två, tre våningar högt, fästade i gördeln såsom näsdukar svenskarnas peruker, hvilka de, för lockarnas längd och likhet med en hästman, plägade kalla hästmössor. I allmänhet blefvo dock fångarna bättre behandlade, än man kunnat vänta. Orsaken var dels paschans befallning, dels fiendernas vördnad för Karl och för svenskarna. En sägen är ock, att denna dag inträffade en liten jordbäfning, hvilken många turkar ansågo som ett Guds straff derföre, att de mot svenska konungen brutit Mahomets befallning om gästfrihet mot främlingar.

Karls första och ifrigaste omsorg var, att alla fångna svenskar skulle lösköpas. Icke en, utan mångfaldiga gånger, framställde han denna bön till alla, af hvilka någon hjelp var att hoppas; och i synnerhet till Fabrice. Men Karl hade icke penningar att betala Fabrice's äldre lån, än mindre, hvad som nu fordrades. Denne svarade: *jag ber ers maj:t komma ihåg, att jag redan förskjutit 24,000 ecus, och att dessa icke blifvit betalta, ehuru jag haft löfte derom. Nu vet jag ej, hvart ers maj:t föres, och om jag någonsin*

kan få mina penningar tillbaka. Karl afbröt honom och försäkrade omigen, *att allt skulle gå bättre, än Fabrice trodde. Men,* sade han, *det är nödvändigt å ena sidan, att dessa fångar befrias, och å den andra, att ni får edra penningar tillbaka.* Han uppsatte derföre till regeringen i Sverge en ganska sträng befallning att framför allt annat utbetala icke blott Fabrice's nyssnämnde fordran, utan ock och på samma sätt allt, hvad denne sade sig hafva på konungens befallning eller till dess tjenst utlaggt, och det utan någon ytterligare anvisning från Karl och på Fabrices blotta ord. (?) Denne, understödd af Jefferies och De la Motraye, ville nu börja friköpa svenskarna; men paschan, som fruktade en ny kalabalik, förböd allt sådant förr än 3 dagar efter konungens afresa. Han tillät dock Karl medföra 50 till 60 sina landsmän, hvilka han ville. Karl lät då uppsätta en lista på sådana personer, hvilka ock genast blefvo lösköpta och förda till Bender.

Men just nu fick man veta, att konung Stanislaus anländt till Moldaus hufvudstad, Jassy. I norra Tyskland förehades nämligen mellan Preussen, Sachsen, Polen och svenskarna en stor plan att sluta inbördes fred och sedermera i gemensamt förbund söka qväsa Rysslands redan nu hotande öfvervälde. Stenbock hade ingått stillestånd och konung Stanislaus åtagit sig att resa till Turkiet i afsigt att utverka Karls bifall till fredsunderhandlingarna och till Stanislai för sådant ändamål erforderliga tronafsägelse. Men i Jassy blef Stanislaus igenkänd och fasttagen. *Nu,* skref turkiska paschan, *nu har sultanen icke mindre än två flyktande kristna konungar inom sina landamären.*

Vid underrättelsen om Stanislai ankomst och ärende samt om Stenbocks stillestånd, blef Karl ganska uppbragt. Åt Stenbock utdelades skarpa förebråelser. Med hänsyn till den fasttagne Stanislaus ville Karl, att *denne skulle förneka sin person och utgifva sig för en annan;* naturligtvis i afsigt att så länge som möjligt för turkarna dölja, hur förtvifladt både hans

eget och Karls läge var. Men Fabrice sade: *ett sådant förnekande kommer nu för sent, sedan nämligen polska konungen en gång blifvit igenkänd och tillstått sig vara Stanislaus.* Karl mente dock, *att, fastän turkarna kände igen honom, kunde han ändå påstå och hålla i med att påstå, det han icke vore Stanislaus.* Fabrice svarade: *det tjenar till ingen ting, ty turkarna tro väl mer sina ögon än sina öron.* Härom tvistades länge. Slutligen lofvade Fabrice söka förmå Stanislaus att återvända till Tyskland. Men Fabrice skulle på samma gång till honom framföra Karls stränga helsning, *att Stanislaus icke finge på något sätt ingå fred eller förlikning med konung August.*

Emellertid nalkades dagen för Karls afresa och fråga uppstod om de qvarlemnade svenskarna och deras öde. De voro ej få. Utom dem, som vistades hos konungen, funnos i flera andra moldaniska städer fördelningar af svenskar eller svensk-vänner, så att alla hopräknade utgjorde omkring 1,300 man. Dagarna före kalabaliken hade Karl också till dem skickat befallning att icke godvilligt gifva sig i turkarnas våld, utan fäkta till sista man. De lydde icke, utan läto sig genast tillfångatagas. Nu bestämdes, att alla svenskar skulle stanna i eller kring Bender. Paschan lofvade å sultans vägnar att underhålla hela skaran, och till deras anförare nämndes Axel Sparre. Efter konungens afresa till Timurtasch använde tartar-khan och paschan och i synnerhet Fabrice mycken flit och omsorg på att utlösa alla de svenska fångarna; hvarpå dessa ordnades till en serskild tropp. I detsamma spordes ett rykte, att Karl skulle med första återkomma till Bender. Några svenskar rymde då bort af fruktan, att en ny kalabalik skulle anställas. Efter Karls hemkomst till Sverge blefvo de derföre straffade, som det säges med landsförvisning.

Så slutades Karl den tolftes vistande i Bender och den så ryktbara kalabaliken. Den sednare har icke haft sin like i hela verldshistorien. Omdömena

utföllo mycket olika. Ovännerna fröjdade sig i synnerhet deröfver, att Karl så våldsamt brutit med turken, den magt, af hvilken han med mesta sannolikhet kunde vänta någon hjelp. Tsaren sade: *nu ser jag, att Gud alldeles öfvergifvit min broder Karl; då denne företagit sig att på sådant sätt angripa och uppreta sin ende vän och bundsförvandt.* August gaf 200 dukater åt det ilbud, som först till honom frambar den välkomna underrättelsen.

Bland turkarna hördes många också efter kalabaliken försvara och beundra Karls uppförande. Andra turkar deremot påstodo, att *han var en galning; och att man derföre aldrig bort bära vapen mot honom; ty,* sade de, *Mahomets lag befaller oss att med mildhet behandla en sådan varelse och att till dess hjelp använda det förnuft, Gud gifvit oss, men förnekat den olycklige.* Allmänt beskylldes han för otacksamhet mot sultanen, af hvilken han åtnjutit så många och stora välgerningar.

Denne sistnämnde fruktade, att det våld, som mot Karl blifvit användt, skulle reta andra kristna furstar till hämnd. Men långt derifrån. Frankrike gjorde väl några skarpa anmärkningar; men de andra magterna icke så. De togo sin hand ifrån Karl. *Vi kunna ej hjelpa honom mot hans egen vilja,* sade engelska hofvet; och från Tyskland inberättades, att nästan alla staterna samsatt sig att icke mer arbeta för konungen i Sverge, sedan denne varit i stånd att låta det gå till en sådan ytterlighet. Många ansågo honom oefterrättlig, nästan vansinnig. Ofta nog hörde man bland statsmännerna det uttrycket, att svenska tronen vore för närvarande ledig. — Några fromma protestanter i England hade länge betraktat Karl såsom deras läras hjelte och försvarare och i sina kyrkor hållit förböner för hans vapen, för hans återkomst från Turkiet o. s. v. Nu och vid underrättelsen om kalabaliken, uppsatte de en ny bön af följande innehåll. *Du Herre! som styr menniskornas oordentliga*

tankar och begär, så att äfven deras raseri och galenskap måste lända till det bästa. Vi bekänna rättvisan af den förskräckliga dom, Du låtit öfvergå den svenska konungen, så att han blifvit sina fiender till ett ordspråk och räknad bland de ursinniga. Låt honom deraf lära att icke förtrösta på mennisko-arm utan på Dig allena. Vi tacke Dig, att Du så öfverhopat honom med mång folks förakt och försmädelse; men likväl ännu icke alldeles nedtrampat utan i stället förvarat honom till något Ditt höga syftemål, fast vi ännu icke kunna detsamma ana [1]).

Å andra sidan funnos många, hvilka betraktade kalabaliken som en bragd af beundransvärdt hjeltemod och ovansklig ära. Man preglade till dess förevigande åtskilliga skådemynt. Det ena visade ett lejon, som slog under sig och sönderref några skriande turkar och tartarer, och hvaröfver stod skrifvet: *man retar mig icke ostraffadt.* Det andra visade Karls bild på ena sidan och på den andra ur Davids psalm [2]) följande ord: *jag fruktar mig icke för mång hundra tusen, de som lägga sig emot mig allt omkring.* Andra liknade honom vid Alcibiades, som med sitt segrande svärd bröt ut ur den boning, der man velat bränna honom inne. Andra liknade den nordiske Herkules, i dess flammande hus, vid den grekiske på Oetas bål. Andra påstodo, att hans tapperhet öfverträffade allt, hvad Homerus berättade om Achilles och Curtius om Alexander. En bland Karls vapenbröder uttalade sina känslor med följande ord. *De, som icke beundra detta konungens ädelmodiga uppförande och dödsförakt, de förstå icke, hvad harm och afsky för träldom kunna verka på en konungasjäl, som är stolt och okufvad, och som brinner af begär efter ära. Om denna höga och herrliga tapperhet är i deras tycke ett raseri; så må de besinna, att det likväl är denna*

---

1) Link. Ark. Acta pol. eccles. Älfvian.
2) Psalt. 3. 7.

känsla, som skapat forntidens hjeltar och halfgudar; och hvilken alla århundraden ansett som den sanna storheten. För min del, då jag betraktar denna furste, och hur han, 500 mil från sitt land, trotsar nästan hela det turkiska väldet; och ser honom ensam i hörnet af en kammare försvara sitt lif mot barbarerna, då röres jag af tillgifvenhet och beundran. Endast tanken härpå låter mig darra af hänförelse.

Huru det besynnerliga uppträdet betraktades i Sverge, skall framdeles omtalas.

Efter kalabaliken vidhöll Karl mer orubbligt och bestämdt än förut sitt påstående om dess oundviklighet. I Maj samma år skref han till Maurits Vellingk och försäkrade uttryckligt, *att alldeles ingen annan utväg återstod för att undkomma tartar-khans förräderi.* Karl tycktes vilja på detta sätt förklara och försvara det af många såsom onödigt tadlade uppträdet. Några antogo väl sanningen af hans uppgift; men de flesta betviflade densamma och ansågo orsaken till kalabaliken hafva legat endast i konungens eget begär efter strid och utomordentliga äfventyr.

NIONDE KAPITLET.

KARLS RESA TILL TIMURTASCH.

Sjette dagen efter kalabaliken var allting färdigt till konungens bortförande; han visste sjelf icke hvart. En svensk trodde sig hafva upptäckt, att det skulle bära af till Salonichi; andra sade till Adrianopel. Före afresan skickade Karl till Mejerfelt i Stralsund den trogne Axel Roos med underrättelse om förhållandet. Det är denne krigare, hans namn och nu företagna färd, som legat till grund för Tegnérs bekanta dikt,

Axel. Konungen bad Fabrice nu och omigen att taga vård om de qvarlemnade svenskarna och att sedermera återkomma till konungen. Fabrice svarade: *men jag vet icke, hvart man ämnar föra eders maj:t; ej heller, om man tillåter mig aflägga ett sådant besök.* Karl var dock vid godt mod. *Allting,* sade han, *skall gå braf; och jag återvänder aldrig från Turkiet till Sverge annat än med en här af 100,000 turkar och tartarer.* Fabrice tviflade. Ingendera kunde öfvertyga den andre; *ty,* säger Fabrice, *jag var ganska säker på min sak; men konungen tycktes vara än säkrare på sin.*

Emellertid skulle nu resan anträdas. Karl var väl fullkomligt frisk och sund; men beslöt att göra sig sjuk, måhända för att undvika så väl ledsamma högtidligheter som nyfikna blickar; häldst han visste sig föras som fånge genom landet. Han lät sig derföre, invecklad i mantlar, bäras ut ur paschans hus för att läggas i vagnen, hvarvid man återgaf honom den hittills undanhållna värjan. Men Karl slängde henne bort och förklarade, *att emedan han vore fånge, behöfde han icke någon värja.* En dock ej tillförlitlig berättare och beundrare af Karl tillägger, att när konungen fick vid samma tillfälle se, hur turkarna återgifvit värjan också åt hvar och en af det tillämnade svenska resesällskapet, utbrast han: *kasten bort värjorna! I ären ju fångar? Hafva de tagit värjorna ifrån oss, så må de behålla dem. Vi skola väl skaffa oss svärd nog!* De lydde; hvarpå Karl lyftades in i vagnen. Men der återfann han den af turkarna upptagna och å nyo inlaggda värjan. Karl kastade henne omigen ut, med ungefär samma ord, som första gången. — Grothusen tog derpå plats i samma vagn som konungen och vid dess fötter. I andra åkdonet sutto Müllern och Feif; men alla de öfriga till häst, dock utan vapen. Två hundrade turkiska ryttare med musik följde som betäckning eller vakt. Så fortgick tåget söderut. Fabrice sågs hela första dagen vid sidan af

konungens vagn. Tåget upphanns derunder af ett ilbud från Stanislaus. Det medförde till Karl ett bref, hvari Stanislaus tillkännagaf sin önskan att afstå *polska kronan åt August, på det striden derom ej längre måtte bereda Sverges och Polens olycka.* Så snart Karl fått reda på innehållet, sade han med någon häftighet åt Fabrice: *så snart ni får se Stanislaus, så säg honom, att om han icke vill förblifva konung i Polen, så skall jag dertill låta välja någon annan.* Fabrice tyckte onödigt att inlåta sig i några motsägelser. Under andra samtal följde han konungen hela dagen, och återvände morgonen derpå till Bender.

Tåget fortgick emellertid söderut och i sakta mak, ofta afbrutet af hvilodagar. De förnämsta herrar, som medföljde, voro: Müllern, Feif, Düben, Daldorff, Hård, Grothusen, Posse, Ribbing, Bielke, m. fl. Deras drägter voro ganska torftiga och slitna, och ingen hade penningar till bättre utstyrsel. Bland sällskapet rådde ock mycken nedslagenhet. Karl uppmanade dem att vara glada. Sjelf föregick han med sådant exempel, och ej ringaste skilnad kunde upptäckas mellan Karl som fånge, och Karl som en af hela Europa firad och fruktad segrare. Men från sin madrass vek han ej ett ögonblick. När han skulle ur vagnen för att äta eller sofva, buro honom svenska officerare på samma madrass fram och tillbaka, hvarvid han med en liten kudde dolde sitt ansigte undan turkarnas blickar [1]).

Som sagdt är; ingen svensk visste ännu säkert, hvart tåget skulle gå. Sultanen sjelf skall hafva tvekat mellan åtskilliga förslag, t. ex. att skicka Karl till Salonichi och derifrån antingen till Frankrike för att resa hem; eller ock till Kandia eller någon annan ö, som en slags landsförvisningsort. I sistnämnde afsigt skall man ock hafva tänkt på staden Nikomedia i Mindre Asien, hvarest den ryktbare ungraren Tekely ungefär på samma sätt vistats. Det säges, att fran-

---

[1]) Link. Ark. Bielkes remarques.

ska sändebudet anmärkt, att ett sådant behandlingssätt vore ett krönt hufvud ovärdigt; och att dessa föreställningar bevekt sultanen att inqvartera konungen på lustslottet Timurtasch, beläget nära Demotika. Efter fulländad resa och ett par veckors vistande i sistnämnde stad, anlände Karl den 9 April till berörde ort och blef på ganska hedrande sätt mottagen. Slottets namn betyder *jernsten*, och man gjorde sig qvick med den anmärkningen, att nu hade *jernhufvudet blifvit satt på jernstenen*.

TIONDE KAPITLET.

KARL I TIMURTASCH.

Vi börja med hans

FÖRHÅLLANEE TILL TURKARNA.

I allmänhet visades nu återigen en viss välvilja för Karl, och man anslog åt honom och sällskap ett dagligt underhåll, som var mer än tillräckligt. I sultanens sinne hade nämligen vinden åter kastat om och till fördel för svenskarna, och detta kanske för fjerde eller femte gången. Bland lägre folkklasser i Konstantinopel liksom i allmänhet bland qvinnorna spordes ock mycket missnöje öfver det våld, man vid Bender tillåtit sig mot den främmande gästen, det nordiska lejonet. Tänkesättet yttrade sig så allmänt och häftigt, att det förorsakade någon oro. Viziren rådde, att, till sinnenas blidkande, afsätta de herrar, som bidragit till den så kallade kalabaliken. Sultanen antog förslaget så mycket hälldre, som han alltid hyst en viss

benägenhet för Karl, och dessutom skulle vid entledigandet af en hop ämbetsmän få efter vanan indraga dessas egendomar, en sak, som lockade hans giriga sinne. Karl hade ock tillsändt honom ett bref, hvilket utmålade förhållandet med färger, för Karl så fördelaktiga som möjligt. Paschan och khanen hade ock tvärtemot sultans befallning utlemnat de ofta omtalda pungarna förr, än tillåtet var; och paschan hade ej heller redovisat alla de medel, han mottagit för att befordra Karls afresa. Slutet blef, att både khanen och paschan afsattes; detta redan våren 1713. Sultanen var numera omigen mycket ifrig på ett krig mot Ryssland och tycktes vilja återinsätta Stanislaus till konung i Polen. Karl sökte underhålla och lifva dessa tänkesätt. Poniatowski förde derom med enkesultaninnan hemlig brefvexling. Franska sändebudet gjorde ock, hvad han kunde, och dess sekreterare hugnades derföre med 2000 dukater, hvilka Karl i all sin fattigdom lyckades, att för sådant ändamål sammanskrapa. Underhandlingar fördes ock med kapudan-pascha Ibrahim, hvilken alltid visat benägenhet för svenska konungen. Viziren Soliman, som deremot önskat fred och icke varit utan delaktighet i kalabalikens tillställande, såg, att det gällde honom och hans plats. Han sökte derföre ställa sig in hos Karl och skickade denne flere skänker, bland annat, som det säges, 2000 dukater. Men för sent. Soliman blef i detsamma afsatt och fick till efterträdare besagde Ibrahim, hvilken fordom varit stråtröfvare, sedermera roddare och slutligen genom sultans nåd upphöjd till kapudan-pascha och sist till stor-vizir. Han var rå, okunnig och ytterst våldsam; men tillika slug och driftig och hade till en del gjort sin lycka genom det parti, som gynnade Karl och kriget. I början af sin ämbetsförvaltning tycktes han fortfarande hysa samma tänkesätt, och man talade om stora turkiska rustningar mot både Ryssland och Polen. Karl sjelf, hette det, skulle följa turkiska tropparna upp till Donau och der i spetsen

för 40,000 man tåga mot sina fiender. Hvad som ock bidrog till denna tänkesättets vändning, var underrättelsen om den seger, som Stenbock några månader förut hade vid Gadebusch tillkämpat sig öfver sachsare och danskar. Lyckan tycktes sålunda omigen le mot Karl. Men varnande stämmor saknades ej, och mången påstod, att, när det komme till verkligheten, skulle turkiska styrelsen också denna gång omsorgsfullt tänka på sitt eget lands fördel, men föga på Karls.

Under April 1713 uppehöll sig sultanen i Adrianopel ej långt från Timurtasch. Stor-viziren lät från berörde stad föra en del af sina vackraste tält till grannskapet af bemälte lustslott och flyttade i egen person dit, omgifven af en praktfull hofhållning. Derpå skickade han sin tolk till slottet och frågade, om det behagade konungen att hedra stor-viziren med ett besök. Franska sändebudet och flere andra sökte förmå Karl att underkasta sig denna förödmjukelse. Men fåfängt. Karl tackade för bjudningen; men undskyllade sig med sjukdom, liggande nämligen ännu till sängs; ehuru man ganska väl visste, att han icke led af ringaste opasslighet. Kort derefter kom tolken tillbaka, hälsade och bad, att konungen skulle om möjligt komma till viziren för att deltaga i öfverläggningen om sättet, huru man skulle främja hans egen hemresa och stadfästa konung Stanislai tron. Karl svarade: *det är mig angenämt höra, att man vill öfverlägga om dessa ämnen; ty då torde komma till rigtig verkställighet de sultanens mig ofta gifna löften, hvilka hitintills blifvit genom andras stämplingar omintetgjorda. Hvad mig beträffar, kan jag icke komma till viziren, dels för opasslighet, dels emedan jag och mina ämbetsmän ännu icke hunnit skaffa oss passande utstyrsel i stället för, hvad man vid Bender oss fråntog. Men vill viziren vara så artig och besöka mig, så är han mycket välkommen. — Jag tror knappt,* svarade tolken, *att stor-viziren ämnar komma hit.* Konungen

frågade, *om sultanen sjelf befunne sig i lägret derutanför.* Tolken svarade: *nej! men der äro stor-viziren, tartar-khan och reis-effendi.* Konungen utbrast då: *huru vågar stor-viziren skicka mig en sådan bjudning? Jag är visserligen sultanens gäst; men jag är också en konung, hvaremot viziren är och städse förblifver en undersåtare.* — Tolken: *ers maj:t! detta svar törs jag icke återbringa till viziren.* — Karl: *godt! jag skall låta frambära det genom mitt eget ombud.* — *Men,* sade tolken, *stor-viziren är dock näst sultanen den högste mannen i hela vårt rike.* — Karl afbröt, sägande: *vill han komma hit, så måste han först dertill begära mitt tillstånd, och då skall jag låta honom veta tid och stund, när det är mig passande.* Ytterligare erböd Karl att *i sitt ställe skicka Müllern och franska sändebudet Des Alleurs.* Med dessa ord måste tolken begifva sig bort. Müllern och Feif uttalade sin oro öfver det missnöje, hvartill ett så stolt svar skulle reta viziren. Karl teg länge; slutligen ryckte han till sig Hårds plånbok och skref deri den bekanta latinska versen:

Hoc scio pro certo, cum stercore dum certo;
Aut vinco, aut vincor, certe ego maculor [1]).

En half timme, sedan tolken återkommit från Karl, lät viziren taga ned sina tält och lemnade trakten.

Många fruktade, att han skulle hämnas genom lönnmördare. Man säger, att namnlösa bref om något sådant kommit konungen tillhanda, och att denne en tid derefter alltid haft två laddade pistoler hos sig i

---

[1]) Detta jag vet försann, att enhvar, som smutsen bekämpar,
Segrare eller besegrad, till slut nedsmutsad han blifver.

Enligt andra berättelser, yttrade Karl denna tanke under tvisten efter Pruth-freden.

sängen [1]. Andra deremot påstå, att hela inbjudningen skedde just med beräkning att få ett sådant svar och derigenom en förevändning att draga sin hand från Karl och återtaga löftet om betäckningen. Man trodde sig nämligen veta, att sedan Ibrahim med biträde af Karl och det krigiska partiet kommit till magten, ville han ej mer offra något på denne sin fattige bundsförvandt och än mindre för hans skull störta sitt fädernesland i krigets kostnader och vådor. Ibrahim blef ock kort härefter afsatt, emedan man fruktade, att den våldsamma mannen skulle tillställa ett uppror och söka störta sultanen.

Snart inträffade ett nytt vindkast i allmänna tänkesättet inom Konstantinopel. Man fick veta, att Stenbock och hans här, den enda Karl och Sverge hade att stödja sig på, blifvit tillfångatagen i Tönningen; — att nästan alla Sverges östanhafsländer fallit i fiendens hand, så att det numera var nästan en omöjlighet för turkarna att återföra Karl till dennes egna besittningar; — ytterligare att Karl var öfvergifven af de europeiska magterna och, som några trodde, af sitt eget folk; — och slutligen, att genom Utrechter-freden österrikiska kejsaren skulle slippa från franska kriget och derigenom få fria händer mot sina arffiender, turkarna. Hvad dessa sednare icke af sig sjelfva visste, blef dem påpekadt och förestafvadt af holländska sändebudet, hvilket gjorde allt möjligt för att hindra utbrottet af ett krig mellan Ryssland och Turkiet. Dylika skäl verkade icke blott på styrelsen, utan ock på allmänheten. Denna sednare hade äfven numera fått fullständigare underrättelse om det sätt, hvarpå Karl före kalabaliken tillbakavisade hvarje förlikningsanbud. Sådant allt jemnte sängliggandet i Timurtasch och det mångåriga gästandet och nådebrödet afkylde både vördnaden och kärleken. Åtminstone ville man ej mer

---

[1] Säfstaholms Ark. Göran Nordbergs tillägg vid Karl den tolftes historia.

för Karls skull blottställa sig för ett krig, hvars vådor framstodo mer och mer tydliga. Tänkesättet ändrade sig till den grad, att frampå sommaren 1713 ropade Konstantinopels befolkning på fred med Ryssland, och det med lika häftighet, som den några månader förut yrkat understöd åt Karl. Sultanen och hans ämbetsmän följde dessa rop så mycket hällre, som de numera öfverensstämde med deras egna åsigter. Således afslutades eller, rättare sagdt, stadfästades i Augusti 1713 den förra freden med Ryssland. Karls förhållande till sultanen blef mer och mer ovänligt. Det gick som Hevamal säger:

"Ljuf blifver led,
"Som länge sitter
"Å annans bänkar.

Man visste ej, hvad medel skulle tillgripas för att blifva den envise gästen qvitt. Sultanens gunstling Kumurgi sade slutligen: *man bör lofva honom att få stanna här och åtnjuta godt underhåll, om han vill, hela sin lifstid igenom. Underhållet bör dock lemnas i varor, icke i penningar. För öfrigt bör man alldeles icke bry sig om hans ord och företag. Jag tror mig kunna försäkra, att efter ett sådant behandlingssätt, skall ej ett år förflyta, innan han sjelfmant reser härifrån.* Andra ville skicka honom till någon ö eller fästning, *på det att han*, sade de, *måtte der i ensamheten komma på bättre och förståndigare tankar och längta hem till sitt rike igen.* Sultanen började verkligen, enligt Kumurgis råd, bemöta konungen med likgilltighet och köld, hvarjemnte svenska sändebuden, Funck och Poniatowski, befalldes lemna Konstantinopel och begifva sig till Karl. Denne, sade man, skulle gerna få stanna qvar, så länge han ville; men hädanefter fick han till dagligt underhåll blott 85 riksdaler. Det var jemnt så mycket som ryska i Konstantinopel då varande sändebudet åtnjöt. För öfrigt lemnades

honom full frihet att stanna eller resa, och det sednare, på hvad väg, honom bäst behagade. Dock tillkännagafs, att han nu icke mer kunde för sin hemfärd räkna på någon turkisk betäckning; utan ägde att sjelf anskaffa den säkerhet, han önskade.

I December begärde Karl tillstånd att få skicka nytt sändebud till Konstantinopel; men turkarna afböjde förslaget. Karl lät på samma gång tillkännagifva sin önskan att resa hem och bad få veta sultanens tankar derom. Denne svarade, *att han redan gjort åtskilliga förslag i den vägen; men alltid fåfängt. Nu borde svenska konungen sjelf framlägga sina åsigter, hvarefter sultanen ville betänka sig på, hvad till deras främjande kunde göras.* Så slutades förhållandet mellan Karl och sultanen år 1713.

FREDSUNDERHANDLINGAR 1713.

Under konungens vistande i Turkiet hade uppe i norden flere vigtiga öfverläggningar varit å bana, t. ex. om neutraliteten 1709 och 1710, om stillestånd och fred 1712, om stettinska förpantningen 1713 samt om det sedermera föreslagna allmänna fredsverket i Braunschweig. Utförligare beskrifningar om dessa uppträden skola lemnas vid teckningen af tillståndet hemma i fäderneslandet. I allmänhet må dock nämnas, att alla dessa försök strandade mot trenne klippor, trenne konungens öppet tillkännagifna föresatser; den första, att icke för fredens vinnande afstå en enda tum af Sverges jord; den andra, att icke återvända på annat sätt än i spetsen för en här; och den tredje dermed sammanhängande, att icke erkänna August som Polens konung.

Denna sista punkt var, tyckte man, den både mest besynnerliga och för en lycklig utgång mest hin-

derliga. Den föranledde ock oupphörliga underhandlingar med främmande magter samt bönfallande föreställningar af Karls vänner och undersåtare; af de närvarande muntligen, de frånvarande skriftligen. Bland de sednare märkas rådet i Stockholm och Görz, Vellingk och mest bland alla, konung Stanislaus. Hela våren och sommaren hade nämnde herrar oupphörligt bedt Karl beqväma sig till August's erkännande och visat åtgerdens vigt, icke blott för Karl och Sverge, utan ock för Stanislaus, hvilken skulle på detta sätt kunna af August betinga sig temligen goda villkor. Fabrice skref: *jag predikar alla dagar för att visa, det en förlikning med August är nödvändig för så väl konungens eget, som för Sverges bästa; men det är att tala för döfva öron.* En annan gång heter det: *för att öfvertala till fred med August, hafva vi samsatt oss, Müllern på ämbetes vägnar, Poniatowski som Stanislai, Ranck som Vellingks och jag som Holsteins ombud. Vi hafva talat, inlemnat skrifter och upprört himmel och jord; men förgäfves.* Karl fortfor att vägra och förbjöd till och med Stanislaus och dess anhängare att begagna de allmänna förlåtelsebref, August hade för dem på sultanens begäran utfärdat. Karl hoppades ännu på ett turkiskt krig emot Ryssland. *Elden*, sade han till Fabrice, *ligger ännu qvar under askan. Den kan nog återigen bryta fram, blott man vet att rätt kraftigt blåsa upp den.* Fabrice svarade: *det torde dock hända, att man i stället helt och hållet blåser ut den.*

Något hvar började emellertid misströsta om möjligheten att kunna under sådana omständigheter hjelpa Karl till rätta igen. Hittills hade flere ansedda polackar hållit sig till hans och Stanislai parti. Ännu i denna stund försäkrade dem också Karl, att han skulle med det första återkomma och uppsätta Stanislaus på tronen. Poniatowski och ett par andra rättade sig derefter och stannade. Men Potocki, Wiecnowiecki och Grudzinski fästade nu mera vid dessa löften ingen

vigt, utan reste till Polen och försonade sig med August.

Fabrice begärde ock sin hertigs tillstånd att få lemna Karls hof, emedan, sade han, derstädes ingenting mer kan uträttas.

Karls egen omgifning tröttnade likaledes och intogs af en slapphet, en liknöjdhet, en slags stum förtviflan, då de nämligen sågo alla bemödanden fåfänga, och sig sjelfva af turkarna behandlade som fångar och nådehjon, och allt detta på ett afstånd från fäderneslandet, som gjorde hvarje hjelp derifrån omöjlig. Enda hoppet var just eländets höjd, hvilken gjorde, att en brytning måste nödvändigt och snart inträffa; *ty*, skref man, *vi hafva nu kommit till sista uppträdena af detta turkiska sorgespel.*

Några föllo på den tanken, att Stanislaus borde mot Karls vetskap och vilja nedlägga kronan och försona sig med August. Då saken sålunda komme från Stanislaus ensam, trodde man, att Karl skulle möjligtvis kunna bevekas till bifall. Måhända var det fruktan för ett sådant steg, som, jemnte den närvarande nöden, förmådde Karl att ändtligen i September 1713, man vet ej rätt om på allvar eller för skens skull, föreslå en försoning med August. De få, som fingo del häraf, vågade knappt tro sina öron, emedan Karl hade nu i nära 13 års tid orubbligen vidhållit sin gamla föresats. Men hans nu gjorda medgifvande blef nästan oantagligt genom de villkor, som dervid fästades. August skulle visserligen förblifva Polens konung; men deremot *erkänna Stanislai val såsom lagligt; gifva denne sednare konunganamn, efterträdarerätt och i årsunderhåll 200,000 och till serskildt skadestånd 100,000 riksdaler. För Stanislai anhängare borde förlåtelsebref utfärdas. Sedermera skulle August och polska republiken icke blott uppsäga deras förbund med Ryssland, utan ock tillsammans med Karl angripa och tvinga detsamma att återställa alla från Sverge borttagna landskap och att åt både Sverge och*

Polen betala skäligt skadestånd. Likaså skulle August hjelpa till att tvinga Danmark lemna tillbaka allt, hvad det tagit från Holstein-Gottorp, o. s. v. Man finner, att fordringarna voro så stora, att Karl icke ens som segrare kunnat skäligen framställa sådana anspråk. Han ville dock på intet sätt låta blifva bekant, att det var han, som föreslagit denna försoning; ty han ansåg ett dylikt steg stridande mot sin ära. De få, som fingo del deraf, förmanades att iakttaga djupaste tystnad. För att, utan eget synligt framträdande, bringa saken i gång, vidtog han följande åtgerder. Friesendorff, hans sändebud i Berlin, ålades att till Fleming, gunstlingen hos konung August, skrifva ett namnlöst bref af innehåll, *att Karl fått veta, det August önskade fred, och att Karl ville medgifva en sådan underhandling.* I fall Fleming frågade Friesendorff, skulle denne förneka författareskapet af nämnde bref; men låta förstå, att dess innehåll likväl torde vara öfverensstämmande med sanningen. I fall Fleming frågade, om Friesendorff sjelf hade något dylikt uppdrag, skulle denne bestämdt neka. Så ängsligt undvek Karl skenet af att vara den, som först sökte freden. Den förtrogne gunstlingen Grothusen och till en del äfven Fabrice misstänkte dock, att konungen icke hade riktigt allvar med nämnde fredsförslag, utan endast framkastade detsamma för att vinna tid samt stifta misstro mellan sina fiender.

Å ena sidan fordringarnas höjd och å den andra det djup af vanmagt, hvari Sverge sjunkit, allt detta gjorde, att August snart afbröt underhandlingen. Karl sjelf gjorde likaså, då han beslöt resa hem till Sverge. Han hoppades nämligen kunna derifrån med nya krafter göra sin gamla föresats än en gång gällande.

Stanislaus ville icke sätta sig rakt emot välgörarens önskningar; men var sjelf helt uttröttad genom alla sina missöden och sörjde djupt öfver den blodsutgjutelse och det elände, hvari för hans konunganamns skull hela norden försänktes och fördränktes.

Då Karl ville öfvertala honom att deltaga i ett nytt fälttåg mot Polen, svarade han: *nej, jag skall aldrig mer draga värjan för att återvinna min krona.* — *Nåväl,* svarade Karl, *jag skall draga den i ert ställe; och tills vi återigen kunna triumferande intåga i Warschau, kan ni dröja i Zweibrücken, hvilket furstendöme med alla sina inkomster är upplåtet åt eder. Edra omständigheter der blifva icke lysande. I kunnen dock lefva såsom furste och mina dervarande undersåtare skola alltid bemöta eder som Polens konung.* Karl upplät verkligen detta sitt ärfda furstendöme åt Stanislaus, som der sedermera uppehöll sig under sista åren af Karls regering.

FÖRSÖK ATT ÖFVERTALA KARL TILL HEMRESA 1713.

Sådana gjordes från många håll; af turkarna; af svenskarna i Timurtasch; af svenskarna i hemmet, och tillika af England, Holland, Frankrike, Österrike, Preussen, hvilka började frukta den stora öfvervigt, Ryssland var på väg att tillvälla sig, och derföre gång på gång erbödo konungen säker hemresa. Det var i synnerhet vid två serskilda tidepunkter, som svenska rådet mer än eljest öfverhopade Karl med bevekande framställningar om fäderneslandets nöd och om dess behof af fred och af konungens hemkomst. Ena gången var år 1710, innan Karl ännu lyckats reta Turkiet till krig mot Ryssland; och andra gången år 1713, sedan Karl genom kalabaliken aflägsnat utsigten till turkisk hjelp; — första gången, då ryssen höll på att borttaga Sverges östanhafsländer; andra gången, då han höll på att borttaga Finnland. Men dessa eller dylika bref hafva dels förut ofta blifvit omtalade, dels komma de att ingå i teckningen af det hemmavarande Sverges tillstånd. Här må derföre blott nämnas deras tillvaro, och att de också nu blefvo fåfänga. Deremot

vilja vi anföra några enskilda skrifvelser, som i denna väg efter kalabaliken i Bender ankommo, och hvilka äfven rätt tydligt visa sakernas verkliga läge.

Ryssen hade nu tagit hela Liffland, Estland, Ingermanland och Karelen och snart halfva Finnland. Bremen var borta; Stenbock och hans här i Tönningen tillfångatagen; Pommern öfversvämmadt af fiender, och man fruktade hvarje stund ryska flottans ankomst till Stockholmsskären. Folket var utmattadt af knektskrifningar och gerder och kring landet gingo rykten att konungen var död, eller förryckt, eller fången; ty på annat sätt tyckte man sig ej kunna förklara hans långa uteblifvande. Ett ondt knorr spordes bland höga och låga, och man började tala om nödvändigheten af att skaffa sig en annan regent o. s. v. Under dessa omständigheter har en svensk vid namn Johan Fredrik Eosander, också kallad Göthe, hvilken då var i preussisk tjenst och vid dessa underhandlingar ofta använd; denne har, säga vi, skrifvit till Müllern ett bref af följande innehåll. *Jag har redan visat eder den oundvikliga nödvändigheten af konungens hastiga återkomst. Jag ber eder ännu en gång, min älskade vän, att på edra knän bönfalla hos hans maj:t, det han måtte genast och utan att förlora ett enda ögonblick resa hem igen. Det gäller sannerligen hans spira och krona. Jag vågar ej nedskrifva de omdömen, man fäller öfver hans långa frånvaro. Min trohet ålägger mig dock att icke dölja, hvad man i England, Holland och på många andra ställen påstår, nämligen, att svenska tronen bör betraktas som ledig, och att det är nödvändigt tänka på en efterträdare; och att man dertill kunde taga den unge hertigen af Holstein, så framt denne ville afstå sitt hertigdöme. Man påstår, att Sverge nödvändigt måste hafva en konung eller regent, med hvilken man kan underhandla om medlen till rikets upprätthållande. Jag tycker mig redan se planen till verkställandet häraf, hvilket skall mycket underlättas*

genom det utomordentligt stora eländet och missnöjet i Sverge, och emedan många tro, att nuvarande konungen aldrig återkommer. Detta bref framlemnades den 11 Juni 1713, men verkade ingen förändring. Den 15 September samma år skref samme Eosander ytterligare till Müllern. *I Sverge råder förskräckelse och förtviflan i högsta grad. Det är omöjligt öfvertyga folket om, att deras konung lefver. Alla ropa och säga, att de vilja hafva en regent i landet. Ganska betänkliga steg tagas, och måhända hotar snart ett inbördes krig. Säkert är, att intet europeiskt hof understödjer svenska konungen, så länge denne envisas med att vilja upprätthålla Stanislaus*[1]). Ungefär i samma dagar som detta bref skrefs och kom till Timurtasch, intogo ryssarna Stettin och Åbo, slogo vid Pälkäne i Tavastland finska hären och öfversvämmade hela södra Finnland. I December samma år skref Arvid Horn till konungen och försäkrade, *att för Sverge fanns ingen räddning utan antingen genom konungens hemkomst eller ock ett underverk af Guds nåd.* Man finner från denna tid flere bref af ungefär samma innehåll. Men ännu kunde ingenting böja Karls sinne. Han vidhöll sina förhoppningar på Turkiets hjelp och sitt beslut att densamma än längre afvakta.

KARLS LEFNADSSÄTT I TIMURTASCH 1713.

Timurtasch var ett ståtligt och väl inredt slott, i hvilket Karl och hans omgifning hade godt utrymme. Der fanns ock en vacker trädgård med vattenkonster och andra prydnader, så att i dylikt hänseende ingenting återstod att önska. Deremot var dricksvattnet kalkhaltigt och hela den omgifvande trakten sumpig och ofta betäckt af osunda dimmor, hvadan flere sjuk-

---

1) Riksark. Eosander till Müllern 1713.

domar alstrades hos de ovana nordboarna. Många bland dem tillsatte lifvet.

Från och med afresan från Bender den 6 Februari 1713 till och med juldagen samma år låg Karl oupphörligt till sängs under förevändning af att vara sjuk. Han omtalade icke för någon enda person orsaken till detta sitt uppförande. Den var ock svår att gissa. Några sade, att han ville undvika ett möte med sultanen och storviziren och de rangstrider, som dervid kunde yppas; — andra åter, att han ville undvika tilloppet af nyfikna; — andra åter, att han ville skaffa sig förevändning att få stanna qvar i Turkiet; — andra åter, att han ej hade medel att efter den i kalabaliken undergångna plundringen kläda och utrusta sig och sitt sällskap på ett sätt, som svarade mot hans kungliga värdighet. Ingen var rätt säker på sin förklaring; så mycket säkrare och envisare var deremot Karl i sjelfva saken. Till och med då sängen ombäddades, steg han sällan upp, utan vältrade sig blott undan på en bredvid stående soffa. Middagsbordet, vanligtvis för åtta personer, dukades vid sidan af sängen. För öfrigt fortgingo morgon- och aftonböner på vanligt sätt; likaså vården af regeringsärenderna och brefvexlingen, hvilka likväl icke togo mycken tid. Förbindelsen med Sverge var nämligen ofta afbruten; och de utrikes magterna började mer och mer i sina förhandlingar gå Karl förbi. På de många lediga timmarna roade sig konungen med schackspel samt med afhörandet af hvarjehanda, än taffeltäckaren Hultmans gamla sagor, än den hemkomne Enemans berättelser om Österländerna och det Förlofvade landet. Hofvet var tarfligt, ofta torftigt. Det fordna rika bordsilfret m. m. hade blifvit af turkar och tartarer vid Bender bortplundradt [1]). Karl spisade derföre på tallrikar af

---

[1]) En källa, dock mycket osäker, påstår, att turkarna erbjödo Karl återfå dessa sina dyrbarheter; men att han

zink, och allt visade tydliga spår af den stora penningebristen.

Turkarna voro ytterst angelägna om att få se det så mycket omtalta nordiska lejonet. Men Karl ville nästan aldrig personligen samtala med någon främmande, utan förde alla underhandlingar genom sina ämbetsmän. Att på något sätt visa sig offentligt, undvek han ännu med yttersta flit. Turkarnas väntan blef således i början alldeles bedragen. Men längre fram tilläts, att två och två insläpptes i konungens rum, der de, stående bakom en skärm, fingo genom ett hål på densamma betrakta Karl och mätta sin nyfikenhet. Taffeltäckaren Hultman påstår sig hafva två gånger bland de besökande igenkänt sultanen sjelf, ehuru förklädd till janitschar.

Under vistelsen i Timurtasch blef Karl en gång verkligen och allvarsamt sjuk, och det under fem veckors tid. Stundom sades orsaken vara ställets och vattnets osundhet; en annan gång harm öfver svikna förhoppningar och lidna förödmjukelser. Tredje och troligaste förklaringen var, att flere månaders oupphörligt stillaliggande och sängvärme måste skada en kropp, som förut och mer än andra varit van vid frisk luft och häftig rörelse.

Frampå hösten, och när sultanen sjelf skulle från Adrianopel återvända till Konstantinopel, tillkännagaf han sin önskan, att Karl måtte likaledes flytta från Timurtasch till Demotika. Det skedde den 3 November. Karl, ehuru nu i flere veckor fullkomligt återställd och frisk, lät dock som sjuk nedbära sig i vagnen och körde så till Demotika i fyrsprång och så häftigt, att turbaner flögo medföljande turkar från hufvudet, och att en bland hästarna stupade vid ankomsten till sistnämnde stad.

---

frivilligt afstått desamma med undantag af den värja, han ärft efter Karl den elfte.

ELFTE KAPITLET.

KARLS SISTA ÅR I TURKIET.

Sedan nu sultanen lemnat grannskapet och återvändt till Konstantinopel, lemnade också Karl snart nog sitt sjukläger. Det skedde sjelfva juldagen 1713, och nyårsdagen 1714 såg man honom återigen till häst, för första gången sedan kalabaliken i Bender. Man tyckte sig häri finna en bekräftelse på den åsigten, att han hållit sig vid sängen endast för att undvika ett möte och en möjlig rangstrid med sultanen.

Från denna tid fortsatte Karl sina förut brukliga för- och eftermiddagsridter och i allmänhet sitt vanliga lefnadssätt. Den turkiska prakt, han under sista tiden i Bender antagit, öfvergafs; ty man måste beqväma sig till ett mycket tarfligare lefnadssätt. Nöden gick långt nog. Det säges till och med, att hofkansleren Müllern stundom tjenstgjort som kock, ty man hade ej någon annan. Från Konstantinopel kom ej mer någon stråle af hopp; och sultanen och viziren behandlade Karl med fortfarande likgilltighet.

KARLS HUSHÅLLNING I TURKIET.

Denna vårdades af gunstlingen Grothusen, hvilkens sätt och tänkesätt i den vägen äro omtalda. Följderna blefvo sådana, man kunde vänta. Oaktadt det medförda sachsiska guldet och det dryga turkiska dags-anslaget, blefvo dock både många och stora skulder gjorda. Redan i början af 1710 kommo, för att af svenska statskontoret inlösas, vexlar af Karl utfär-

dade på 216,288 daler s. m. [1]). På samma sätt fortgick det allt framgent. År 1713 antogos de då obetalta skulderna stiga till 1,100,000 dal. s. m. Vi veta ej, om häri varit inberäknade de betydliga summor, konungen bekommit till låns af sultanen sjelf. Sedermera fick Karl af en köpman i Paris vid namn Högger upplåna 444,049 dal. kopparmynt, för hvilket understöd Karl af tacksamhet gjorde penningemannen till friherre [2]).

För gäldandet af dessa skulder utfärdade Karl, som sagdt är, anvisningar på regeringen i Stockholm. Men så dryga utbetalningar jemte de än drygare rustningar, Karl och kriget hvarje år fordrade, öfverstego numera alldeles fäderneslandets krafter. Den brist, den oro, det missnöje, Karls ankommande vexlar i Sverge förorsakade, skola i nästa delar utförligare omtalas. Här må blott nämnas, att många bland dem kunde slutligen alldeles icke inlösas. Detta jemte kännedomen om Karls besynnerliga hushållning och om Sverges verkliga fattigdom och nöd gjorde, att hans kredit mer och mer aftog och slutligen blef alldeles till intet. Efter kalabaliken i Bender föll tron på hans betalningslöften så djupt som möjligt. Från Stockholm erhöllos numera föga penningar, dels af ofvannämnde skäl, dels emedan på den der församlade riksdagen ett starkt parti tycktes vilja helt och hållet öfverlemna Karl åt sitt öde, likasom man tyckte, att han sjelf gjort med Sverge. Huru djupt sultanen slutligen nedsatte Karls dagliga underhållspenningar, är redan berättadt. De kunde ej förslå att bekosta ett kungligt hof, om än aldrig så tarfligt, och utbetaldes dessutom blott i varor och icke i penningar, för att icke gifva medel till nya stämplingar vid turkiska hofvet. Karl

---

[1]) Riddarhus Ark. Sekret. utsk:s handl. Statsförslag för 1710.

[2]) Några säga, att det skedde på Vellingks begäran och för ett lån åt Stenbock.

begärde att af sultan få ytterligare låna 3- eller 400 pungar. Sultan vägrade, men erbjöd sig skänka Karl etthundrade, hvilken gåfva dock denne var för stolt att mottaga. Man hade således icke på långt när tillräckliga medel att fylla det tarfliga Demotika-hofvets behof. *Penningar*, skrifver Fabrice, *äro här så sällsynta, att man nästan glömt, huru de se ut; om de äro runda eller fyrkantiga.* Svenskarna föllo ock objelpligt i händerna på ockrare, hvilka behandlade dem på det blodigaste sätt och mot en skuldsedel på 100 i sjelfva verket blott utlånade 20, någon gång, påstår man, blott 10, blott 5 riksdaler. Antalet af de svenska skuldsedlarna uppgingo till 415 [1]).

När Karl sedermera skulle lemna Turkiet, ville dervarande regering, liksom förut paschan i Bender, tvinga bemälte fordringsägare att på ed uppgifva, huru mycket de verkligen utlånat och sedermera nöjas med att återfå samma summa och med ränta. Men Grothusen skall hafva föreställt Karl, att det vore vanhederligt, om skuldsedlarna icke inlöstes efter bokstafvens fulla belopp. Karl godkände grundsatsen. *Jag skall*, sade han, *betala alltsammans, så snart jag kommer till Sverge.* Han befallte strängeligen, att före afresan skulle enhvar uppgöra ordentlig räkning, då det befanns, att de ännu qvarstående skulderna stego till 300,000 riksdaler [2]).

Att betala denna summa, ja ens en mindre del deraf, var för tillfället omöjligt. Derföre beslöts, att nämnde fordringsägare skulle få på Karls bekostnad resa med till Sverge och der njuta fritt underhåll, tills de kunde utbekomma sina penningar. Ett stort sällskap af måhända 60 till 70 dylika personer anmälde sig och bekommo af konungen hvar sin häst och följde så med till norden. Här blefvo de inqvarterade i Karlshamn och på statens bekostnad underhållna. De

---

[1]) Riksark. Müllerns bref.

[2]) Troligtvis blott enskilda personers skulder.

tyckas hafva år 1716 kostat 67,010 [1]), år 1717 blott 20,412, allt dal. s. m. [2]). Under samma år fingo de ock mottaga stora afbetalningar [3]). Ännu 1719 funnos dock qvar i Sverge 30 dylika fordringsegare, hvilka jemrade sig öfver uteblifvandet af både betalning och underhåll.

En engelsk köpman i Konstantinopel hade till Karls hemresa lånat denne en större summa och till pant och säkerhet fått Karls förskrifning på två fögderier i Bremen. Hela detta land hade dock förut blifvit af danskarna eröfradt och derpå såldt åt Georg, som var både kurfurste i Hannover och konung i England. När Karl sedermera icke kunde inlösa sin skuldsedel, framlade engelsmannen sitt pantebref för Georg och begärde i stöd deraf bekomma nämnde fögderier. Georg mente sig likväl icke vara pligtig betala Karls skulder [4]), och vi känna ej, om eller när engelsmannen återfick sina penningar.

Omkring år 1739 blef på Karls turkiska skuld en million riksdaler af frihetstidens ständer afbetald. Besagde Högger hade dock ännu 1747 icke till fullo återbekommit de förskott, han lemnat konungen.

---

[1]) Uppsal. Rosenhanska saml. Rechnung aller bei der königl. Deputation gehabter Einnahmen und Ausgaben pro anno 1716.

[2]) Uppsal. Kongl. Deputationens räkning på in- och utgifter 1717.

[3]) 1716 nämligen 650,137 och 1717 likaledes 205,469, allt daler s. m., månne i mynttecken? Ursprungliga skuldsumman måtte således hafva varit mycket större än de 300,000 riksdaler, som vi enligt Feifs uppgift här ofvan antecknat. Se Cederschiöld: riksdagen 1719, sid. 466.

[4]) Riksark. Karl Gyllenborg till Müllern d. 29 Jun. 1716.

KARL BESLUTAR ÅTERVÄNDA TILL SVERGE.

Tillståndet i Sverge var vid denna tid alldeles förtvifladt. Grannarna hade borttagit halfva riket och hotade att kasta sig öfver återstoden. Landet, med fyra fiender och ingen bundsförvandt, var utblottadt på folk, penningar och mod. Fortfarande rykten gingo, att konungen var död eller vansinnig eller fången. Ämbetsmännen ville ej lyda rådet, och folket ingendera. De stater, som önskade Sverges räddning, visste ej, med hvem de skulle derom öfverlägga; ty rådet hade ej laglig magt till något sådant, och konungen var för långt borta och gjorde dessutom alla underhandlingar omöjliga genom att framställa oantagliga villkor. I denna belägenhet, och då Karl icke kunde förmås att återkomma, hade rådet, som sista medlet till frälsning, hopkallat riksdag och tillika öfvertalat prinsessan Ulrika Eleonora att deltaga i styrelsen. Sedan ständerna sammanträdt, var deras och rådets första åtgerd att till Demotika affärda en säker man, dels för att få visshet om, huru det verkligen förhöll sig med konungen; dels och än mer för att till honom från enkedrottningen, prinsessan, rådet och ständerna frambära bref och enträgna böner, att han måtte så snart möjligt återvända till det eljest förlorade fäderneslandet. Till detta budskap valdes generalmajoren Hans Henrik Liewen, en herre, klok, erfaren, modig, ärlig och välmenande, dessutom af ett gladt, på en gång öppenhjertigt och försigtigt väsende, samt af stor förmåga att behandla menniskor. Han skulle, utom frambärandet af dessa bref, också gifva muntliga underrättelser om alla förhållanden.

Dagarna före jul 1713 reste Liewen från Stockholm och anlände till Demotika fram i Mars 1714. Brefven blefvo aflemnade, hvarefter konungen höll med Liewen mellan fyra ögon flere märkliga samtal, ur hvilka vi inrycka följande. Karl: *säg mig, hvem har*

först föreslagit att sammankalla ständerna? Liewen: *det kan jag icke säga. Prinsessan har väl skrifvit derom? Som skäl uppgifves bristen på penningar; men folket pratar mer, än man kan säga efter.* Karl: *ni måste säga mig sanningen!* Liewen: *hvad skall jag säga? Sverge vill hafva en styresman. Det passar sig icke, tycker man, att ers maj:t lefver här bland turkarna. Fienden tager bort våra landskap och ers maj:t förlorar sitt rike.* Karl: *hvem har tillstyrkt prinsessan att gå upp i rådet?* Liewen: *ständerna; och det var bättre, att hon gick dit, än att ständerna fått anledning vidtaga andra åtgerder.* Karl: *hvilka andra åtgerder?* Liewen: *det är svårt för mig att veta folkets tankar. Ers maj:t har nu öfver tolf år varit borta från sitt rike. De store vilja råda, och småfolket icke lyda. Såsom sakerna nu stå, kan riket icke länge hänga tillsammans. De vigtigaste förslag måste uppskjutas i afvaktan på ers maj:ts svar; och när detta kommer, är tillfället förbi. Fienderna vinna och vi förlora allt, och riket går öfver ända.* Karl: *vi skola åter begifva oss till Sverge, så snart det med säkerhet kan ske.* Liewen: *detta* s n a r t *får icke dröja länge. Ers maj:t känner icke omständigheterna. Somliga tro, att ers maj:t icke mer lefver; och många hafva än underligare tankar. När man säger dem, att ers maj:t icke kan med säkerhet komma hem igen, vilja de icke tro derpå; ty de veta, att ers maj:t icke aktar någon fara.* Karl: *men någon mägtig herre måste hafva tillstyrkt prinsessan att gå upp i rådskammaren för att sedermera dölja sig bakom henne?* Liewen: *jag vet ej, om det kommer från en rådsherre eller från dem alla; men hon har dertill blifvit bemyndigad af ständerna.* Karl: *ständerna kunna ej bemyndiga någon utan vår vilja.* Liewen: *det är sannt. Men ers maj:t är för långt borta, och derföre tryckes folket af kriget så mycket mer. Undersåtarna äro förtviflade, och när många sådana komma tillhopa, blir beslutet icke det bästa.* Karl af-

bröt samtalet för att tänka på dess innehåll och stämde Liewen till sig följande morgon klockan 4. Han frågade då om härens tillstånd. Liewen berättade det hufvudsakligaste. *Eders maj:t,* sade han, *skall finna samma folk med samma hjerta, men icke utrustadt som förr. Düker är i Stralsund och Stenbock fången. Rådets föreskrifter äro ej alltid nog bestämda och kraftiga; ty ingen bland dem vill våga sitt hufvud. Sakerna äro förtviflade och halfva riket i fiendens hand. Men folket vill hvarken blifva danskar eller ryssar. De säga: »om vi blott hade en anföra»re, så skulle vi nog försvara oss.» Förtviflan torde medföra följder, dem ers maj:t kan bättre eftersinna, än jag uttala.* Karl: *hvad vill det säga?* Liewen: *jo, att folket inrikes ansättes af pest, hunger och dyr tid, och utrikes ifrån af fiender på alla håll. Sådan belägenhet kan medföra vådliga följder. Om folket ej får återse eders maj:t, torde det tills vidare välja sig en annan anförare. I vår historia läser man om många statshvälfningar, och Gud vet, hvad af ett slikt anförareval kan uppkomma. Måtte mina ord ej tagas onådigt! men jag beder eders maj:t i Guds namn återvända till sitt rike och detsamma icke längre öfvergifva.* Karl: *det är dristiga ting, ni talar om, och så djerfva äro ständerna icke.* Liewen: *det tror jag ej heller; ty af naturen äro de mer än andra folk sin konung tillgifna. Men, när ers maj:t icke vill komma till dem, så måste de ju tänka på andra medel att frälsa sig från danskt eller rysskt slafveri. Om sedermera eders maj:t ogillar deras för sådant ändamål vidtagna medel, så kunna de falla på än svårare tankar.* Härvid gick konungen af och an öfver golfvet. Liewen fortfor: *jag ser, eders maj:t blifver förtörnad. Jag beder om nåd; men ers maj:t har ju befallt mig tala sanning. Svenskarna gifva med glädje egendom och lif för sin konung. Natt och dag tala de om honom och önska ingenting högre, än att snart få honom tillbaka igen. Sådana*

undersåtare finnas icke i hela verlden, och hur kan ers maj:t bringa öfver sitt hjerta, att lemna dem till rof åt ryssar och danskar? Karl: *jag har ej blifvit förtörnad; och jag vill ej öfvergifva mina undersåtare, utan tvärtom skydda och försvara dem.* Liewen: *om ers maj:t återvänder till Sverge, kan ett sådant försvar åstadkommas. Men huru det skall låta sig göra genom bref och föreskrifter från Demotika, det kan jag icke begripa.* Karl: *ni vet, vår syster, prinsessan, är förlofvad med arfprinsen Fredrik af Hessen. Han är en berömlig härförare. Honom vilja vi skicka till Sverge och ställa i spetsen för försvaret; ty än kunna vi sjelfva icke med säkerhet återvända.* Liewen: *häröfver kan jag icke yttra min mening.* Karl: *vi befalle eder dock göra det, emedan vi nu tala derom i förtroende.* Liewen: *att gifva eders maj:ts syster åt en mägtig tysk furste, som tillika är en skicklig fältherre, och att dessutom lemna honom hären i händerna och sjelf stanna bland turkarna; detta är en sak, som jag icke på något sätt kan tillstyrka. Många vådor kunna deraf uppkomma, hvilket ers maj:t nog sjelf lärer inse.* Karl: *det torde ligga någon sanning i edra ord. Vi vilja den saken ytterligare öfverväga.*

Hela det i Demotika varande kansliet hade föresatt sig att på det kraftigaste understödja Liewens böner; hvilket ock skedde med ledning af Müllern. Tillika anlände från Holstein ett sändebud, som å dervarande hofs vägnar förde lika språk. Det aflemnade ock från Görz till Fabrice ett bref, hvari bland annat omtalades, att troligtvis skulle i Sverge ett uppror snart utbrista, så framt ej konungen återvände. Samma bref läste Fabrice högt för Karl, och måste dervid tre gånger återupprepa den mening, som talade om det hotande upproret. Bland svenska statsmän var Maurits Vellingk den, för hvilken Karl vid ifrågavarande tid hyste mesta förtroendet. Från honom ankom likaledes ett bref af den 6 April 1714, hvari lästes

följande. *Jag vågar påstå, att oaktadt alla de goda författningar, som i Sverge vidtagas, skall dock landets undergång omöjligen kunna undvikas, så framt ej ers maj:t snart återkommer. Af eget ljus lärer eders maj:t nogsamt inse, att Sverges krafter ingalunda äro tillräckliga mot dess många nuvarande fiender; likaså, att ingen främmande magt tilltror sig att under eders maj:ts frånvaro uppträda till vårt försvar. Vi se numera klarligen, huru omöjligt det är att hjelpa eders maj:t hem genom Polen, vare sig medelst turkisk betäckning eller genom en från Sverge utskickad der mötande krigshär. Men om eders maj:t okänd och i hemlighet reser genom Tyskland till Stralsund, så torde der kunna sammanbringas en här af 40,000 man, med hvilken man kunde tillbakaslå våra trolösa fiender. Om deremot eders maj:t uteblifver, då kan hvarken det ena eller andra åstadkommas och rikets undergång och förstöring blifver oundviklig. Eders maj:ts egen ära och miskundsamhet lära ej tillåta dess trogna undersåtares timliga och eviga förderf, då sådant kan genom hemresan afböjas. Hvad jag här sagdt, är så säkert och grundadt, att eders maj:t kan tryggeligen lita derpå. Gifve Gud, att det måtte lända eders maj:t så till nådigt välbehag, som det skall lända mig till samvetströst att icke hafva så vigtiga ting förtegat*[1]).

Vid samma tid erhöll Karl underrättelse om de märkvärdiga riksdagsuppträdena i Februari och Mars 1714, samt huru ständerna ville, Karl oåtspord, utnämna Ulrika Eleonora till landets regentinna, åtminstone tills vidare; hvilken plan troligtvis gått i fullbordan, om ej rådet med Arvid Horn och Gustaf Cronhielm i spetsen kastat sig emellan och hejdat ständernas ifver, och räddat Karls krona, eller åtminstone afböjt ett inbördes krig. Karl fick äfven veta, hur å andra sidan holsteinska partiet, under ledning af Görtz.

---

[1]) Riksark. M. Vellingks bref.

arbetade på en annan plan, nämligen att förmäla unga hertigen af Holstein med en ryssk prinsessa och framdeles sätta honom till regent i Sverge. Så sträcktes å ena sidan systerns, å den andra systersonens hand för att uppfånga Karls vacklande krona. Allt visade, huru ytterst nödvändigt det var, att genast resa hem. Vistandet i Demotika blef ock ganska obehagligt. Mer och mer försummad af sultanen och af de europeiska hofven, fann sig Karl på vägen att sjunka ned i en sådan obetydlighet och glömska, som hade han knappt funnits till. Derföre och nu ändtligen i April och Maj 1714 började han på allvar tala om sin hemresa. Han lockades dertill äfven af hoppet att dymedelst kunna återigen och snart nog öppna ett ärorikt fälttåg. Vellingk hade nämligen, som vi sett, förespeglat honom möjligheten att i Pommern få en här af 40,000 man under sitt befäl. Görz och Düker lofvade arbeta till samma mål. Dylika utsigter lockade Karls sinne, och man hörde honom ofta tala om nämnde troppar. Fabrice tyckes hafva trott, att tanken härpå mycket bidrog till det nu ändtligen tagna beslutet.

Detta var visserligen taget, men icke derföre verkställdt. Karl fortfor nämligen att yrka, det hemresan skulle ske genom Polen, och sultanen dertill lemna tillräcklig betäckning. Dock förklarade sig Karl numera nöjd med 6-, andra säga 12.000 man [1]). Turkiska regeringen ville likväl icke genom någon slags troppsändning blottställa sig för Polens missnöje. Karl tillkännagaf då, att han afstode från detta anspråk; *emedan*, hette det, *turkiska regeringen funne sig besvärad af hans hemresa genom Polen*. Han ämnade i stället begagna någon annan väg. Emellertid ansåg man afresan ännu så oviss, att, enligt sägen, en turk och en svensk derom slogo ett högt vad. Svensken lof-

---

[1]) Fr. min. br. Fiérville från Adrianopel d. 22 Apr. 1714. Riksark. Handl. ur kongl. Biblioth. i Paris.

vade blifva turkens träl, om konungen stannade qvar; och turken lofvade 100 dukater samt näsa, skägg och öron, i fall konungen reste. Säkert är, att Sverges fiender ännu i sista stunden gjorde allt, hvad de kunde, för att hålla honom qvar i Turkiet.

KARLS AFSKED UR TURKIET.

Karl sade sig numera icke af sultanen begära något mer än säkert pass för hemresan. Viziren svarade, att ett sådant skulle genast utfärdas, så snart konungen derom anhölle medelst egenhändigt bref till viziren; *ty*, påstod denne, *svenska konungen hade också i Bender genom sina ämbetsmän försäkrat, det han skulle anträda hemresan; men hade det oaktadt stannat qvar. Man ansåg sig derföre behöfva större säkerhet för uppfyllandet af bemälte löfte.* En dylik fordran såg ut, som ett småaktigt bemödande att än mer kränka den redan förut djupt förödmjukade Karl. Denne harmades och ville icke nedlåta sig att på uppmaning skrifva till en annan furstes undersåte. Så tycktes återigen ett hinder uppstå för den af svenskarna efterlängtade hemresan. Alla i förening och med Müllern i spetsen sökte derföre öfvertala Karl till eftergift, och man föreställde honom, huru andra konungar, till och med Ludvig den fjortonde, skrifvit till andra staters undersåtare samt till stor-viziren; ja, att Karl sjelf fordom brefvexlat med sistnämnde ämbetsman. Man besvor honom vid hans trogna undersåtares välfärd och bästa m. m. Ändtligen och på sin födelsedag den 17 Juni gaf han efter; men med villkor, att brefvet framlemnades af ett ordentligt bemyndigadt svenskt sändebud, hvilket skulle få företräde hos sultanen med samma höflighetsbetygelser som andra magters. Denne, som förut icke på länge velat mottaga någon beskickning från Karl, gaf likväl denna gång

sitt bifall. Nu och nu först i slutet af Juni 1714 ansåg Liewen konungens hemresa så säker, att han kunde gifva prinsessan Ulrika Eleonora någon tryggare förhoppning derom.

Karls afsigt med nämnde beskickning var att skiljas från turkarna på ett för en konung värdigt sätt och åtminstone med skenet af återknuten vänskap med sultanen. Derjemnte fanns ock en annan beräkning, nämligen att vid samma tillfälle kunna af sultanen erhålla något större penningelån; som man sade, ej mindre än ett eller två tusen pungar. Till beskickningen valdes derföre Grothusen, såsom varande i slika underhandlingar både öfvad och skicklig. Müllern afrådde alltsammans; ty han spådde, att man icke skulle få något lån, utan i dess ställe förlora all på beskickningen använd både kostnad och tid. Han ville också mycket ogerna lemna penningarna i Grothusens händer. Men alla invändningar voro fåfänga.

För att nu vid sista afskedet visa vederbörlig prakt, sammanskrapades alla möjliga medel till anskaffande af hästar och klädedrägter åt Grothusens sällskap, som bestod af icke mindre än 72 personer. Sändebudet medförde kungliga bref till sultanen, viziren och mufti; men fick alldeles icke aflägga besök hos engelska eller holländska sändebuden, på hvilka Karl var gramse derföre, att de ständigt motarbetat hans försök att uppegga Turkiet till krig mot Ryssland. Först vid medlet af Juli var alltsammans i ordning och Grothusen afreste till Konstantinopel.

Här mottogs han i början ganska kallt. Viziren yttrade ord, så hårda, att Grothusen ej ville upprepa dem; *och*, tillägger denne sednare, *hans majestät bör skynda härifrån så snart möjligt; ty dröjer han ännu några månader, kan det blifva än värre*[1]). Men så snart det blef bekant, att Karl verkligen ämnade resa,

---

[1]) Riksark. Grothusen till? Konstantinopel den 4 Aug 1714.

blef viziren mildare och Grothusen bemöttes, väl icke med några utmärktare höflighetsbetygelser, dock i allmänhet tämligen väl och bättre, än mången väntat. Han erhöll företräde hos sultanen två serskilda gånger samt löfte om pass och om skydd under resan till turkiska gränsen. Dock märktes tydligen, att viziren ännu befarade, det konungen, alla dessa förberedelser oaktadt, skulle qvarstanna i Turkiet. Slutligen kom man till den vigtigaste, men kinkigaste punkten, nämligen den om penningar. Grothusen gaf viziren tillkänna, *att konungen visserligen kunde med egna medel bestrida kostnaderna för sjelfva hemfärden; men att han i Turkiet åsamkat sig skulder, hvilka han gerna ville före sin afresa betala. Detta*, påstod man nu, *hade kunnat ske, om icke kalabaliken i Bender borttagit hans medel. Konungen önskade derföre, att till sådana skulders gäldande erhålla af sultanen ett lån, för hvilkets snara återbetalande han ville gifva sin skriftliga och konungsliga förbindelse.* Viziren svarade, *det sultanen kunde alldeles icke gifva något lån; ty sådana vore i Mahomets lag förbjudna.* Dock, efter något talande, yttrade han sin förhoppning, *att till lättnad för resan torde väl sultanen som vängåfva lemna konungen någon summa penningar, t. ex. 300 pungar* [1]*, hvilka skulle öfverantvardas samma dag, konungen anträdde resan.* Men Grothusen förklarade, *att Karl alldeles icke mottoge en sådan skänk.* Den ene ville ej gifva lånet; den andre ej mottaga gåfvan [2]; dock undvek man å ömse sidor att komma till någon hårdare ordvexling.

Genom dessa underhandlingar samt de högtidliga besöken och motbesöken förgick tiden, så att Grothu-

---

[1]) Uppsal. Diplom. Annaler säga, att Karl ville låna 3- eller 400 pungar; att sultan vägrade, men erböd i gåfva 100 pungar.

[2]) Dock synes Grothusen hafva af Porten mottagit 6 pungar och 40 hästar, måhända som underhåll.

sen icke förr än i medlet af September återkom till Demotika. Karl lät honom derstädes hålla ett intåg så högtidligt som möjligt, och såsom det varit en storartad beskickning från någon främmande magt. Hela färden hade kostat 25.000 kronor och med sina tillrustningar en tid af nära fyra månader. — Det var under denna vår och sommar, som ryssarna borttogo Åland samt norra delen af Finnland.

FÖRBEREDELSER TILL HEMRESAN.

Penningar och penningar var första och sista behofvet, så väl för resan som för de många borgenärer, hvilka belägrade konungen. Bland dessa utmärkte sig Ismael, den förre paschan i Bender; han som oförsigtigt utlemnade åt Karl de omtalta pungarna, och som blifvit derföre afsatt och förvisad till Sinope. Han hade dessutom enskildt åt Grothusen lånat 70 pungar och sände nu till Demotika ett ombud, som beklagade den olycka, hvari han för svenskarnas skull råkat, och begärde att få sina penningar åter. Men man hade inga sådana att gifva hvarken åt honom eller åt de andra. Lån var nästan omöjligt att få. Fabrice kunde eller vågade ej göra större förskott. Franska sändebudet i Konstantinopel lyckades att, till lindrande af konungens betryck, nästan truga [1]) sina på stället varande landsmän till ett lån af 20,000 kronor; det var som en droppa i hafvet. En engelsk köpman lemnade, som berättadt är, mot pant i Bremen, 60-, några säga 100,000, ecus. Detta tyckes ha varit allt, som man lyckades åstadkomma.

Med så ringa medel för hemresan kunde Karl icke bjuda till att gälda sina skulder, utan borgenärerna fingo, som sagdt är, följa med till Sverge för att

[1]) Riksark. Grothusen till Karl d. 3 Aug. 1714.

der invänta betalning. Icke ens för resans första tillrustningar skulle ofvannämnde penningar varit tillräckliga, så framt ej sultanen lemnat 300 hästar och 60 vagnar att begagnas ända till gränsen och tillika bekostat folkets underhåll; och detta icke blott för Karls omgifning i Demotika, utan äfven för de svenskar, 700, andra säga 1000 eller 1,300, till antalet, hvilka under Axel Sparres befäl lågo qvar i och kring Bender och nu blefvo förda nedåt Walachiet, för att der möta och följa Karl på dess hemfärd.

TOLFTE KAPITLET.

KARLS RESA FRÅN DEMOTIKA TILL STRALSUND.

Den 20 September 1714 klockan 10 förmiddagen steg Karl den tolfte till häst, för att från Demotika återvända till Sverge. En stor mängd turkar och turkinnor, de sednare med beslöjade ansigten, infunno sig i ändamål att för sista gången betrakta den nordiske kämpa-konungen. Då han red genom deras leder, ropades högt och öfverallt: *Gud bevare den svenska konungen!* Om qvällen anlände tåget till trakten af Timurtasch. Här mötte en från sultanen utskickad ämbetsman, som på sin herres vägnar skänkte konungen ett präktigt reställ samt åtta arabiska hästar och en sabel, hvars fäste var rikligen inlaggdt med juveler. Karl gaf öfverbringaren en präktig sobelpels, som för detta ändamål låntes af Grothusen. Tåget fortgick derefter åt norden och i början, enligt turkens vana, ganska långsamt, blott 4 lienes om dagen. Men härmed hade Karl icke länge tålamod. Redan på fjerde dygnet lät han blåsa till uppbrott klockan två om natten, så att turkarna nödgades afbryta sin sömn

och under efternattens mörker begagna bloss för att finna rätta vägen. Den 8 Oktober anlände man till den lilla staden Pitest i Walachiet.

Ett stycke längre i norr slutade sultanens och vidtogo österrikiska kejsarens besittningar. Men här var det ock nära slut på Karls respenningar, och han befann sig i mycken förlägenhet. Han skickade då in åt Siebenbürgen en bland drabanterna benämnd Ehrenskiöld, med uppdrag att af österrikiske kejsarens dervarande högre ämbetsmän upplåna någon betydlig penningesumma, för hvars rigtiga återbetalande han medförde Karls egenhändiga och i kraftiga ordalag skrifna förbindelser. Ehrenskiöld vände sig i detta hänseende till österrikiske generalen Steinwille; och, emedan kejsaren befallt sina höfdingar att understödja Karls hemresa, så lemnade denne verkligen åt Ehrenskiöld 50,000 gyllen, tagna dels af egna, dels af statens medel [1]. Medan Karl i Pitest inväntade dessa penningar, ditkommo alla de svenskar, som under tiden varit i Bender, så att hela sällskapet nu utgjorde 750, eller, enligt andra, 11- eller 1500 man. Här skref Karl sitt sista tacksamhets- och afskedsbref till sultanen. Härifrån hemsände han ock sina sista anhängare bland zaporogerna. Han höll sig fast vid den trohet, dessa kosacker utanför Pultava våren 1709 honom lofvat, och betraktade sig derföre ännu som deras skyddsherre. I afskedsbrefvet till dem yttrade han alltså följande märkliga ord. *Vi äro fast öfvertygade om, att i skolen orubbligt framhärda uti eder trohet och lydnad mot oss. Vi hoppas ock, att efter återkomsten till våra härar vinna nya segrar, och då kunna omigen förena våra vapen med edra, för att bekriga våra gemensamma fiender, ryssarna.*

---

[1]) Riksark. Stjernhöök till M. Vellingk. Wien den 4 Okt. 1714.

Uppsal. Diplomat. Annaler för år 1714.

För någon tid sedan och under det svåraste betrycket i Demotika, hade Karl, såsom vi sett, talat om att ingå en slags försoning med konung August. Nu och med hopp om att snart kunna återigen uppträda i spetsen för svenska troppar, skref han från Pitest och bad Stanislaus icke förhasta sig med nämnde förlikning. Sjelf, ankommen till Stralsund, afbröt Karl snart hela fredsunderhandlingen.

Karl ämnade skilja sig från den stora hemvandrande skaran och fara okänd och nästan ensam genom Tyskland. Till följeslagare på denna äfventyrliga ridt utvalde han först en tropp af tjugusex herrar, de modigaste och raskaste i hela sällskapet. Med dem och andra officerare anställde han nu åtskilliga öfningar och prof. Det första var, att kasta handsken på marken och derpå från sadeln sjelf hemta den upp igen; i början under vanlig fart, sedermera under sträckande galopp. Några föllo dervid af hästarna under Karls och de andras högljudda löje. Derpå företogs en annan öfning, nämligen, att under ridten först kasta handsken framför sig upp i luften och sedermera taga den i fallet upp igen. Slutligen och andra dagen anställdes ett tredje prof på ryttarens förmåga att styra sin häst och sitta fast i sin sadel. De många i trakten varande vingårdarna hade hvar och en sin lilla tämligt trånga port. Nu befallde Karl, att man skulle i full fart rida igenom dessa portar, först de bredare, sedermera de smalare, så att slutligen hästen och ryttaren knappt fingo rum mellan stolparna. Nu gällde, att med osviklig säkerhet i blick och hand styra hästens fart. Karl sjelf deltog i denna liksom i de andra öfningarna. Men en gång råkade han på en vingårdsport så trång, att konungen och hästen fastnade deri, och kunde ej komma lösa förr, än man borttagit den tvärbjelke, som ofvantill höll portstolparna tillhopa [1]). Under slika tidsfördrif och öfningar

[1]) Link. Ark. Bielkes Remarques.

tillbragte Karl sina dagar, till dess Ehrenskiöld kom från Ungern tillbaka med de derstädes upplånade penningarna.

Derefter ordnades resan på följande sätt. Bland de 26 först föreslagna herrarna utsåg Karl till sitt egentliga sällskap blott två, nämligen general-adjutanten Gustaf Fredrik von Rosen och öfverste-löjtnanten Otto Fredrik Düring. De andra 24 utkorade borde ett dygn efteråt följa Karl och hans två kamrater i spåren [1]). Hela den öfriga hopen befalldes genom östra Tyskland begifva sig i vanlig tågordning till Stralsund.

Karl och hans tvänne följeslagare skulle utgifva sig för svenska kaptener under lånta namn. Karl valde, märkvärdigt nog, tsarens dopnamn och kallade sig Peter Frisk, samt påtog mörk peruk och brun rock. Klockan 1 förmiddagen den 26 Oktober redo de från Pitest, hvardera medförande en serskild handhäst. Redan första dagen om qvällen foro de vilse och kommo under nattens mörker in i så vilda och obanade skogar, att de icke kunde rida, utan måste gå till fots och leda sina hästar vid tyglarna. Mot morgonen den 27 sågo de ett eldsken. Konungen gick dit och fann en svinherde ligga sofvande. Han väcktes och öfvertalades med god betalning att anvisa den väg, som ledde till Rothenthurm-passet emellan det turkiska Walachiet och det österrikiska Siebenbürgen. Här befallde Karl, att Rosen skulle gifva sig efter. Orsaken var, att den sednare i yngre år hade mycket tycke af Karl, äfven genom klädseln och det korta uppstrukna håret. Man befarade, att två personer, så lika Karls porträtter, kunde väcka starkare misstankar. Rosen fick derföre icke åtfölja Karl sjelf, utan skulle ställa resan så, att han lemnade hvarje ombyte fyra timmar sednare än konungen [2]).

---

[1]) Link Ark. Bielkes Remarques.
[2]) Några säga, att det var af trotthet, som Rosen blef efter.

Denne och Düring, åtföljde af vägvisare med bloss, stego strax efter midnatt till häst och redo så genom bergpasset och kommo in i Siebenbürgen och till staden Hermannstadt. Karl fortsatte resan utan uppehåll. Men Düring var ej nog van och härdad för ett så häftigt och oafbrutet ridande. Inemot nästa ombyte föll han magtlös från hästen. Karl lät postknektarna bära honom till ett närbeläget vatten, der konungen med egen hand sökte uppfriska den utmattades lifsandar. Slutligen, misströstande om Dürings förmåga att längre följa med, gaf Karl honom en del af reskassan, anförtrodde honom åt den äldre och erfarnare postknekten och beslöt sjelf att med den yngre fortsätta vägen, fastän qvällen redan började skymma. Men under mörkret red postdrängen vilse, och det var först efter långa omvägar och mycken tidsförlust [1], som konungen slutligen uppnådde närmsta ombyte, hvarest han då redan fann före sig Düring. Denne hade efter kort hvila hämtat krafter och sedermera på rätta vägen hunnit långt förrän konungen till stället. Snart kommo de till trakter, der man måste färdas icke till häst, utan på ett slags vagnar. Karl, i början något misslynt, gaf sig dock tillfreds, emedan han såg, att Düring nödvändigt behöfde denna hvila. För öfrigt berättas det, att Karl varit något illamående i Klausenburg, samt att man i Somlyo anat hans verkliga namn. Det var ej heller lätt att förblifva okänd. Porträtt af den märkvärdige svenske konungen funnos nästan öfver hela Europa och hans utseende var så allmänt bekant, att den personliga urbilden lopp största fara att igenkännas. Man visste ock temligen allmänt, att konungen icke drack vin. När han derföre vid ankomsten till ombytena begärde endast vatten, tog man sig också deraf anledning till åtskilliga miss-

[1] En sägen finnes, att den uttröttade Düring mutat postdrängen till denna irrfärd.

tankar. Sådana väcktes ock en och annan gång deraf, att hans följeslagare glömde sig och visade för den s. k. kapten Peter Frisk en artighet, som man tyckte vara alltför stor två sådana reskamrater emellan. Dessutom väntade man i hela Europa dagligen och stundligen konungens återkomst och gaf derföre noga akt på hvarje resande. Men Karls stora tarflighet och den utomordentliga brådska, hvarmed han ilade fram, hindrade uppkomsten eller utbildandet af hvarje misstanke.

I Tyskland blef resan återigen fortsatt till häst och öfver Wien, Regensburg, Nürnberg, Hanau och till Kassel. Denna omväg togs för att undvika Sachsen och dess grannskap; ty man fruktade, att August hade en hop utliggare i afsigt att bortsnappa Karl, liksom han fordom gjorde med prins Jakob Sobieski.

I Frankfurt glömde Düring sin kappa. Strax efteråt blef det bekant, hvilka de resande varit. Då trodde eller låtsade man tro, att kappan tillhört konungen. Under sådan förutsättning blef den bit för bit sönderklippt och såld åt dennes många beundrare.

I Berken nära Frietzlar skall Karl hafva blifvit af värden igenkänd och varnad för de upprorsplaner, som sades i Sverge vara mot honom å bana. Han skall ock der hafva qvarlemnat en bok, i hvilken stod skrifvet:

Was zaget Ihr doch?
Gott und Ich leben ja noch [1]).

I Kassel tog han in på ett värdshus, som bar och ännu bär namnet Stockholm [2]). Landtgrefven,

---

[1]) Säg, hvi sörjer du så, min vän?
Gud och jag, vi lefva ju än!

[2]) Ur Arkiv Direktorns i Cassel, Rommels anteckningar till Fredrik den förstes historia.

hvars son var förlofvad med konungens syster, hade befallt, att man vid posthuset skulle hafva noga ögonen på alla resande och söka upptäcka konungen, när denne komme. För sådant ändamål och till yttermera visso hade han skickat en i hessisk tjenst varande svensk vid namn Kagg till posthuset. Denne gaf sig verkligen i samtal med konungen och begynte fatta allahanda misstankar. Düring märkte oråd. Han började derföre bemöta den s. k. Peter Frisk med större frihet, än man tycktes kunna tillåta sig mot en om också förklädd konung. På hemlig vink af Düring, tömde Karl äfven ett glas vin för att ytterligare skingra Kaggs misstankar. Men just som konungen vid afresan kommit upp på hästryggen, vände han sig om och ropade på svenska: *farväl, min kära Kagg! Hälsa landtgrefven!* Nu gissade Kagg förhållandet, men för sent; ty höljda af stoft och dam, hade Karl och hans följeslagare snart försvunnit ur ögonsigte.

Vägen togs nu öfver Braunschweig, Güstrow, Triebsees och mot Stralsund, till hvars port konungen anlände klockan ett på natten den 11 November. *Släpp oss in,* ropade de båda ryttrarna, *vi äro ilbud, komna från konungen.* Vakthafvande officeraren bad dem vänta till morgonen; men de påstodo sig hafva angelägna bref, som borde genast lemnas till Düker. Man skickade en korporal med detta budskap till generalen. Denne väntade konungen, och liksom anande, hvilka de ankomna ilbuden voro, befallde han dem genast insläppas och steg sjelf upp för att undersöka förhållandet. I sin egen husport mötte han dem båda; Karl dock af dam och ansträngningar så vanställd, att Düker i början icke kände honom igen. Han gaf sig dock genast tillkänna, och lemnade en handfull dukater åt vägvisaren från Triebsees och sin kappa åt den soldat, som följt honom till Düker.

Sjelf var han af resans besvärligheter mycket medtagen. Vägen emellan Pitest och Stralsund, som ansågs utgöra 286 mil, hade konungen tillryggalaggt

inom 16 dygn [1]. På de sista åtta dagarna hade stöflarna aldrig varit af hans fötter. Nu måste de skäras af, ty benen voro svullna och skafsår hade uppkommit. Hela första dagen höll sig konungen inne för att hämta krafter och låta göra sig nya och anständiga kläder.

Rosen, som vid gränsen emellan Turkiet och Siebenbürgen blef på befallning efterlemnad, hade sedermera skyndat konungen i spåren med så mycken noggrannhet, att han uppnådde Stralsund dagen efter konungens ditkomst [2].

Den andra troppen, de tjugufyra utkorade herrarna, följde likaledes efter på samma väg. De ådrogo sig öfver allt mycket uppseende, och man trodde ofta, att Karl var med i sällskapet. När dessa resenärer i Hanau sutto till bords, infunno sig till deras beskådande en mängd personer, äfven en furstlig prinsessa. Likasom man vid Adils hof ville utgrunda, hvem Rolf Krake var bland de tolf uppträdande kämparna, likaså här med de tjugufyra i polska, rysska och turkiska krig pröfvade och lagerkrönta svenskarna. En fransk tapetserare inbillade sig, att Ture Bielke var konungen. Han trädde fram och *anmälde till det bästa sig och sina tillverkningar.* Bielke invände: *jag är icke konungen af Sverge. Han kan icke tala fransyska.* Fransmannen svarade: *konungen af Sverge kan allt, hvad han vill* [3].

Det öfriga stora sällskapet mägtade icke komma så fort fram, ehuru på mycket kortare väg. Det anlände till Stralsund först den 18 Mars 1715. Tåget hade varit ganska obehagligt. I detsamma deltogo åtskilliga högre officerare och ämbetsmän, de flesta

---

1) Andra säga, att han på 14 dygn ridit 150 tyska mil.

2) Enligt handlingar befintliga hos slägten. Enligt andra kom han samma dag.

3) Link. Ark. Bielkes Remarques.

dock så illa utrustade och i så slitna eller trasiga kläder, att de för Sverges äras skull icke ville gifva sig tillkänna. En general eller öfverste sade sig derföre vara kapten eller löjtnant, och en kapten eller löjtnant utgaf sig för korporal eller soldat. Af sådana befälets omständigheter, kan man sluta till de andras.

TRETTONDE KAPITLET.

ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR OM KARLS VISTELSE I TURKIET.

Sverges och Karls olycka förbereddes genom polska afsättnings-fejden, fullbordades genom tåget till Ukrän, och beseglades genom konungens femåriga vistelse i Turkiet. Om han redan hösten 1709 återvändt till Sverge, hade mycket kunnat räddas, så framt han nämligen också omvändt sig till andra grundsatser. Men under dröjsmålet i Turkiet föll Sverge i ett förfärligt djup af olycka. Landet var nästan regeringslöst; ty hvarken rådet eller någon annan hade konungens förtroende eller fullmagt att med myndighet och kraft leda ärenderna. Deraf och genom pest och nöd uppstodo villervalla och elände inom riket. Och utifrån kommo fienderna och öfversvämmade Bremen, Pommern, Åland och hela Finnland samt fullbordade eröfringen af Est- och Liffland. I slutet af 1714, då Karl återkom till sitt rike, var dess ena hälft af fienderna borttagen och den andra så försvagad och kraftlös, att den ej kunde räknas för mer än en stat af tredje ordningen.

Hvarföre då detta olycksaliga dröjsmål? Dock; vi hafva antydt orsakerna: Karls oböjliga envishet, grundad på medfödda anlag, och utbildad af en falsk föreställning om den sanna äran; — ytterligare hans

stolthet att ej vilja komma ensam och förolyckad; — hans hopp att kunna reta Turkiet mot Ryssland; — och kanske förnämligast hans oemotståndliga åtrå att omigen afsätta August.

Vid första anblicken tycker man väl, att det af Karl tillämnade turkiska kriget förnämligast syftade mot tsaren. Otvifvelaktigt är ock, att Karl ville krossa äfven denna sin fiende. Men att förnämsta målet och innersta tanken var Augusts afsättning, det visar sig af flera tecken. Blott en enda gång och i förbigående talade Karl om att taga sin hemväg genom Ryssland; men deremot alltid genom Polen. Icke en enda gång fordrade han, att svenska troppar skulle från norr angripa Ryssland på samma gång som turkarna gjorde det fran söder; beständigt, deremot, att svenskarna skulle från Pommern inbryta i Polen och der möta Karl och turkarna.

Ofta är taladt om den betäckning af 50,000 man, som Karl af sultanen fordrade för sin hemresa genom Polen. Anspråket var högst ovanligt, nästan orimligt. Fabrice och något hvar tviflade på möjligheten af dess beviljande; tviflade på hvarje större turkisk uppoffring för Karls, eller för Sverges skull; i synnerhet sedan Pruth-freden 1711 stängt Ryssland från Svarta hafvet, så att Turkiet sjelft ej hade någon omedelbar fördel af ett längre fortsatt krig. Men genom att tro eller inbilla sig tro på ett dylikt understöd, sökte och fick Karl inför andra och måhända inför eget samvete ett skäl, en förevändning att stanna i Turkiet och att fortfarande jaga efter Augusts afsättning; i ställe för att skynda hem till fäderneslandets försvar och hjelp.

En annan orsak till Karls dröjsmål var, att han som ogrundade förkastade rådsherrarnas beskrifningar på bristen och eländet i Sverge, och i stället trodde på de försäkringar om motsatsen, som lycksökare framburo; emedan de visste, att det var så, som Karl ville hafva saken betraktad. Ofta klagade man i Sverge öfver de samvetslösa smickrare, som härigenom

understödde hans envishet och hjelpte till att föra honom bakom ljuset. Under ett trettio-årigt strängt envälde med åtföljande tryck- och taltvång, hade man i allmänhet kommit ur vanan, undersåtarna att uttala, konungen att höra, beggedera ofta nog att se och igenkänna en ren och osminkad sanning. Af from och ärlig vördnad för majestätet och äfven för Karls personlighet, ville mången redlig man icke ens för sig sjelf tillstå, att just konungen var egenteliga orsaken till rikets olycka. Den skulle i stället skyllas, ena gången på rådet, dess slapphet, oenighet och egennytta; och andra gången på sjelfva folkets många och stora synder, för hvilkas skuld, sade Olof Gyllenborg, *Karl måste bära Guds straff och plågor.* Att från spädaste barndomen hafva år ut och år in fått sina öron fyllda med dylika ord och läror, har visserligen i betydlig man utbildat Karls utomordentligt starka anlag till sjelfviskhet och deraf följande ensidiga asigter.

Med hänsyn till Sverges och Rysslands inbördes förhållande hade konungens vistelse i Turkiet en god och en skadlig påföljd. Den goda var, att Ryssland af fruktan för sultanen måste under åren 1711 och 1712 vända sina krafter åt söder och lemna Finnland i fred. Den skadliga var, att, då Pruth-freden 1711 hindrade tsaren från ytterligare inkräktningar i trakten kring Svarta hafvet, vände han sedermera åren 1713 och 1714 uteslutande sina krafter mot Norden, för att genom eröfringar från Sverge godtgöra, hvad han förlorat mot Turkiet.

Skall månne Pariser-freden 1856 ur lika anledningar framkalla lika bemödanden?

Karls vistelse i Turkiet väckte stort uppseende, icke blott i det kristna Europa, utan ock och kanske allra mest i österlanden. Den nordiska hjeltekonungen

och hans kämpar ådrogo sig för någon tid folkens uteslutande uppmärksamhet. Ehvad man i öfrigt derom dömde: förtjusningen öfver svenskarnas mod, trohet och kraft var allmän och gränslös. Bukariets khan sökte få uppköpa så stort antal som möjligt af svenska fångar, män och qvinnor; detta i beräkning att genom dem förbättra sin egen folkstam och på densamma inympa svenska kraften och svenska hjeltemodet. Om Karl sjelf utbildade sig bland österlandets folk många underfulla sagor. Utanför Bender visar man ännu de gräsbevuxna lemningarna efter det gamla kungshuset i Warnitza. Folket i trakten talar ännu om honom under namn af *Schwetzky Koroll*, och säga, att under grushögarna finnes ett hvalf, från golf till tak fylldt af hans skatter: *der*, berättar sagan, *der sitter hans sköna, men förtrollade dotter och vaktar guldet och väntar sin befriare. Denne, när han en gång kommer, skall få prinsessan med halfva skatten, och Sverges rike derjemnte; i fall nämligen han mägtar föra alltsammans upp till Norden, der den gamle Koroll ännu lefver och regnerar öfver sina trogna och tappra svenskar.*

NAMNLISTA.

